

อุดมคติ

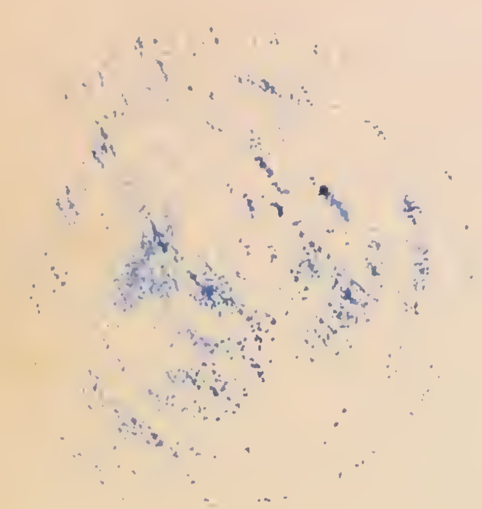
พจนาลัยจากนักศึกษา ชุดที่ ๓
วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

914.7
อ785อ
ฉ.2

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายอุดม บุณยประสพ ป.ม.,ท.ช.,วปอ.

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
๒๐ ธันวาคม ๒๕๐๕

อุดมคติ

พจนาลัยจากนักศึกษา ชุดที่ ๓
วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายอุดม บุณยประสพ ป.ม.,ท.ช.,วปอ.

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

๒๐ ธันวาคม ๒๕๐๕

เลขหมู่ 914.7
อ745อ
ฉ.2
เลขทะเบียน 027143

12167

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

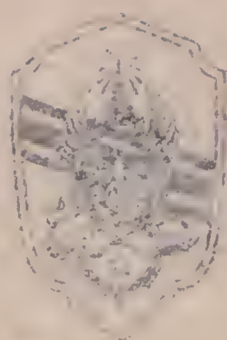
พระราชทานปริญญาบัตร และ เข็มรัฏฐาภิรักษ์

แด่

อุดม บุณยประสพ

ณ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔

คำนำ

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ คุณอุดม บุณยประสพ ได้ถูกกำหนดตัวให้เป็นนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ มีนักศึกษารวมทั้งสิ้น ๖๕ ท่าน ซึ่งมาจากวิชาชีพต่าง ๆ กันจากกระทรวงทบวงกรมต่างๆ กัน วิทยาลัยนี้เป็นจุดประสานความคุ้นเคยสนิทสนมระหว่างข้าราชการทหาร และข้าราชการพลเรือน ให้มีความเข้าใจอันดีระหว่างกันและกัน ในความรู้สึกของคุณอุดมได้ปรารภอยู่เสมอว่า การเป็นนักศึกษาในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรเป็นกำไรชีวิตที่หาค่าทัดเทียมมิได้ เพราะได้ทั้งความรู้ ได้ทั้งเพื่อน การจะได้ความรู้นั้นไม่ใช่เป็นของยากนัก ถ้าหากท่านผู้นั้นเอาใจใส่ขวนขวายและมีมานะบากบั่น แต่การได้เพื่อนที่ดีนั้นเป็นสิ่งที่จะหาได้ไม่ง่ายเลย ฉะนั้นเมื่อวิทยาลัยนี้เป็นศูนย์รวมท่านที่มีความรู้ในระดับเดียวกัน มีความเข้าใจอยู่ในระดับเดียวกัน มีวัยใกล้เคียงกัน คุณอุดมจึงถือเสมือนว่า วิทยาลัยนี้เป็นสถาบันการศึกษาในวัยรุ่น (ใหญ่) อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งคุณอุดมได้รับความชื่นบานและแจ่มใสจากมิตรสหายอย่างยิ่ง คุณอุดมไม่เคยขาดในการเดินทางร่วมไปกับนักศึกษาในระยะทางไกลที่ต้องนอนค้างด้วยกัน ทำให้เห็นจิตใจกันมากขึ้น คุณอุดมเป็นคนมองคนในแง่ดีอยู่เสมอ ไม่เคยติเตียนท่านผู้ใด มีแต่ความรักใคร่สนิทสนมชอบพอกันเพิ่มพูลขึ้นเป็นลำดับ

เมื่อ *พลโททักษ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา* ผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรถึงแก่กรรม คุณอุดมมีความเสียใจ และเสียดายที่ต้องสูญเสียพลโททักษ์ ไป และได้เขียนคำไว้อาลัยให้จากใจจริงในหนังสือทักษ์อนุสรณ์ ซึ่งแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ มีข้อความหลายตอนที่คุณอุดมเขียนไว้ในหนังสือฉบับนั้น ดังนี้.—

"แม้ว่าในชาตินี้ ภพนี้ ท่านผู้อำนวยการฯ กับผมจะไม่มีวันได้พบปะสนทนาปราศรัยกันเหมือนดั่งเช่นในอดีตก็ตามที แต่ทว่าในเมื่อ *ท่านผู้อำนวยการฯ มีวิญญาณวิถี และกระผมมีกระแสจิต* ก็ย่อมไม่ใช่เรื่องพ้นวิสัยที่กระผมจะติดต่อกับท่านผู้อำนวยการฯ ดังที่กระผมกำลังกระทำอยู่ ณ บัดนี้ ...."

"การจะเป็นอย่างไรก็ตามที กระผมกล้ากราบเรียนยืนยันได้ว่า สำหรับตัวท่านผู้อำนวยการฯ ถึงพวกกระผมจะมองท่านในฐานะญาติสนิทมิตรที่รักสักเพียงใด แต่ด้วยคุณงามความดีของท่าน ไม่มีพวกกระผมสักคนเดียวที่จะกล้ากล่าวนามท่านผู้อำนวยการฯ เป็นอย่างอื่นนอกจาก "ท่านผู้อำนวยการฯ" ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ...."

"มรณกรรมของท่านผู้อำนวยการฯ เป็นวีรกรรมของชายชาติทหารกลางสมรภูมิอย่างแท้จริง ใครเลยจะปฏิเสธได้ว่า สถานการณ์ของโลกปัจจุบันนี้ ทุกประเทศกำลังทำสงครามต่อสู้กับลัทธิทำลายล้างชาติทุกเวลานาที ประเทศไทยก็ต้องอยู่ในภาวะเช่นนั้น ท่านผู้อำนวยการฯ ที่เคารพรัก ทำหน้าที่แม่ทัพแนวหน้านำพลออกรณรงค์กับลัทธิทำลายล้าง ด้วยความเด็ดเดี่ยวห้าวหาญ และเสียชีวิตในที่สุด.........

วีรกรรมดั่งนี้ พณฯ นายกรัฐมนตรีจึงให้เกียรติอย่างสูง ไปเยี่ยมท่านผู้อำนวยการฯ ที่โรงพยาบาล พร้อมด้วยคำสดุดีวีรกรรม โดยรับรองโครงการณ์ที่ท่านผู้อำนวยการฯ เสนอต่อ พณฯ อุปรมาเสมือนหนึ่ง พณฯ นายกรัฐมนตรี ได้มอบเหรียญชัยสมรภูมิให้แก่ท่านผู้อำนวยการฯ ที่เคารพรักแล้ว ...."

"ท่านผู้อำนวยการฯ ที่เคารพรัก กระผมกราบขอบพระคุณในความกรุณาปราณีของท่านที่สละเวลาเสวยสุขในสัมปรายิกภพ มา

รับฟังคำพรรณาของกระผม บัดนี้ถึงเวลาที่กระผมจะกราบลาท่านผู้อำนวยการ ฯ ที่เคารพรักกลับไปผจญกับความสับสนวุ่นวายของโลก ผจญกับอิฏฐารมณ์ และ อนิฏฐารมณ์ตามหน้าที่ *จนกว่าจะครบวันชตากรรมของกระผมต่อไป*"

ข้อความดังได้คัดไว้ข้างบนนี้ จะเห็นได้ว่าคุณอุดมมีความผูกใจแน่นสนิทกับ พลโททักษ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร และนักศึกษาทุกท่านในวิทยาลัยนั่นเอง

ดิฉันได้อ่านบทความเรื่องนี้ก่อนที่คุณอุดมจะส่งต้นฉบับไปพิมพ์ ยังอดที่จะพูดเล่นกับคุณอุดมไม่ได้ว่า วันชตากรรมของคุณอุดมคงเป็นเวลาอีกนาน เพราะลักษณะท่วงทีของคุณอุดมควรจะมีอายุยืนนาน สุขภาพอนามัยก็ยังสมบูรณ์ดีอยู่ ไม่มีอาการแสดงอย่างใดเลยว่า จะเจ็บไข้ได้ป่วยประการใด จึงเป็นเรื่องที่ดิฉันไม่เคยนึกคาดมาก่อนว่า คุณอุดมจะถึงแก่กรรมอย่างรวดเร็วเช่นนี้ หลังจากการพระราชทานเพลิงศพ พลโททักษ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา ได้เพียง ๙ เดือนเท่านั้น

> เมื่อระหว่างบำเพ็ญกุศลสัตตมวารศพคุณอุดม คณะนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ มีพลเอกสนิท สนิทยุทธการ ไทยานนท์ ประธานนักศึกษา ได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรมให้หนึ่งคืน และยิ่งกว่านั้นยังได้มอบเงินส่วนที่เหลือจากการบำเพ็ญกุศลให้อีกเป็นจำนวน ๔,๖๖๗ บาท เพื่อให้นำไปใช้ในการประกอบกุศลให้แก่คุณอุดมในโอกาสต่อไปด้วย

ในการพระราชทานเพลิงศพคุณอุดมครั้งนี้ คณะนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรชุดที่ ๓ ยังได้กรุณาจัดให้พิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นเพื่อ

เป็นอนุสรณ์ในการจากไปของคุณอุดม โดยมีพลอากาศเอกหะริน หงสกุล ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารอากาศ (รองประธานนักศึกษา) และคุณสุวรรณ รื่นยศ อธิบดีกรมราชทัณฑ์ เป็นผู้จัดรวบรวม ซึ่งนับว่าเป็นความเมตตากรุณาต่อคุณอุดมเป็นครั้งสุดท้ายอีกวาระหนึ่ง

การสูญสิ้นคุณอุดม บุณยประสพ เป็นการสูญเสียอย่างใหญ่ยิ่งในชีวิตของดิฉัน เป็นความทุกข์โทมนัสที่เป็นยอดแห่งความทุกข์ทั้งหลายรวมกัน ฉะนั้นในการที่ท่านนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ได้กรุณาให้ความเมตตาจิตในยามทุกข์ร้อนเช่นนี้ ย่อมเป็นที่ประทับใจต่อดิฉันและลูก ๆ อย่างลึกซึ้ง ซึ่งดิฉันและลูก ๆ จะได้สำนึกถึงพระคุณอยู่ตลอดไป

ดิฉันขอกราบขอบพระคุณท่านนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ ทุกท่านมา ณ โอกาสนี้ ในฐานะส่วนตัวและในฐานะแทนดวงวิญญาณของคุณอุดม ซึ่งดิฉันเชื่อมั่นว่า "แม้ว่าในชาตินี้ภพนี้ คุณอุดมและดิฉันจะไม่มีวันได้พบกันเหมือนดั่งเช่นในอดีตก็ตามที เมื่อคุณอุดมมีญาณวิถี และดิฉันยังมีกระแสจิต" ดังที่คุณอุดมได้กล่าวอ้างไว้ในตอนหนึ่งของหนังสือทักษอนุสรณ์ ดังกล่าวแล้วข้างต้นนั้น ก็ไม่เป็นการพ้นวิสัยที่ดิฉันจะยืนยันได้ว่าคุณอุดมได้ขอบพระคุณท่านทั้งหลายเช่นเดียวกับที่ดิฉันกำลังขอบพระคุณท่านอยู่ในขณะนี้ด้วย

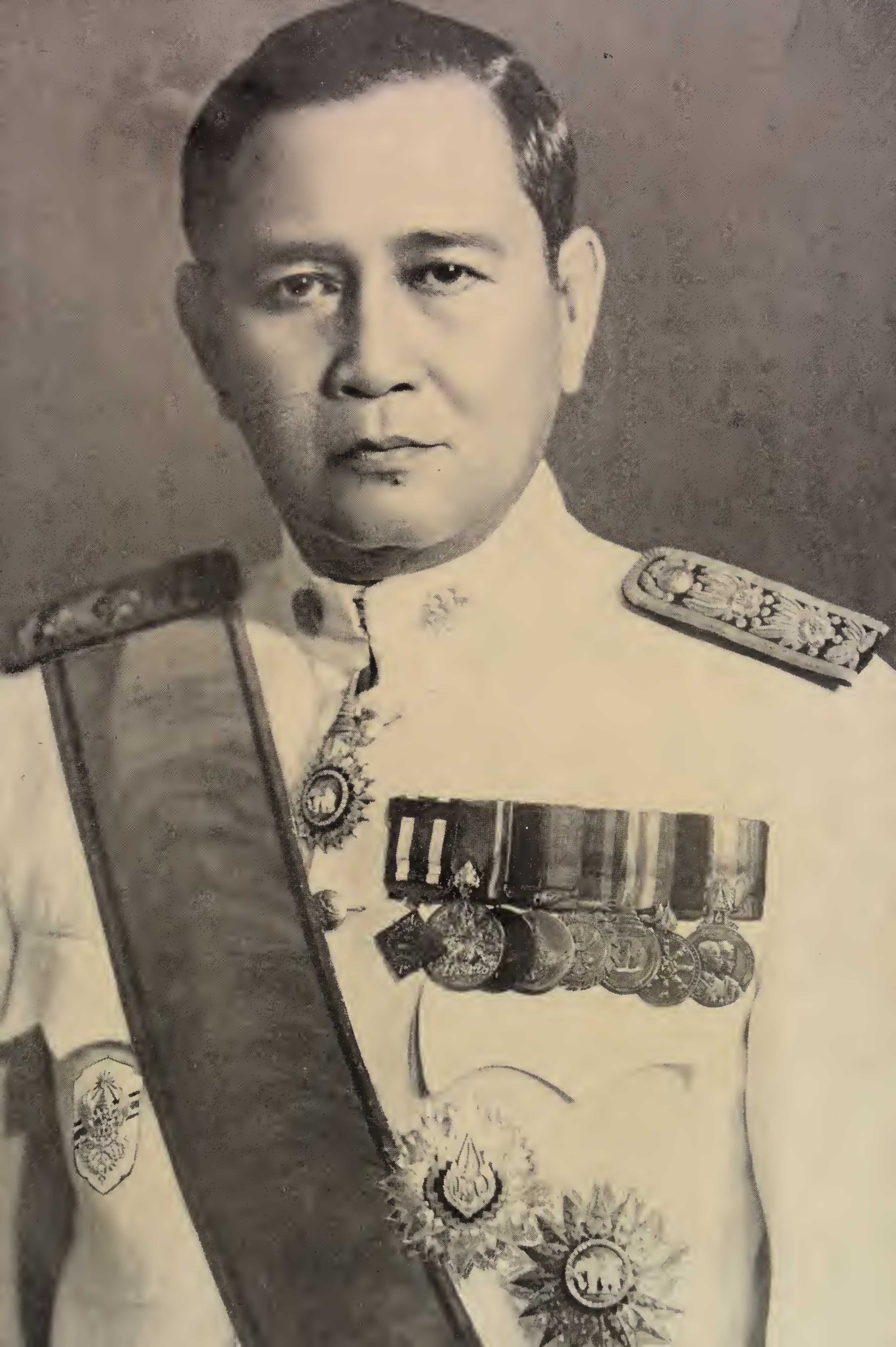
เดชะผลบุญกุศลที่ท่านทั้งหลายร่วมกันบำเพ็ญครั้งนี้ คงจะได้ดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณอุดมไปสู่สุคติภพชั่วนิรันดร.

เชม พรหโมบล บุณยประสพ

อุดม บุณยประสพ, ป.ม., ท.ช., วปอ.

๑ เมษายน ๒๔๔๙ — ๒๓ มิถุนายน ๒๕๐๕

ประวัติ

นายอุดม บุณยประสพ ปม., ท.ช., วปอ.

คุณอุดม บุณยประสพ เป็นบุตรคนใหญ่ของพระยาบุณยธรรมธาดา (บุญ บุณยประสพ) และคุณหญิง เมี้ยน บุณยธรรมธาดา เกิดเมื่อวันอาทิตย์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๙

มีน้องรวมด้วยกัน ๙ คน คือ

๑. นายพร บุณยประสพ

๒. นางนนทวิจารณ์ (สุวัน ทองอิน)

๓. พ.ต.ต. บรรพต (บรรจง) บุณยประสพ (ถึงแก่กรรม)

๔. นายพจน์ บุณยประสพ

๕. นางประคอง ณ ถลาง

๖. ร.อ.ท. วิทูร บุณยประสพ (ถึงแก่กรรม)

๗. นายมณเฑียร บุณยประสพ

๘. นายศักดิ์ บุณยประสพ

๙. นายประชิต บุณยประสพ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ คุณอุดม บุณยประสพ ได้ทำการสมรส กับ แร่ม (พรหโมบล) บุณยประสพ บุตรี พ.ต.อ. พระยาบุเรศผดุงกิจ มีบุตรธิดา คือ

๑. อรนุช โอสถานนท์

๒. กฤษฎา บุณยประสพ

การศึกษาเบื้องต้นได้เข้าเรียนหนังสือที่โรงเรียนสวนกุหลาบ และได้ย้ายมาเรียนต่อที่โรงเรียนเซนต์คาเบรียล สามเสน แล้วไปเรียนต่อที่โรงเรียนบพิตรภิมุข จนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๖ อันเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนในขณะนั้น

หลังจากนั้นได้เข้าเรียนวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม สำเร็จเป็นเนติบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

เมื่อสอบไล่กฎหมายได้เป็นเนติบัณฑิตแล้ว ได้อุปสมบท ณ วัดราชบพิธ มีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรศิริวัฒน์ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระราชกวีเป็นพระกรรมวาจา โดยที่ในพรรษานั้นมีพระภิกษุทั้งอุปสมบทใหม่และพระภิกษุที่มีอยู่เดิมมากด้วยกัน จะจำพรรษาในวัดราชบพิธไม่สะดวก จึงไปจำพรรษาอยู่ที่วัดศิริอำมาตย์ จนตลอดพรรษา นอกจากการปฏิบัติตนเหมาะสมแก่สมณเพศเป็นอย่างดีแล้ว ยังได้ศึกษาพระธรรมวินัยจนสอบได้เป็นนักธรรมตรี

ในระหว่างที่เรียนกฎหมาย ก็ได้เริ่มฝึกราชการในกรมร่างกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม

การปฏิบัติราชการ ในกรมร่างกฎหมาย นับตั้งแต่เริ่มแรก จนถึงได้ย้ายไปรับราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทย คุณอุดม บุณยประสพได้ตั้งใจปฏิบัติราชการเป็นอย่างดียิ่งจนได้รับความเมตตาปราณีจากผู้บังคับบัญชา โดยตลอดมา ในด้านส่วนตัวก็ได้บำเพ็ญตน ให้เป็นที่ชอบพอรักใคร่ของบรรดาเพื่อนข้าราชการทุกชั้นทุกวัย ทั้งยังเป็นที่เคารพรักและนับถือของผู้น้อยด้วยทุกคน

ในวงงาน ของกรม ร่างกฎหมาย ขณะนั้น ยังแคบ ไม่กว้าง เหมือนสมัยปัจจุบัน ผู้ที่รับราชการในกรมร่างกฎหมายเกือบจะทุกท่านจึงมีความหวังก้าวหน้าไปในตำแหน่งหน้าที่ตุลาการ แต่เมื่อต่อมากรมร่างกฎหมายซึ่งเคย

ขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรมได้โอนไปสังกัดในสำนักนายกรัฐมนตรี ความหวังที่จะได้รับราชการในตำแหน่งตุลาการจึงหมดไป เพราะเป็นข้าราชการนอกกระทรวงยุติธรรมแล้ว

โดยที่คุณอุดม บุณยประสพ มีอุปนิสสัยใจคอกว้างขวางโอบอ้อมอารี เป็นที่รู้จักคุ้นเคยในวงสังคมโดยทั่วๆ ไป และมีความชำนิชำนาญในวิชากฎหมายปกครองเป็นพิเศษ กล่าวคือ เมื่อหลังจากที่สอบไล่กฎหมายได้เป็นเนติบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และหลักสูตรในวิชากฎหมายได้มีชื่อเรียกใหม่ว่า "นิติศาสตร์บัณฑิต" หลักสูตรนี้จะไม่ยอมให้ผู้สำเร็จเนติบัณฑิตได้เข้าสอบนิติศาสตร์บัณฑิต คุณอุดมได้กลับเข้ามาเรียนภาค ๑ ในปริญญานิติศาสตร์บัณฑิตและสอบไล่ได้ภาค ๑ ในปีเดียวกันนั้นเอง และได้รับคำชมเชยในคำตอบวิชากฎหมายปกครองเป็นอย่างมาก

ด้วยเหตุผลหลายประการ คุณอุดม บุณยประสพ จึงได้สมัครสอบคัดเลือกเป็นนายอำเภอ ที่กระทรวงมหาดไทยเปิดการสอบขึ้น และก็สอบได้สมความตั้งใจ

ชีวิตได้เริ่มต้นเป็นนายอำเภอที่กระทรวงมหาดไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ อำเภอแรกที่ถูกเลือกให้ไปประจำก็คือ อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

โดยเฉพาะอำเภอนี้ในระยะ ๒๖ ปีมาแล้ว ยังเป็นอำเภอที่กันดารอยู่มาก ก่อนจะเดินทางไปรับตำแหน่ง มีบางคนถึงกับพูดว่า ให้เตรียมหม้อใหม่ไปใส่กระดูกกลับมาด้วย เพราะมีไข้มาเลเรียชุกชุมมาก และในที่สุดก็เกือบเป็นความจริงดังที่เขาคาดไว้ คุณอุดม เป็นไข้มาเลเรียขึ้นสมอง

อาการขั้นอันตราย เพราะเป็นอย่างรวดเร็วหลังจากไปตามจับผู้ร้าย และไม่มีหมอที่อำเภอ ถ้าหากไม่ได้รถโยกของรถไฟที่นายสถานีได้เรียกมาให้รับคุณอุดมไปจังหวัด คุณอุดมอาจจะจบชีวิตเสียตั้งแต่ครั้งนั้นแล้ว

งานในหน้าที่ของนายอำเภอครั้งแรกในชีวิต กลับส่งผลเป็นกำลังใจให้คุณอุดมได้ปฏิบัติราชการของมหาดไทยด้วยความเข้มแข็งยิ่งขึ้น เพราะ

๑. ได้ผู้บังคับบัญชาในฐานะนักปกครองที่ดี คือท่านเจ้าคุณสุนทรพิพิธ เป็นปลัดกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น ได้คุณหลวงนรกิจบริหารเป็นอธิบดีกรมมหาดไทย ทั้ง ๒ ท่านนี้เป็นที่เคารพนับถือของคุณอุดมมาตั้งแต่ดั้งเดิม นอกจากนั้นยังได้เพื่อนข้าราชการในกระทรวงมหาดไทย ที่ได้แนะนำวิธีการปกครองให้อีก เช่น คุณสุจิน วิวัฒนะ เป็นต้น

๒. ประชาชนในอำเภอบางสะพานได้แสดงน้ำใจดีต่อนายอำเภอทั่วหน้ากัน คุณอุดมได้ติดต่อแสดงความโอบอ้อมอารีกับประชาชนเสมือนญาติในครัวเรือน เมื่อออกท้องที่จะต้องนอนฟูกของชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมาติดต่อราชการที่อำเภอกลับบ้านไม่ทัน ก็ต้องนอนบ้านนายอำเภอ อันเป็นที่ประทับใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย

๓. ในขณะนั้นคุณอุดม ได้ข้าหลวงซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา คือ หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์

๔. ได้เพื่อนร่วมงานที่ดี คือ คณะกรมการจังหวัด เช่น พล.ต.ต.เชษฐ ทัพวงศ์ คลังจังหวัด คุณสว่าง แพ่งสภา สรรพากรจังหวัด คุณจิตร์ ธรรมโชโต อัยการจังหวัด ตลอดจนนายอำเภออื่น ๆ ของจังหวัดซึ่งได้ผลัดเปลี่ยนเวียนกันเยี่ยมเยียนท้องที่ของนายอำเภออื่นด้วย ทำให้คุณอุดมได้รู้จัก

กับประชาชนและท้องถิ่นในอำเภออื่น ๆ เช่น อำเภอเมือง อำเภอปราณบุรี และกิ่งอำเภอหัวหิน เป็นต้น เกือบจะว่าเป็นอย่างดีด้วย

ผลที่คุณอุดมได้รู้จักจังหวัดประจวบดีเกือบจะทั่วทุกอำเภอดังนี้ ได้ทำให้ถูกเลือกกลับมาเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดประจวบ เพื่อกระทำงานสำคัญของประเทศชาติอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในตอนที่ย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดประจวบ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้ย้ายตำแหน่งจากนายอำเภอบางสะพานไปเป็นปลัดจังหวัดที่จังหวัดพัทลุง

พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าแผนกครอบครัว กองทะเบียน กรมมหาดไทย

พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าแผนกทะเบียน กรมมหาดไทย

พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงประจำหวัดสตูล

พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงทหารรัฐปลิศ

ในระยะนี้เป็นระยะเวลาที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นได้เข้ามาเป็นมหามิตรกับประเทศไทย และรัฐบาลไทยได้ดินแดนไทยคืนมาจากมลายู การเป็นข้าหลวงทหารรัฐปลิศ คุณอุดมได้ร่วมราชการกับหม่อมทวีวงศ์ ถวัลย์ศักดิ์ ในฐานะข้าหลวงใหญ่อีกครั้งหนึ่ง รวมทั้ง พล.ต.อ. หลวงชาติตระการโกศล ปลัดกระทรวงมหาดไทยปัจจุบัน พล.ต.ท. กระเษียร ศรุตานนท์ ผู้ช่วยอธิบดีกรมตำรวจ และ พล.ต.ท. ประจวบ กีร์ติบุตร ผู้บัญชาการตำรวจนครบาล เป็นต้น

พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงประจำจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์เป็นจังหวัด ที่ถูกกำหนดจากหน่วยเสรีไทยภายนอกและภายในประเทศรวมทั้งอเมริกาและอังกฤษ ให้เป็นจุดที่จะยกพลขึ้นบก เพื่อตัดกำลังกองทัพญี่ปุ่นจากสหรัฐมลายูและทางใต้ มิให้ต่อเนื่องกับทางภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทย

การที่ถูกเจาะจงตัว ให้มาเป็น ข้าหลวงประจำ จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ ก็เพราะทางราชการเห็นว่า เป็นผู้ชำนาญท้องที่ของจังหวัด และคุ้นเคยกับประชาชนในท้องถิ่นดีคาดว่าจะทำงานให้เป็นผลดีต่อประเทศชาติได้

ครั้งนั้น คุณอุดมต้องเผชิญกับแม่ทัพญี่ปุ่นที่มาตั้งค่ายอยู่ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ต้องคอยรอรับหน่วยทหารอังกฤษและเสรีไทย ซึ่งเป็นนักศึกษาอยู่ในต่างประเทศ เข้ามาทางเรือดำน้ำ และโดดร่มจากเครื่องบิน จึงต้องระมัดระวังตัวมิให้ทางฝ่ายญี่ปุ่นจับได้ ด้วยความร่วมมือเป็นอย่างดียิ่งจากฝ่ายทหารอากาศ กองบินน้อยที่ ๕ ในขณะนั้น พลอากาศตรีน้อย ศุกรจันทร์ เป็นผู้บังคับกอง และฝ่ายตำรวจมีพันตำรวจเอกอวบ บุญญชลิตโต เป็นผู้กำกับ ฯ และที่สำคัญที่สุดก็คือ ประชาชนส่วนมากในจังหวัดประจวบ รักเชื่อพึ่ง และมีความศรัทธาในตัวคุณอุดม ทุกคนช่วยปกปิดความลับเป็นอย่างดียิ่ง และทุกครั้งที่มีข่าวว่าแม่ทัพญี่ปุ่นจะกักตัวข้าหลวง เพราะระแคะระคายว่าข้าหลวงฝักใฝ่ในค่ายพันธมิตร ประชาชนพร้อมที่จะต่อสู้กับญี่ปุ่นเพื่อให้ได้ตัวข้าหลวงคืนมา ฝ่ายกองบินน้อยที่ ๕ และฝ่ายตำรวจก็พร้อมที่จะส่งกำลังเข้าคุ้มครอง ความมีน้ำใจของประชาชนและทหารตำรวจทำให้เป็นที่ประทับใจแก่คุณอุดมเป็นอย่างมาก คุณอุดมจึงมีจิตใจผูกพันกับชาวจังหวัดประจวบเสมือนพี่และน้อง

ในขณะเดียวกันคุณอุดมก็มีความห่วงใยประชาชนทุกคน ในอันที่จะให้ความปลอดภัยถ้าหากจะถึงวันยกพลขึ้นบก จึงได้เตรียมสถานที่อพยพ ได้

เตรียมที่ปลอดภัยสำหรับเด็ก ได้เตรียมอาหารไว้เป็นเสบียง ประชาชนทราบดีในเรื่องนี้จึงมีความรักใคร่ผูกพันกับคุณอุดมเช่นเดียวกัน และประชาชนจังหวัดนี้ เคยได้ ขอร้อง ให้คุณ อุดมมาสมัคร เป็นผู้แทน ราษฎร ครั้งหนึ่ง เมื่อดำรงตำแหน่งข้าหลวงประจำจังหวัดตรัง

พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงประจำจังหวัดสระบุรี

พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงประจำจังหวัดตรัง คุณอุดมเป็นข้าหลวงอยู่ในจังหวัดนี้เป็นระยะนานกว่าทุกจังหวัด เมื่อขณะได้รับการแต่งตั้งเป็นข้าหลวงเป็นระยะเวลาที่เลิกสงครามใหม่ ๆ ชาวจังหวัดตรังมีอาชีพส่วนใหญ่ด้วยการทำสวนยาง และส่งยางไปขายต่างประเทศ

ในขณะนั้นประชาชนกำลังต้องการขายยาง หลังจาก ที่ได้ตัดยางตุนไว้ในระหว่างสงคราม และไม่มีทางที่จะหาเงินมาใช้ได้ นอกจากนำยางออกขายในตลาดปีนัง แต่รัฐบาลยังไม่ยอมให้ส่งยางไปขายจากท่าเรืออื่นได้นอกจากท่าเรือกรุงเทพ ฯ เพียงแห่งเดียว เพราะจะต้องให้ธนาคารแห่งประเทศไทยควบคุมเรื่องเงินตราต่างประเทศ เหตุนี้จึงทำให้การส่งยางไปขายเพื่อแลกเปลี่ยนเงินเข้ามาของจังหวัดตรัง เป็นอุปสรรค กับการปกครองในตำแหน่งข้าหลวงประจำจังหวัดอย่างมาก

การที่พ่อค้าจะนำยางมาส่งออกที่ท่าเรือกรุงเทพ ฯ ก็จะต้องบรรทุกรถไฟมาอีกต่อหนึ่ง รถสินค้าของรถไฟก็หายาก และต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายเป็นทุนเข้ามาในราคายาง ในที่สุดเมื่อพ่อค้าไม่มีทางอื่นใดที่จะเลือก ก็ต้องหาทางลักลอบไปขายทางปีนัง คุณอุดม ในฐานะที่เป็นข้าหลวงก็จำเป็นต้องรักษากฎหมาย ถ้ากระทำการจับกุมโดยรุนแรงไปก็เป็นการทุบหม้อข้าวประชาชนของตนเอง ถ้าไม่จับกุมก็เท่ากับสนับสนุนให้คนกระทำผิด

คุณอุดมได้รับความหนักใจอย่างยิ่ง จึงขอร้องมายังกระทรวงมหาดไทย เพื่อขอให้อนุมัติการส่งยางออกไปจำหน่ายในต่างประเทศตามท่าเรือในทุกจังหวัดภาคใต้ โดยมีคลังจังหวัดเป็นผู้ควบคุมเงินตราต่างประเทศแทนธนาคารแห่งประเทศไทย และศุลการักษ์ประจำจังหวัดต่าง ๆ เป็นผู้ควบคุมการเสียภาษี ก็ไม่ได้รับตอบทันท่วงที เพราะหลังจากเสร็จสงครามใหม่ ๆ กระทรวง มหาดไทย ย่อมจะ มีงาน มากมาย หลายชนิด ให้ทาง ส่วนกลาง ต้องปฏิบัติและวินิจฉัย

อีกประการหนึ่ง งานนี้เป็นงานของหลายฝ่าย จำเป็นจะต้องหารือธนาคารแห่งประเทศไทย กรมคลัง กรมศุลกากรด้วย คุณอุดมจึงจำเป็นต้องเข้ามาร่วมประชุมและชี้แจงขอความเห็นใจด้วยตนเอง ในที่สุดรัฐบาลได้อนุมัติตามข้อเสนอ ซึ่งเป็นผลดีไม่เฉพาะชาวจังหวัดตรังเท่านั้น ยังเป็นผลดีกับประชาชนทุกจังหวัดในภาคใต้ซึ่งค้าขายยาง การลักลอบนำยางออกก็เป็นอันระงับไป รัฐบาลเก็บภาษีได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย พ่อค้าที่ลักลอบออกด้วยความจำเป็นก็ยินดีเสียภาษีให้รัฐบาล เพราะยังดีกว่าที่จะต้องเสียค่าใช้จ่ายทางอื่น ซึ่งไม่ใช่ว่าจะปลอดภัยเสมอไป คุณอุดมได้รับความขอบใจโดยหนังสือ และด้วยตนเอง จากบุคคล หลายอาชีพ ในภาคใต้ เป็นจำนวนมาก เพราะเท่ากับทำให้เงินหมุนเวียน ชื่อเสียงของคุณอุดมจึงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่ว ๆ ไปทางจังหวัดภาคใต้ นอกจากนี้ยังรู้จักในฐานะที่ได้ออกปราบโจรสลัดซึ่งเข้ามารังควานในน่านน้ำชายฝั่งสตูลและตรังด้วย

พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดภูเก็ต

พ.ศ. ๒๔๙๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้รับแต่งตั้งเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดพระนคร

ในระหว่างดำรงตำแหน่งข้าหลวงประจำจังหวัดพระนคร คุณอุดมได้รับทุนสหประชาชาติ ให้ไปศึกษา และดูงานที่ประเทศฮอลแลนด์ ในสถาบันการศึกษามีชื่อว่า "INSTITUTE OF SOCIAL STUDIES" คุณอุดมเป็นนักศึกษาคนแรกของสถาบันนี้ จนได้มีโอกาสสลักชื่อไว้ที่ประตูทางเข้า ซึ่งเป็นที่ประจักษ์แก่นักศึกษาคนไทยอื่นที่ผ่านไป ในขณะที่คุณอุดมกำลังศึกษาและดูงาน อยู่ในประเทศฮอลแลนด์ ได้มีเหตุการณ์ รุนแรง เกิดขึ้น ในประเทศนี้ ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน คือ เขื่อนกั้นน้ำทะเลพัง ราษฎรได้รับความเสียหายถึงล้มตายเป็นจำนวนมาก เพราะน้ำทะเลพัดบ้านช่องวินาศหมด คุณอุดมร่วมกับเพื่อนนักศึกษาอื่นได้เข้าทำการช่วยเหลือ โดยทำการขอร้องและเรี่ยไรเงินจากผู้มีเมตตาจิตในย่านชุมนุมชนต่าง ๆ จนได้รับคำชมเชย และขอบคุณจากรัฐบาลฮอลแลนด์*

ถึงแม้ว่าคุณอุดมจะอยู่ในประเทศฮอลแลนด์ไม่ถึงปีแต่ด้วยอัธยาศัยอันดีของคุณอุดม ทำให้มีมิตรสหายชาวต่างประเทศที่รักใคร่เป็นจำนวนมาก

---

*หมายเหตุ ต้นร่างประวัติของคุณอุดม บุณยประสพ ฉบับนี้ได้ส่งไปเพื่อให้เรียงพิมพ์ เผอิญคุณสุวรรณ รื่นยศ อธิบดีกรมราชทัณฑ์ ได้มีโอกาสอ่านก่อนขึ้นแท่นพิมพ์ ท่านได้ร้องขอให้บันทึกเพิ่มเติมลงไปด้วยว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ตัวท่านพร้อมด้วย ม.ร.ว. อุดมากร วรวรรณ และภรรยาได้เดินทาง โดยรถยนต์ ไปแวะที่เมือง AMSTERDAM ประเทศฮอลแลนด์ ท่านไม่ทันได้นึกว่า VISA ของท่านขาดอายุแล้ว เจ้าหน้าที่เข้าเมืองที่ AMSTERDAM จึงไม่ยอมอนุญาตให้ท่านเข้าเมือง แต่ถึงกระนั้นก็ดีเจ้าหน้าที่ได้ติดต่อไปที่กรุง HAGUE ลองขออนุญาตดู ต่อมาประมาณ ๑ ชั่วโมง คุณสุวรรณ รื่นยศ และคณะได้รับอนุญาตให้เข้าประเทศฮอลแลนด์ได้ โดยเจ้าหน้าที่แจ้งว่า เพราะประเทศไทยและ คนไทย ในฮอลแลนด์ เคยได้ ช่วย เหลือ ประเทศ ฮอลแลนด์ มาแล้ว เป็น อย่างดี ในขณะประสพอุทกภัย คุณสุวรรณ รื่นยศทราบดีว่าประเทศไทยได้ช่วยเหลือประเทศฮอลแลนด์ในขณะนั้น แต่ในส่วนบุคคลแล้วไม่ทราบว่าใครผู้ใดได้ช่วยเหลือบ้าง จนมาได้อ่านประวัติของคุณอุดม ท่านจึงทราบว่า คุณอุดมเป็นผู้หนึ่งที่มีส่วนให้ท่านและคณะได้เข้าประเทศฮอลแลนด์โดยรัฐบาลฮอลแลนด์ต่อ VISA ให้เป็นกรณีพิเศษ.

ซึ่งยังได้ ติดต่อถึงกัน โดยทางจดหมาย และเยี่ยมเยียน เป็นส่วนตัว เมื่อผ่านมาประเทศไทย หรือเมื่อคุณอุดมเดินทางไปยุโรปก็จะอดแวะเยี่ยมเพื่อนที่เป็นชาวฮอลแลนด์เสียมิได้

นอกจากประเทศฮอลแลนด์แล้ว คุณอุดมยังได้มีโอกาสไปดูงานปกครอง งานเทศบาล งานพัฒนาการท้องถิ่นของหลายประเทศในทวีปยุโรป เมื่อกลับมาก็ได้ นำความ ที่รู้มาเขียน ลง ใน หนังสือ เทศาภิบาล ของกระทรวงมหาดไทยบ้าง ในหนังสืออื่นบ้าง และได้นำมาปรับปรุงใช้ในส่วนราชการที่อยู่ในอำนาจของคุณอุดมที่จะแก้ไขได้

พ.ศ. ๒๔๙๗ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าราชการภาค ๙

ในตำแหน่งภาค ๙ คุณอุดมได้รับหน้าที่สำคัญในเรื่องสี่จังหวัดภาคใต้ได้ทำการติดต่อผูกมิตรไมตรีกับชาวมลายู ในประเทศมลายู โดยอาศัยที่ตนเคยดำรงตำแหน่งข้าหลวงทหารรัฐปลิศครั้งหนึ่ง จึงเป็นการไม่ยากที่จะทำความคุ้นเคยกันได้เกือบจะทั่วถึง เช่น รัฐกลันตัน รัฐไทรบุรี เป็นต้น รวมทั้ง ฯ พณ ฯ ตนกูอับดุลเราะมาน ในฐานะหัวหน้าพรรคอัมโม ก่อนที่สหรัฐมลายูจะได้เอกราช

> คำพูดของคุณอุดม ที่ชาวไทยอิสลามโดยเฉพาะบรรดาหะยีและโต๊ะอิหม่ำของภาคใต้ไม่เคยลืมก็คือ คำปราศัยในสุเหร่าจังหวัดสงขลา ระหว่างดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการภาค ๙ ข้อความมีว่า "การที่ท่านทั้งหลายได้ทำตนใกล้ชิดต่อพระศาสนาโดยมาร่วมชุมนุมกันเข้าสุเหร่าทุกวันศุกร์อย่างเคร่งครัดเพื่อ "สวดมนต์ภาวนา" เป็นการแสดงให้เห็นว่า ท่านทั้งหลายได้พยายามละความชั่ว ตั้งใจทำความดี ไม่ว่าจะเป็น

ศาสนาใดย่อมจะมีหลักเดียวกันทั้งนั้น ในอันที่จะสอนให้คนทำความดี ฉะนั้นการสวดมนต์ภาวนาของท่านจึงเป็นการพัฒนาตัวของท่านเอง เมื่อตัวท่านดีแล้ว ท่านก็จะพัฒนาประเทศชาติ ซึ่งในที่สุดความเจริญ ความก้าวหน้าจะกลับมาสู่ประเทศชาติอันเป็นที่รักของเรา ฯลฯ" เมื่อมีโอกาสชุมนุมกันคราวใด บรรดาท่านหะยีและโต๊ะอิหม่ำจะนำเรื่องนี้กล่าวอ้าง เป็นเรื่องเก่าเล่าใหม่อยู่เสมอ

ความห่วงใยในสี่จังหวัดภาคใต้ ของคุณอุดม เป็นที่รู้กันทั้งในทางราชการและเพื่อนฝูง ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขระเบียบราชการในสี่จังหวัดภาคใต้ให้รัดกุมยิ่งขึ้น และได้บำเพ็ญตนเป็นที่พึ่งที่ปรึกษาของชาวไทยอิสลาม ทั้งยังได้เคยไปเยี่ยมชาวไทยอิสลามในนครเมกกะ และยังได้ช่วยเหลือทุกข์ร้อนของชาวไทยอิสลาม ซึ่งเป็นนักศึกษาและผู้ไปมนัสการทางพระศาสนาในนครนั้น

ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการภาค ๙ คุณอุดมได้รับเชิญจากกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาให้ไปดูงาน คุณอุดมได้ขอให้ทางเจ้าของประเทศจัดรายการดูงานเฉพาะในเมืองเล็ก ๆ เป็นส่วนใหญ่ คุณอุดมสนใจในการเพาะปลูกด้วยเครื่องทุ่นแรง ในการทำอุตสาหกรรมโรงงานกระดาษขนาดเล็ก ในการพัฒนาการท้องถิ่น รวมทั้งการจัดสร้างอาคารสงเคราะห์ ซึ่งก็เช่นเดียวกันเมื่อกลับมาก็ได้นำความที่รู้มาเขียนเป็นตำราหรือเป็นคำบรรยายเมื่อได้รับเชิญให้ไปเป็นผู้บรรยาย ณ ที่หนึ่งที่ใด

พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ตรวจราชการในกรมตรวจราชการแผ่นดิน และต่อมาได้ดำรงตำแหน่งผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๕๐๓ คุณอุดม บุณยประสพได้รับเลือกให้เป็นนักศึกษาของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ และได้มีโอกาสทำความคุ้นเคยกับนักศึกษาในรุ่นเดียวกัน เมื่อใคร ๆ ได้รู้จักนิสัยใจคออันดีของคุณอุดมแล้วต่างก็มีใจรักใคร่ผูกพันเป็นมิตรสนิทต่อกัน

คุณอุดมได้ร่วมเดินทางไกลไปกับนักศึกษาชุดนี้หลายครั้ง คือไปออสเตรเลีย ไปจังหวัดภาคเหนือ และจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย การที่มีโอกาสได้ไปกินอยู่หลับนอนร่วมกัน ก็ยิ่งทำให้ความเป็นมิตร ที่ดีต่อกันแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ซึ่งคุณอุดมถือว่าเป็นกำไรของชีวิตอย่างหาค่ามิได้

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ คุณอุดมได้รับเลือกเป็นหัวหน้านักศึกษาโรงเรียนสงครามจิตวิทยารุ่นที่ ๖ ได้บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่นักศึกษารุ่นนี้ในฐานะหัวหน้าอย่างเต็มที่ ทุก ๆ คนต่างได้แสดงความเป็นมิตรอันดีร่วมกัน เมื่อกลับจากตรวจราชการภาคใต้ครั้งสุดท้าย คุณอุดมมีความระลึกถึงนักศึกษา ส.จ. รุ่น ๖ และปรารภว่าจะเชิญมารับประทานอาหารร่วมกัน ก่อนจะถึงแก่กรรมเพียง ๓ วัน ได้พิมพ์บัตรเชิญ ส.จ. รุ่น ๖ มารับประทานอาหารและเตรียมการนัดหมายกันแล้ว ซึ่งบัตรเชิญนี้คุณอุดมได้รับมาจากโรงพิมพ์แล้วด้วย ดังรูปถ่ายที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้

แต่ละจังหวัดที่คุณอุดม ไปดำรงแหน่งเป็นข้าหลวงหรือเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด คุณอุดมได้ประกอบแต่คุณงามความดีด้วยน้ำใจอันแท้จริง มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เคยปรากฏมีมลทินมัวหมองประการใด ๆ เลย ได้ดำเนินการปกครองอย่างพี่น้องในครัวเรือนเดียวกัน เป็นศูนย์กลางแห่งความสามัคคี ไม่ว่าจะอยู่ในจังหวัดใด ๆ เช่น สระบุรี สตูล ภูเก็ต เชียงใหม่ ซึ่งในตอนต้นยังไม่ได้กล่าวถึงความสำคัญในจังหวัดนั้น ๆ ก็ตาม (แต่จะปรากฏอยู่

ในบันทึกของท่านผู้อื่น เช่นเรื่องเกี่ยวกับจังหวัดเชียงใหม่ คุณสัญญา ธรรมศักดิ์ จะเป็นผู้เขียน เพราะท่านเคยเป็นอธิบดีศาลอยู่ในขณะที่คุณอุดมดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่) คุณอุดมเป็นที่รักใคร่ของข้าราชการและประชาชน มีมิตรสหายอยู่ทั่วไปทุกจังหวัด ใคร ๆ ที่ได้พบรู้จักคุณอุดม จะเว้นเสียซึ่งความรักใคร่นับถือมิได้ เพราะนอกจากจะเป็นผู้มีอัธยาศัยเยือกเย็น โอบอ้อมอารีแล้วยังเป็นผู้เห็นทุกข์ร้อนของบุคคลอื่นสำคัญกว่าของตนเองอีกด้วย

กิจการใด ๆ ที่คุณอุดมได้กระทำสำเร็จมานั้น คุณอุดมไม่เคยถือว่าเป็นความดีของตนแต่ผู้เดียว เคยปรารภอยู่เสมอว่า เป็นบุญของตัวที่ได้เพื่อนร่วมราชการที่ดี มีความเข้มแข็ง มีความสัตย์ซื่อเป็นที่ไว้ใจได้ และทุกครั้งเมื่อมีโอกาสจะต้องสนับสนุนผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาทุกคน ความสนิทสนมที่มีกับเพื่อนร่วมราชการนั้นไม่ใช่จะมีแต่เฉพาะข้าราชการผู้นั้นเท่านั้น ได้มีความรักใคร่และห่วงใยตลอดจนครอบครัวของแต่ละท่านอีกด้วย และก็ได้รับการสนองความดีของคุณอุดมด้วยไมตรีจิตอันดียิ่ง

จะเว้นกล่าวเสียมิได้ เช่น เมื่อคุณอุดมเป็นผู้ว่าราชการภาค ๙ นอกจากในหน้าที่ราชการตามปกติ ซึ่งขณะนั้นมีท่านขุนไตร กิติยานุกูล และต่อมามีคุณชาญ จารุวัสตร์ เป็นรองผู้ว่าราชการภาค และมีคุณพ่วง สุวรรณรัฐ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา ได้ร่วมกันปฏิบัติราชการที่ยากให้เป็นง่าย ที่หนักให้เป็นเบาแล้ว คุณอุดมยังต้องทำหน้าที่ต้อนรับท่านผู้ใหญ่ในทางราชการรวมทั้งแขกชาวต่างประเทศมากมาย ทั้งนี้ได้รับความกรุณาของ ม.ร.ว. หญิงประสานสุวรรณ สุวรรณรัฐ และคุณกิ่งแก้ว จารุวัสตร์ พร้อมด้วยสมาคมหญิงในจังหวัดนั้น ได้เป็นธุระจัดงานต้อนรับให้เป็นที่

เรียบร้อยด้วยความเต็มใจ ด้วยความรักใคร่นับถือคุณอุดมเสมือนพี่ชาย อันเป็นเรื่องที่ประทับใจของคุณอุดมตลอดมา

คุณอุดมเป็นผู้ชอบเขียน ชอบบันทึก เคยได้รับหน้าที่เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์เทศาภิบาล กระทรวงมหาดไทยมาครั้งหนึ่ง เคยเขียนเรื่องไว้หลายเรื่อง เช่นบทความ "น้ำคือทอง" ให้แก่กรมชลประทาน เขียนบทความทั้งวิชาการและอื่น ๆ ให้หนังสือเทศาภิบาลหลายเรื่อง เขียนบทความในหนังสือรัฏฐาภิรักษ์หลายเรื่อง และเมื่อไป ณ จังหวัดใดในประเทศ หรือไปต่างประเทศจะต้องมีบันทึกและเขียนเรื่องไว้มากมาย

อีกอย่างหนึ่งที่คุณอุดม ชอบและสนใจมากก็คือ ต้นไม้ ไม้ดอก และไม้ใบ ได้ทำการค้นคว้าหาตำรามาศึกษาจนกระทั่งสามารถปลูกไม้ดอกและไม้ใบ รวมทั้งผลไม้ได้เป็นอย่างดี เป็นที่รู้จักกันในระหว่างเพื่อนฝูงว่า ท่านผู้ใดต้องการต้นไม้ชนิดใด คุณอุดมจะคัดเลือกต้นไม้ของตนมอบให้จนเป็นที่พอใจของท่านผู้รับ และผู้ให้ก็พลอยมีความสุขใจไปด้วย

คุณอุดมได้กลับจากตรวจราชการภาคใต้ครั้งสุดท้าย เมื่อวันศุกร์ที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๐๕ และได้ไปปฏิบัติราชการที่สำนักนายกรัฐมนตรีตามปกติจนถึงวันศุกร์ที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๔.๐๐ น. คุณอุดมมีอาการแสบหัวใจได้ให้ไปตามนายแพทย์มาทำการรักษาพยาบาล และเป็นที่น่าเสียใจ และน่าเสียดายที่คุณอุดมได้ถึงแก่กรรมในวันรุ่งขึ้น คือวันเสาร์ที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลาบ่าย ๑๓.๑๕ น. ด้วยความสงบ รวมอายุ ๕๖ ปี กับ ๒ เดือน ๒๓ วัน

การที่คุณอุดมได้มาจากไปอย่างกระทันหัน โดยไม่มีใครคาดฝัน จึงเป็นที่เศร้าสลดเสียใจและอาลัยอาวรณ์แก่ผู้ที่รักใคร่เป็นอย่างยิ่ง

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่คุณอุดมได้รับ คือ

พ.ศ. ๒๔๗๙ เหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ

พ.ศ. ๒๔๘๓ จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย

พ.ศ. ๒๔๘๕ จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก

พ.ศ. ๒๔๙๑ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย

พ.ศ. ๒๔๙๓ ตริตาภรณ์ช้างเผือก

พ.ศ. ๒๔๙๓ เหรียญบรมราชาภิเศก

พ.ศ. ๒๔๙๗ ทวิติยาภรณ์มงกุฎไทย

พ.ศ. ๒๕๐๑ ทวิติยาภรณ์ช้างเผือก

พ.ศ. ๒๕๐๓ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย

ด้วยคุณงามความดีของคุณอุดม บุณยประสพ ที่ได้ประกอบไว้ รวมทั้งกุศลผลบุญของญาติและมิตรที่รักใคร่ จงดลบรรดาลให้วิญญาณของคุณอุดมไปสู่ที่สุคติชั่วนิรันดร.

อุดม บุณยประสพ

ถ่ายร่วมกับ สมเด็จพระอุปัชฌาย์ (สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรศิริวัฒน์) และพระอาจารย์ คราวอุปสมบท ณ วัดราชบพิธ

รูปถ่ายพร้อมด้วย *แร่ม* ภรรยา
อรนุช บุตรี และ *กฤษฎา* บุตร
ที่ท่าอากาศยาน ดอนเมือง

ถ่ายที่กรุงไคโร เมื่อคราว
เดินทางไปเยี่ยมชาวไทยอิสลาม
ที่นครเมกกะ

เมื่อคราวรับเชิญจากรัฐบาลอเมริกันไปดูงานในสหรัฐ ถ่ายพร้อมกับ *แร่ม* ภรรยา และคุณสุวรรณ รื่นยศ ที่ Traverse City.

ถ่ายที่ Traverse City, Michigan

ขณะกำลังแสดงในงานรื่นเริง ที่ปักษ์ใต้

งานเลี้ยงในหมู่มิตร ของ
โรงเรียนสงครามจิตวิทยา

ด้วยความอาลัย

จาก

นักศึกษา ชุดที่ ๓

วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

คำไว้อาลัย

เนื่องในโอกาสพระราชทานเพลิงศพ คุณอุดม บุณยประสพ คณะนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ ได้มีดำริที่จะจัดพิมพ์คำไว้อาลัยขึ้นด้วยสามัคคี เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งมิตรภาพที่คณะเรามีอยู่ต่อผู้ล่วงลับ

ข้าพเจ้ารู้จักคุณอุดมมานับเป็นเวลานาน ข้าพเจ้าจำได้ว่า ครั้งแรกที่ข้าพเจ้าได้ยินชื่อ คุณอุดม บุณยประสพ ก็เมื่อมีข่าวอันเป็นมงคลว่า คุณอุดมจะทำการสมรสกับเนติบัณฑิตสตรีคนที่หนึ่งของประเทศไทย เป็นข่าวใหญ่ในสมัยนั้น คุณอุดมรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ส่วนข้าพเจ้าในกระทรวงการต่างประเทศ แม้งานในภาระหน้าที่ของเราจะไปกันคนละทาง เราก็มีโอกาสพบปะกันเป็นครั้งคราว คุณอุดมต้องโยกย้ายไปประจำในต่างจังหวัด ข้าพเจ้าในต่างประเทศ แต่เราก็ยังได้ข่าวของกันและกันอยู่ไม่มากก็น้อย ความสัมพันธ์ และมิตรภาพของเรากลับกระชับชิดยิ่งขึ้นเมื่อเราทั้งสอง ได้รับเกียรติ เข้าศึกษา ในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นเดียวกัน ระหว่างปี ๒๕๐๒ และ ๒๕๐๓ เราพบกันทุกเช้าเป็นเวลาหลายเดือนติดต่อกัน เราได้ร่วมนั่งฟังคำบรรยายของท่านอาจารย์ที่เชี่ยวชาญสามารถ เราได้ปรึกษาหารือกันในเรื่องของการศึกษา เราได้ร่วมกันสัมนาและถกแถลง เราได้เดินทางไปในต่างจังหวัดเพื่อดูสถานการณ์ความเป็นอยู่ของท้องถิ่น ซึ่งข้าพเจ้าได้รับประโยชน์จากความรู้และความจัดเจนของคุณอุดมเป็นอย่างดี และท้ายที่สุด เมื่อนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรรุ่นนั้น จัดทำความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายความมั่นคงของ

ชาติชั้นเสนอวิทยาลัย คุณอุดมและข้าพเจ้ายังได้ร่วมอยู่ในคณะการเมือง ช่วยกันประกอบภารกิจที่คณะได้รับมอบหมายเป็นผลสำเร็จ ด้วยความสนิทสนมกลมเกลียวเป็นอย่างดี

ก็เมื่อคุณอุดมต้องจากไปเสียเช่นนี้ จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่บรรดานักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ จะโศกเศร้าอาวรณ์อย่างอาดูร เราต้องสูญเพื่อนรักไปคนหนึ่ง ในขณะเดียวกันกับที่ คุณแร่ม พรหโมบล ต้องเสียคู่ครองผู้สุดสวาท และทางราชการต้องขาดตัวจักรสำคัญตัวหนึ่ง แม้ความตายจะเป็นของธรรมดาในวัฏฏสงสาร ไม่มีผู้ใดจะหลบหลีกเลี่ยงพ้นได้ เราก็ยังไม่วายที่จะเศร้าสลดระทดใจ

อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า ด้วยคุณงามความดีที่คุณอุดมได้สร้างสมไว้ตลอดชีวิต ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณอุดม ย่อมจะสิงสถิตมั่นในสัมปรายภพแห่งความสงบนิจนิรันดร.

กนต์ธีร์ ศุภมงคล

ที่ปรึกษา นายกรัฐมนตรี

เรื่อง Raphidophora

อุดมกับข้าพเจ้ากำลังนั่งอยู่ในรถยนต์โดยสารคันเดียวกัน ตามองดูทิวทัศน์สองข้างทางระหว่างพิษณุโลกกับเพชรบูรณ์ การเดินทางครั้งนี้ เป็นการเดินทางไปศึกษาภูมิประเทศของจังหวัดสำคัญๆ หลายจังหวัดทางภาคเหนือ ซึ่งทางวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรได้จัดให้มีขึ้นสำหรับนักศึกษารุ่นที่ ๓ และเป็นการเดินทางเป็นคณะครั้งสุดท้าย ก่อนที่จะจบการศึกษาของวิทยาลัย

ทางรถยนต์ได้ตัดเลียบไปตามไหล่เขาสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ ก่อนจะข้ามสันปันน้ำระหว่างแม่น้ำน่าน กับ แม่น้ำป่าสัก ลงไปสู่เพชรบูรณ์ ฉะนั้นสภาพภูมิประเทศอันมีน้ำตกเป็นระยะ ๆ และป่าดิบอันหนาแน่นไปด้วยพรรณไม้ต่าง ๆ จึงเป็นฉากอันวิจิตรสำหรับผู้ที่สนใจในเรื่องธรรมชาติเป็นอันมาก

เสียงเครื่องยนต์ที่ถูกเร่งให้ทำงานหนักเนื่องจากเป็นตอนขึ้นเขาระคนด้วยเสียงสนทนาเบา ๆ ระหว่างเพื่อนนักศึกษาด้วยกัน เป็นเครื่องกล่อมให้บางคนซักหลับตาจะเข้าสู่ภวังไปก็มี ทันใดนั้นอุดมซึ่งกำลังดูป่าข้างทางอย่างเพลิดเพลินได้เรียกข้าพเจ้าให้หันไปดูและชี้มืออย่างตื่นเต้นว่า "เฮ้ย คิด, เห็น Philodendron กอเบ้อเร่อบนต้นยางนั่นไหม ว่างๆ สั่งลูกน้องหาไปให้บ้างซิ"

อุดมกับข้าพเจ้าเคยเรียนหนังสือและสนิทสนมกันมาแต่สมัยเป็นเด็ก ๆ อยู่ที่โรงเรียนเซนต์คาเบรียล ในครั้งนั้นนักเรียนไม่มีมาก ฉะนั้น เด็ก ๆ จึงรู้จักกันและสนิทสนมกันแทบทุกคน ต่อมาเมื่อโตขึ้นเราต่างไม่ได้พบกันเลย เนื่องจากอาชีพราชการบันดาลให้ไปอยู่คนละทิศคนละทาง ข้าพเจ้านั้นต้องไปรับราชการอยู่ทางภาคเหนือสิบกว่าปี ส่วนอุดมนั้นดูจะยึดถิ่นอยู่แถว ภาคกลาง และใต้ ต่อเมื่อ ข้าพเจ้าย้ายมาประจำอยู่กรุงเทพ ฯ จึงได้พบกัน และมีโอกาสทราบสาระทุกข์สุขดิบกันบ่อยขึ้น ในบั้นปลายของชีวิตกันนี้ แทบทุกคนต่างมีงานอดิเรกตามนิสสัย อุดมนั้นหันมาเล่นต้นไม้อย่างจริงจังและงัดตำราว่าด้วยไม้ประดับดูอยู่เสมอ อุดมเป็นคนมีนิสสัยสุขุมเยือกเย็นและโอบอ้อมอารีรักเพื่อนฝูงมาแต่เล็กแล้ว ฉะนั้นจึงเป็นที่รักใคร่ชอบพอแก่ผู้ที่รู้จักมักคุ้นกับอุดมทุกคน บุคลิกลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้ อุดม เหมาะกับ งานมหาดไทย ซึ่งอุดมได้เลือกเป็นอาชีพอย่างยิ่ง เราซึ่งเป็นเพื่อนฝูงจึงไม่มีความประหลาดใจเมื่อเห็นอุดมก้าวหน้ามีชื่อเสียงและตำแหน่งหน้าที่สูงขึ้นไปเป็นลำดับ และต่างก็นึกว่าไม่ช้าอุดมคงจะมีโอกาสรุดหน้าต่อไปจนถึงสุดยอด

แต่ในเรื่องความไม่เที่ยง ของ ชีวิตมนุษย์ นั้น เป็น ความจริง ตามที่พระพุทธองค์ตรัส ใครจะมานึกฝันว่าอุดมจะจากพวกเราไปโดยปัจจุบันทันด่วน

ฉะนั้น เรื่อง Raphidophora ที่ข้าพเจ้าเขียนขึ้นนี้ก็เพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงข้อสนทนาที่เราได้มีกันครั้งกระโน้น และซึ่งอาจเป็นประโยชน์ให้ความรู้แก่ผู้อ่านบ้างไม่มากก็น้อย และถ้าท่านผู้ใดรู้สึกว่าได้ความรู้แม้แต่เพียงเล็กน้อยก็ขอได้นึกว่าอุดมเป็นผู้ต้นเหตุกระตุ้นให้มีการเขียน Raphidophora ของไทยนี้ขึ้น

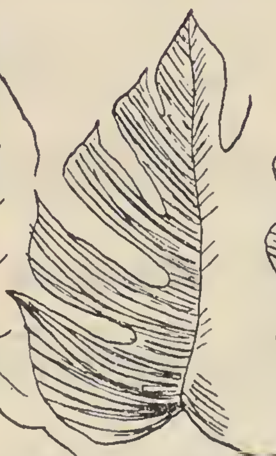

1 2 3 4

1. Monstera deliciosa
2. Monstera schleichtlenii
3. Philodendron hastatum
4. Philodendron laciniatum

5 6 7 8 9

5. Philodendron lacerum (ใบแก่)
6. Philodendron lacerum (ใบอ่อน)
7. Philodendron squamiferum
8. Philodendron pertusum
9. Philodendron wilsonii

ในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คนไทยได้นิยมปรับปรุงบ้านและความเป็นอยู่คล้ายแบบชาวยุโรปมากขึ้น ต้นกล้วย ต้นผลไม้ต่าง ๆ ที่เคยปลูกกันเป็นสวนในบริเวณบ้านก็ค่อย ๆ หายไป และมีการปรับปรุงบริเวณให้มีสนามหญ้าสะอาดสะอ้านขึ้นแทน ไม้ดอกทิ้งอกตามป่าและแม้แต่ต้นกระดาด (Alocasia sp) ตามลำห้วยในป่าก็ถูกขุดมาปลูกประดับบริเวณบ้าน ทำให้ดูงดงามเจริญตา ภายในห้องก็ยังนำกระถางต้นไม้ใบแปลก ๆ ประดับทำให้เกิดความรู้สึกร่มเย็นแก่ผู้ที่อยู่ภายในห้อง

ในจำพวกพรรณไม้ใบแปลก ๆ ที่นิยมกันสมัยนี้มีพันธุ์ไม้วงศ์ Araceae (*วงศ์บอน*) สกุล Philodendron และสกุล Monstera ซึ่งเอามาปลูกกันมาก และมีชื่อเรียกรวม ๆ ว่า พลูแฉก

พันธุ์ไม้ทั้งสองสกุลนี้ไม่มีในประเทศไทยและมีถิ่นเดิมอยู่ที่อเมริกาใต้และ West Indies ฉะนั้นที่เห็นปลูก ๆ กันในกรุงเทพ ฯ จึงเดิมเป็นพันธุ์ไม้ที่สั่งเข้ามาหรือนำติดตัวเข้ามาจากต่างประเทศทั้งสิ้น

สำหรับไม้สกุล Monstera ที่นิยมกันมากก็มีชนิด Monstera deliciosa ซึ่งเป็นไม้ใบใหญ่ ขอบใบจักลึกและมีรูปรุห่าง ๆ และชนิด Monstera Schleichtleinii ซึ่งใบขนาดย่อมกว่า ขอบใบเรียบ แต่มีรูปรุพรุนใหญ่ ๆ

ไม้สกุล Philodendron มีสั่งเข้ามามากมายหลายชนิด ขอกล่าวพอเป็นตัวอย่างคือ Philodendron hastatum, Philodendron laciniatum, Philodendron lacerum, Philodendron squamiferum. ฯลฯ (*ดูรูป*)

ในประเทศไทยพันธุ์ไม้วงศ์ Araceae ซึ่งมีใบคล้ายกับสกุล Monstera และ Philodendron และอาจนำมาปลูกเป็นไม้ประดับแทนกันได้ก็มีอยู่สกุลเดียวคือ Rhaphidophora พันธุ์ไม้สกุลนี้เป็นไม้เถามีรากเกาะ

เลื้อยไปเช่นเดียวกับ Monstera และ Philodendron และมีวิธีปลูกขยายพันธุ์แบบเดียวกัน ฉะนั้นที่อุดมชี้ให้ข้าพเจ้าดูอย่างต้นเต้นระหว่างทางไปเพชรบูรณ์นั้นก็คือ Rhaphidophora ชนิดหนึ่ง ไม่ใช่ Philodendron

เท่าที่สำรวจค้นพบในประเทศไทยแล้ว พันธุ์ไม้สกุล Rhaphidophora มีอยู่ ๗ ชนิดคือ

R. minor

R. sylvestris

R. peepla พลูช้าง (เหนือ)

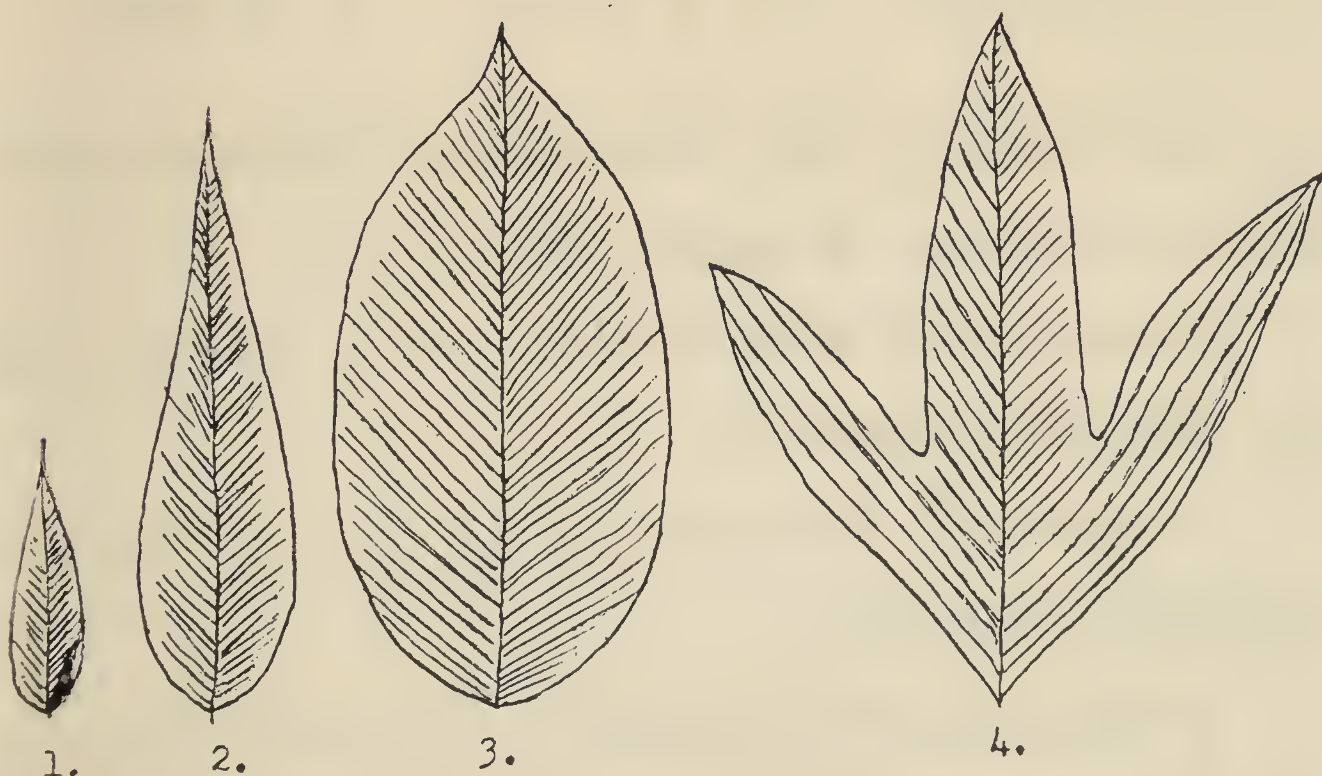
R. beccarii

R. korthalsii งด (สุราษฎร์)

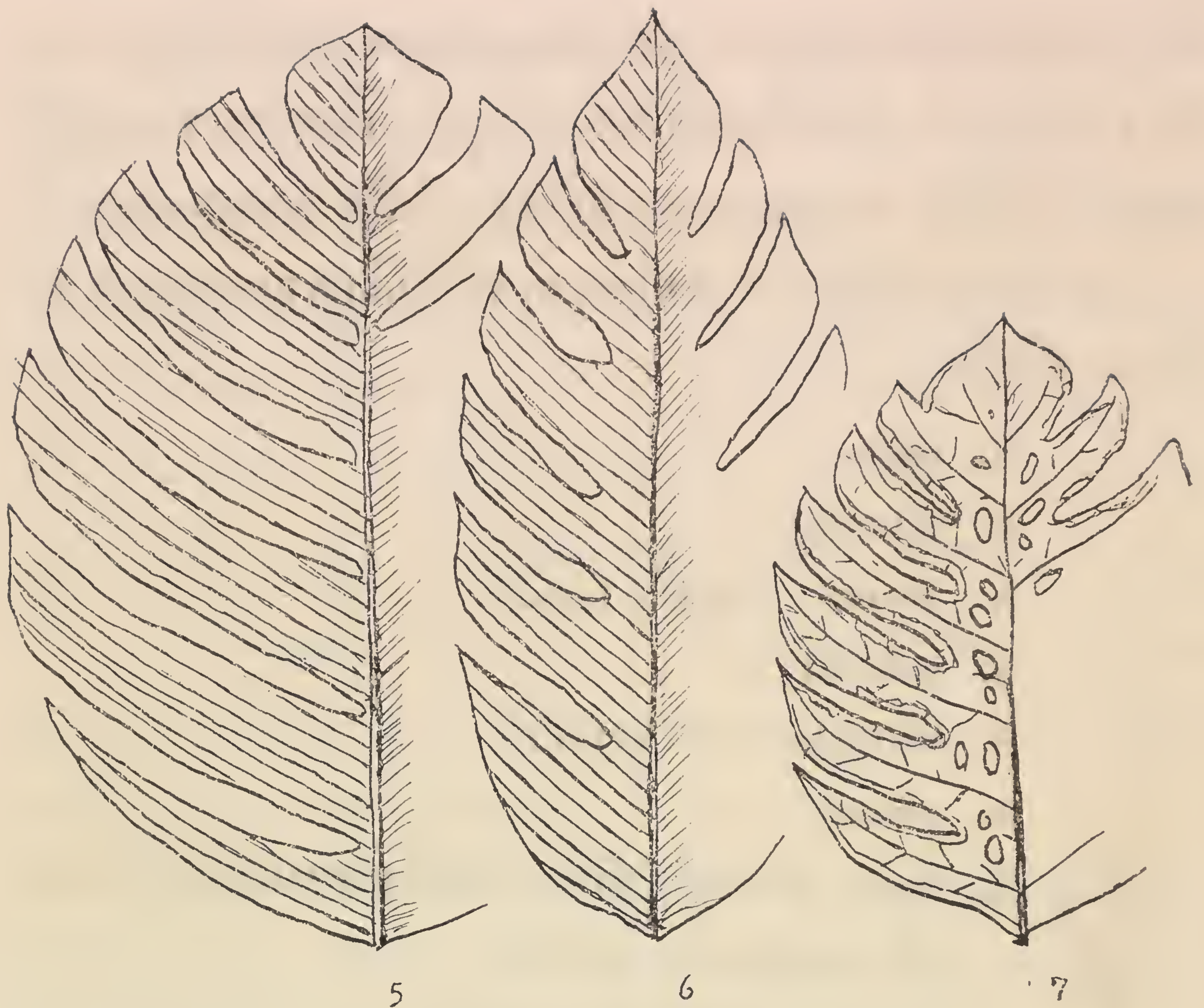
R. pinnata

R. kerrii คดนกกูด (พังงา) ไม้ต้นนี้กำลังจะเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น Amydrium medium

Raphidophora ของไทย

1. R. minor 2. R. sylvestris 3. R. peepla 4. R. beccarii

5. R. korthalsii 6. R. pinnata 7. R. kerrii

ใน ๗ ชนิดนี้มีอยู่ ๓ ชนิด ซึ่งอาจนำมาปลูกเป็นไม้ประดับตามบ้านได้ดี คือ R. korthalsii, R. pinnata, และ R. kerrii

R. korthalsii นั้น ใบใหญ่ ยาว ๔๐ – ๔๕ ซ.ม. กว้าง ๓๐ – ๓๕ ซ.ม. มีรอยเว้าลึกจดเส้นกลางใบ

R. pinnata นั้น ใบยาว ๒๘ – ๕๐ ซ.ม. กว้าง ๑๖ – ๒๔ ซ.ม. รอยเว้าลึกไม่ถึงเส้นกลางใบ

R. kerrii (Amydrium medium) นั้น มีใบยาวประมาณ ๒๘ ซ.ม. กว้างประมาณ ๒๔ – ๓๐ ซ.ม. มีรอยเว้าลึกไม่ถึงเส้นกลางใบ และมีรูปรุห่าง ๆ

อันช้างที่อยู่ในป่าไม่มีลักษณะน่าดูฉันใด พันธุ์ไม้เหล่านี้ก็ฉันนั้น แต่ถ้าได้เอามาปลูกตามบ้าน และเจ้าของเอาใจใส่ตบแต่งพอควรแล้ว ก็จะมีความงดงามน่าดูไม่แพ้พันธุ์ไม้จากต่างประเทศ

คิด สุวรรณเสุทธิ

ผู้เชี่ยวชาญ, กระทรวงเกษตร

สัญชาติญาณพิเศษของมนุษย์

วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร์ ช่วยให้สมาชิก ในคณะของเรา หลายคนได้มีโอกาสเป็นเพื่อนกับข้าหลวงอุดม บุณยประสพ มิฉะนั้นแล้วอย่างมากเราก็อาจเพียงแต่ได้รู้จักกับท่านเท่านั้น วิทยาลัยแห่งนี้ช่วยให้ข้าราชการทหารและพลเรือนที่มีอายุเกินวัยกลางคน ซึ่งโดยวัยและตำแหน่งหน้าที่เป็นอุปสรรคที่จะหาเพื่อนได้ใหม่ง่าย ๆ ได้มีโอกาสมีเพื่อนเพิ่มขึ้นได้อย่างมาก ในระยะเวลาอันสั้น

แม้ว่าในระยะต้น ๆ ข้าหลวงอุดม ฯ จะเป็นผู้ที่แสดงให้พวกเราเห็นว่าเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวางพร้อมที่จะเป็นเพื่อนกับทุกคน แต่พวกเราเข้าใจท่านมากขึ้นในเมื่อท่านได้พยายามอธิบายอย่างเต็มที่เพื่อให้พวกเราเข้าใจถึงเรื่องของ "ปอเนาะ" ในฐานะที่ท่านชำนาญการปกครองและภูมิประเทศของ ๔ จังหวัดภาคใต้ ทุกครั้งที่พูดกันถึง ๔ จังหวัดนี้ จนกระทั่งพอท่านยกมือจะขออภิปราย พวกเราต้องดักคอกระเซ้าว่า "ปอเนาะ" อีกแล้ว จนกระทั่งเมื่อท่านจะขออภิปรายครั้งต่อ ๆ ไป ท่านต้องบอกกล่าวก่อนว่าคราวนี้ไม่ใช่ "ปอเนาะ" แล้ว เมื่อได้รู้จักกับท่านมากขึ้นในการเดินทางไปต่างจังหวัด ต่างประเทศ ร่วมกัน พวกเราก็ได้พบว่าข้าหลวงอุดม ฯ เป็นผู้ที่มีความจัดเจนเข้าใจในเรื่องของชีวิตอย่างแท้จริง ท่านมีแต่ความรู้สึกดี ปรารถนาดีต่อพวกเราทุกคน ไม่ว่าพวกเราจะมีงานอะไร

เมื่อเชิญแล้วท่านไม่มีขาด ท่านไปร่วมงานของพวกเราโดยความเต็มใจ และมีความสุขเต็มที่ในระหว่างเพื่อนฝูง

เมื่อระลึกถึงข้าหลวงอุดม ฯ ผู้ที่ยินดีเต็มใจเป็นเพื่อนกับทุกคน แล้วก็อดที่จะนึกไปถึงเรื่องของมนุษย์ไม่ได้ว่า เมื่อธรรมชาติได้สร้างมนุษย์ขึ้นมาในโลกนี้นั้น อะไรที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์ที่ครองโลกเหนือสัตว์อื่น ๆ ได้ เมื่อคิด ๆ ดูแล้วก็เห็นว่าธรรมชาติ คงจะได้สร้างสัญชาติญาณของการป้องกันตัวเองทุกวิถีทางขึ้นไว้ เป็นพิเศษจากสัญชาติญาณอย่างเดียวกันนี้ของ สัตว์อื่นนั่นเอง

การป้องกันเพื่อไม่ให้สูญพันธุ์ เพื่อไม่ให้อดอยาก เพื่อไม่ให้ลำบาก เพื่อไม่ให้ตกเป็นทาส เพื่อไม่ให้เจ็บไข้ได้ป่วย เหล่านี้ทำให้มนุษย์จดจำและศึกษาเหตุการต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้สำหรับการป้องกันตนเอง การรวมกลุ่มของมนุษย์ขึ้นเป็นเผ่าเป็นชาติ การนับถือศาสนา ตลอดจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ การจัดตั้งองค์การ สหประชาชาติขึ้น ก็คือ สัญชาติญาณ ของการป้องกันตนเองนั่นเอง สุภาษิตของท่านสุนทรภู่ ที่ว่า "*รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี*" นั้น ถ้าฟังดูเผิน ๆ แล้วคล้าย ๆ กับสอนให้เป็นคนเห็นแก่ตัว แต่ความจริงแล้วท่านคงหมายถึงว่า "*รู้จักป้องกันตนเองไว้ได้นั่นแหละ เป็นยอดดี*" การป้องกันตนเองของมนุษย์อีกอย่างหนึ่ง ก็คือความพยายามของมนุษย์ ที่จะป้องกันตนเองไม่ให้ตาย ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นการฝ่าฝืนกฎแห่งธรรมชาติ ที่ทุกคนหรือสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดจะหลีกเลี่ยงไปไม่ได้ แต่สัญชาติญาณของมนุษย์ในการที่จะป้องกันตนเองไม่ให้ตายนี้ก็คงอยู่กับมนุษย์เสมอมา แต่เมื่อยังมองไม่เห็นทางที่จะไม่ตายได้ ก็ต้องจำยอมว่า ความตายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่คิดอยากจะเลี่ยง และเมื่อมนุษย์เราล่วงเข้าวัยเกินกลางคนแล้วก็มักจะยอมโดยดุษฎีว่าความ

ตายนี้เลี่ยงไม่พ้น บางคนเลยเถิดไปจนถึงคิดอยากจะตายเสียให้รู้แล้วรู้รอดไป เพราะไม่สามารถทนต่อความรู้สึกที่จะต้องตายนี้ได้

ความพยายามที่จะป้องกันไม่ให้ตายของมนุษย์นี้อุบัติขึ้นในสัญชาติญาณของมนุษย์ตั้งแต่มนุษย์แรกอุบัติมาในโลก และพบความตายของมนุษย์เข้าเป็นครั้งแรก และเป็นจุดกระตุ้นสัญชาติญาณ ของการป้องกันตนเองในกรณีอื่น ๆ ให้มนุษย์ปฏิบัติถี่ถ้วนยิ่งขึ้น แม้ว่าความตายยังคงชนะมนุษย์อยู่ แต่มนุษย์สมัยก่อน ๆ ก็ยังอุตวาดภาพของความหวังขึ้นไว้ในนิยายโบราณ ที่บรรยายถึงเทวดานางฟ้าไม่รู้จักตาย ให้อ่านกันแล้วสบายใจ ซึ่งนิยายเหล่านั้นสมัยนี้ใครเขียนขึ้นก็เรียกว่าโบราณเต็มที่ แต่มนุษย์ปัจจุบันก็มิได้หยุดยั้งในความพยายามที่จะฝืนธรรมชาติ การศึกษารู้จักถึงธรรรมชาติของปรมาณู แม้ว่าจะนำเอาไปประหัสประหารกันก่อนก็ตาม แต่ทว่าก็ได้เปิดช่องทางให้มนุษย์ได้ศึกษาเข้าใจไปถึงธรรมชาติของเซลของสิ่งมีชีวิตมากขึ้น มนุษย์ปัจจุบันนี้สามารถยืดอายุขัยของมนุษย์ออกไปได้กว่าเท่าตัวแล้ว เพียงในระยะเวลา ๕๐ ปีที่ล่วงแล้วมานี่เอง โดยได้ศึกษารู้มากขึ้นในเรื่องของการอนามัยและวิทยาศาสตร์การแพทย์ ความสำเร็จของมนุษย์ในการที่จะป้องกันไม่ให้ตายนี้ แม้ว่าจะเป็นความนึกคิดที่ฝ่าฝืนกฎแห่งธรรมชาติก็ตามแต่ ก็เป็นสัญชาติญาณพิเศษอย่างหนึ่งที่มนุษย์หวังอยู่เสมอมา

บรรดาเพื่อนวัยกลางคนของข้าหลวงอุดม ฯ ทุกท่าน ย่อมสลดใจเสียใจเป็นอย่างมากที่ข้าหลวงอุดม ฯ ด่วนจากพวกเราไป แต่เมื่อระลึกถึงข้าหลวงอุดม ฯ แล้ว ขอได้โปรดระลึกถึงท่านว่าท่านผู้นี้เป็นผู้ที่เข้าใจและเป็นสุขในชีวิตของท่านโดยเฉพาะในระหว่างเพื่อน ๆ แต่มิตรรักของเรา

จำเป็นที่จำต้องจากพวกเราไป เพราะมนุษย์เรายังเอาชนะกฎของธรรมชาติไม่สำเร็จ

ขอให้คุณแร่ม พรหมโมบล บุณยประสพ บุตร ธิดา ญาติ และมิตรสหาย ทุกท่าน ของข้าหลวงอุดม บุณยประสพ จงสร่างจากความเศร้าโศรก และตั้งจิตอธิษฐาน ให้ท่านที่ล่วงลับไปแล้วได้บรรลุถึงความสุขทุกประการในสัมปรายภพโน้น

ด้วยความระลึกถึงสมาชิก อุดม บุณยประสพ
ด้วยอาลัยรักของคณะสังสรรค์วันพุธ

จำลอง สุวคนธ์
พล.อ.ท. สวน สุขเสริม
กอง วิสุทธารมย์
บุญถิ่น อัตถากร
อรุณ ประสานทอง
ถนัดถวิล อมาตยกุล

ฯ ล ฯ

ห้องสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพ
พฤศจิกายน ๒๕๑๕

คำไว้อาลัย

ด้วยคุณ อุดม บุณยประสพ นักเรียนร่วมชั้น ออกจากโรงเรียนไปได้ไม่กี่มากน้อย ก็ลาพวกเราไป ผมรู้จักได้ยินชื่อเสียงมาตั้งแต่ก่อนเข้าเรียนร่วมกัน ๓๐ ปีเห็นจะได้ จึงรู้สึกยินดีเป็นอันมากที่ได้เข้ามาเรียนอยู่ชั้นเดียวกัน เพราะเป็นโอกาสได้อยู่ใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างกัน

บัดนี้คุณอุดมได้จากพวกเราไปเป็นคนแรก ก่อความเสียดายอาลัยอาวรณ์ทิ้งไว้ข้างหลัง ผมจึงขอร่วมอนุสรณ์ โดยเสนอจดหมายเหตุตอนไปอยู่มอสโกมาลงพิมพ์ด้วย

จดหมายเหตุนี้ ผมได้เขียนขึ้นเมื่อราว ๑๐ ปีก่อน จึงมีลักษณะเป็นพงษาวดารมากกว่าเป็นข่าว เพราะเป็นที่ทราบกันอยู่ว่า เหตุการณ์ของโลกคลี่คลายไปอย่างรวดเร็ว ผมได้เคยนำลงพิมพ์มาแล้ว ๑ ครั้งตอนแสดงความอาลัยให้แก่คุณพี่หวิน (นางนิยมนราธิราช) ที่เคารพยิ่งของผม และได้แจกให้แก่พวกญาติมิตรในวงแคบ หากนำลงอีกครั้งผมก็จะปลื้มปีติเป็นวาระที่สอง

จี๊ด เศรษฐบุตร

เอกอัครราชทูตประจำกระทรวง

กระทรวงการต่างประเทศ

จดหมายเหตุ
ตอนไปอยู่มอสโก

โดย

จิ๊ด เศรษฐบุตร

๑. การเดินทางเข้าสู่มอสโก

๑. ภายหลังจากการที่ได้เยี่ยมบุตรชายสองคน ชื่อ จิตตริก และ จีระศักดิ์ เศรษฐบุตร ซึ่งศึกษาอยู่ที่เมืองเกรอนอบเบลอในฝรั่งเศสแล้ว ข้าพเจ้า นางพิพิธ เศรษฐบุตร ภริยา นางสาวเทพขจิตร บุตรสาว และประชุมคนใช้ ก็ได้ออกเดินทางจากฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๙๖ เพื่อไปมอสโก ทางไปที่ใกล้ที่สุดนั้น ก็คือไปโดยผ่านเยอรมัน โปแลนด์ แล้วก็มอสโก แต่เหตุที่เบอรลินยังถูกยึดครองอยู่โดยอเมริกัน อังกฤษและฝรั่งเศสฝ่ายหนึ่ง กับโซเวียตอีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายยังตึงเครียดกันอยู่ การจะตรงไปเช่นนั้น ย่อมจะไม่สะดวก โดยเฉพาะตอนที่จะข้ามแดนยึดครองของทั้งสองฝ่ายนั้น จะมีการตรวจค้นเข้าของกันเป็นการใหญ่ ทั้งประเทศไทยก็ไม่มีคณะผู้แทนทางทูตในกรุงเบอรลิน ที่จะคอยช่วยเหลือเราได้ ทางที่ดีจึงจำเป็นจะต้องเดินทางอ้อมขึ้นไปทางเหนือ

คือสต๊อกโฮล์มแห่งประเทศสวีเดน ซึ่งเป็นทางไปของคณะทูตต่าง ๆ ที่เดินทางไปประจำอยู่กรุงมอสโก.

๒. กล่าวถึงเพียงนี้ ทำให้เห็นสายการเดินทางของทูตไทยประจำมอสโกว่าแปลกยิ่ง เพราะถ้าดูแผนที่โลก ระยะทางจากกรุงเทพฯ ไปมอสโกน่าจะเป็นว่า จากกรุงเทพฯ ไปอิรัค แล้วเข้าอิหร่าน แล้วผ่านเข้าไปในโซเวียตทางใต้ได้ แต่ความจริงเรากลับต้องอ้อมจากอิรัคมาดามัสกัสแห่งซีเรีย แล้วไปโรม จึงจะอ้อมขึ้นทางเหนือไปสต๊อกโฮล์มแล้วเลาะทางเหนือไปเฮลซิงกิแห่งประเทศฟินแลนด์ จึงจะเข้ามามอสโกทางใต้ สายการเดินทางจึงอ้อมเป็นรูปโค้ง ข้อที่แปลกยิ่งกว่านี้ ก็คือข้าพเจ้าได้เคยถามพวกคณะทูตอิหร่านว่าเดินทางมาอย่างไร เขาตอบว่า นั่งเรือบินมาดามัสกัสแล้วไปโรมแล้วขึ้นสต๊อกโฮล์มเฮลซิงกิแล้วจึงลงมามอสโก คราวนี้สายการเดินทางเป็นรูปวงกลมเลย เขาบอกว่า จะเดินทางตรงมาก็ได้ แต่จะต้องนั่งรถยนต์แล้วลงเรือข้ามทะเลแล้วนั่งรถไฟ กินเวลานานกว่าไปเป็นรูปวงกลมข้างต้น.

๓. โดยสาเหตุดังกล่าวนี้ พวกข้าพเจ้าจึงจับเรือบินของ เค. แอล. เอ็ม. จากปารีส มุ่งไปทางสต๊อกโฮล์มแห่งสวีเดนก่อน การเดินทางไปขึ้นเรือบินนี้ สะดวกมาก เพราะเพื่อนข้าราชการที่สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีสได้ช่วยเหลือเราอย่างดียิ่ง ซึ่งเราไม่อาจจะลืมบุญคุณนี้ได้ คือ คุณสุวิทย์ วัฒนา เลขานุการเอก คุณปชา โอสถานนท์ คุณคันถ์ชิต อินทะชาติ คุณสวัสดิ์ นานา ต่างได้เอารถยนต์ของตนมาช่วยเหลือเต็มที่ พวกข้าพเจ้าได้ไปที่สถานีแองวาลิด ซึ่งอยู่ในตัวเมืองปารีสก่อน เพื่อเอาเข้าของที่จะนำไป ไปมอบที่สถานีนี้ ตามธรรมดาพวกคนโดยสารเรือบินซึ่งไม่มีรถส่วนตัว จะมาที่สถานีเองวาลิดนี้ แล้วเขาจะเอารถของบริษัท

นายก รัฐมน ตรี โซเวียตเชิญไปคาซา "ซีเมียนนอฟสกอย" ที่ซากอรอดนายา (ห่างจากมอสโกราว ๗๐ ก.ม.) มีนายมิโกยาน, นายครุสชอฟ, นายบุลกานิน, นายคากาโนวิช, นายเปอร์วูกิน และ นายซูสลอฟ

๗ สิงหาคม ๒๔๙๘

ทางการโซเวียตเชิญไปตกปลาใต้น้ำแข็ง (หน้าหนาว) มีเอกอัครราชทูตพม่า, นายคอลียา อดีตอัครราชทูตโซเวียตประจำไทย, นายวอลกอฟ อดีตเลขานุการเอกโซเวียตประจำไทย

เรือบินพาออกไปส่งที่สนามบินนอกเมือง เพื่อขึ้นเรือบินเลย แต่โดยที่พวกเรามีรถยนต์ เราจึงเป็นแต่เอาเข้าของที่จะนำไปด้วยมาชั่งที่สถานีแองวาลิด แล้วก็นั่งรถยนต์ส่วนตัวไปสนามบินเอง เขาว่าเดินทางอย่างนี้หรูดี ข้าพเจ้าก็ดูจะเชื่อว่าเป็นเช่นนั้น.

๔. การเอาเข้าของไปชั่งที่สถานีแองวาลิดนี้ นึกว่าคงจะเรียบร้อยไม่มีน้ำหนักเกินอัตรา เพราะเมื่อชั่งที่สนามบินดอนเมืองน้ำหนักก็ไม่เกิน และตอนมาถึงฝรั่งเศส ก็เอาของมาฝากลูกชายสองคนที่เกรอนอบเบลอหลายอย่าง ทั้งเอาของมาฝากคนที่รู้จักที่ฝรั่งเศสก็หลายอย่างอีกเหมือนกัน ได้ซื้อของที่ปารีสบางอย่าง แต่น้ำหนักไม่มากไปกว่าของที่ได้แจกจ่ายไปแล้ว อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่า มีน้ำหนักเกินถึง ๑๖ กิโลกรัม เราต้องเสียพิเศษสำหรับค่าน้ำหนักเกินไป คิดเป็นเงินเหรียญอเมริกันถึง ๑๓ เหรียญ เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้าได้คิดดูแล้วปรากฏว่า เป็นเพราะความเอื้อเฟื้อของเจ้าหน้าที่ ๆ สนามบินดอนเมืองที่อนุญาตให้เราเอาของเล็ก ๆ น้อย ๆ ติดไม้ติดมือไปได้นั่นเอง ส่วนที่สถานีแองวาลิดนี้ เขาให้เราชั่งของทุก ๆ อย่างหมด เหลือแต่ที่ไม่ได้เอาตัวของเราไปชั่งน้ำหนักด้วยเท่านั้น น้ำหนักจึงมากขึ้นเป็นธรรมดา.

๕. เราไปที่สถานีแองวาลิดเวลาราว ๔ โมงเช้าครึ่ง กว่าจะชั่งน้ำหนักเสร็จชำระค่าน้ำหนักเกินเสร็จก็ราวหนึ่งชั่วโมง แล้วก็นั่งรถยนต์ไปที่สนามบินบูร์เช่ ห่างจากตัวเมืองปารีสราว ๒๕ กิโลเมตร เพื่อขึ้นเรือบินซึ่งจะออกเดินทางเวลาเที่ยงครึ่งได้มีคนมาส่ง คือ คุณแสวง เสนาณรงค์ รักษาการผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารบก กับผู้ช่วย ม.ล. ทวีสันต์ ลดาวัลย์ คุณผล สุทธิ คุณเพ็ญศรี สุวนิช นอกจากคนไทยแล้ว ยังมีนายดอรีออลเพื่อนนักเรียนกับภริยาเขาก็ได้มาส่งด้วย โดยความสามารถของคุณสุวิทย์

ที่ไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่สนามบิน เขาจึงจัดให้พวกเราเข้าไปในที่พักได้อย่างฐานพิเศษ.

๖. ข้าพเจ้ารู้สึกว่า ยังไม่ทันได้สนทนากับพวกที่มาส่งได้เท่าใด เขาก็บอกให้ขึ้นเรือบินแล้ว จึงจำไม่ได้ว่าพูดอะไรกันบ้าง นอกจากบอกขอบคุณแก่ทุก ๆ คนที่มาส่ง และทางฝ่ายเขาก็อวยพรให้เราเท่านั้น เรือบิน เค. แอล. เอ็ม. ออกเวลาเที่ยง ๔๐ นาที เป็นเรือบินสองเครื่องยนต์ ขนาดเล็กกว่าเรือบิน เค. แอล. เอ็ม. ที่มาจากกรุงเทพ ฯ ไปยุโรปมาก การขึ้นจากพื้นดินจึงรวดเร็ว แต่แล่นเหนือพื้นดินราว ๆ สองพันสามพันเมตรเท่านั้น ข้าพเจ้าไม่ค่อยชอบนัก เพราะมันโคลงรู้สึกเมาง่าย และอึดอัดกว่าลำใหญ่ ซึ่งบินสูงขนาดเหยียบหมื่นเมตรแล่นเรียบกว่า ได้มองดูข้างล่างไม่เห็นอะไร เพราะมีก้อนเมฆแยะ ผิดกับตอนที่มาจากโรมเข้าปารีส ซึ่งบังเอิญอากาศแจ่มใสเหลือเกิน เห็นบ้านเรือนและภูเขาสวย ๆ พอเรือบินตั้งลำแล่นตรงไปแอมสเตอแดมเมืองหลวงแห่งเนเธอแลนด์ เขาก็ลงมือจัดสำรับอาหารให้เรารับประทาน ซึ่งข้าพเจ้าก็รับประทานไปแกน ๆ อย่างนั้น เพราะไม่เคยรู้สึกอะเร็ดอร่อยในการกินอาหารในเครื่องบินสักที พออาหารเสร็จเรือบินก็มาใกล้แอมสเตอแดมแล้ว ตอนนี้ได้มองดูข้างล่างเห็นบ้านเรือนและไร่นาซึ่งถูกทำลายเพราะท่านยพังเมื่อสักสี่ห้าเดือนมาแล้ว มีสิ่งหนึ่งที่ทำให้นึกถึงกรุงเทพ ฯ ก็คือพื้นที่เหล่านี้ราบเป็นหน้ากลอง ไม่มีภูเขาหรือเนินดินเลย สมัยโน้นที่เหล่านี้ต้องเป็นทะเลแล้วตื้นเข้า ๆ ที่ดินจึงเรียบสนิทอย่างนี้.

๗. พอเวลาบ่ายสองโมง เราก็ถึงแอมสเตอแดม เรือบินถลาลงที่สนามบินทันที พวกข้าพเจ้าลงจากเครื่องบินแล้วจะต้องไปต่อเรือบินอีกสายหนึ่งตรงไปสต๊อกโฮล์ม และออกเวลาบ่ายสามโมงห้านาที เราได้

รออยู่ในร้านอาหารที่สนามบิน ณ ที่นี้มีคนโดยสารพลุกพล่านกันมาก เพราะที่นี่เองเป็นศูนย์กลางของบริษัท เค. แอล. เอ็ม. เจ้าหน้าที่ทุกคนเรียบร้อยอย่างที่เราเห็นกันในเรือบินของเขา เราได้นั่งรออยู่หนึ่งชั่วโมง ระหว่างนั้นได้ยินเสียงหลายภาษาออกมาจากกระบอกกระจายเสียง เรียกคนโดยสารว่า เรือบินหมายเลขนั้น จะออกเดินทางไปอเมริกาแล้ว ให้คนโดยสารเรือบินลำนี้ ออกทางช่องทางหมายเลขนั้น แล้วไม่กี่นาทีกระบอกกระจายเสียงก็เรียกคนโดยสารอีกว่า เรือบินหมายเลขนั้นจะออกเดินทางไปแอฟริกาใต้แล้ว ให้ออกช่องทางหมายเลขนั้น เรากำลังนั่งเพลินอยู่ ก็ได้ยินเรียกคนโดยสารที่จะไปสต๊อกโฮล์ม.

๘. พวกเราถูกนำไปขึ้นเรือบิน คราวนี้มิใช่เรือบินสาย เค. แอล. เอ็ม. แล้ว แต่เป็นสายซาเบอนาของชาติเบลเยี่ยม เป็นเรือบิน ๔ เครื่องยนต์ขนาดใหญ่อย่างคอนสเตอเลชั่นที่เรามาจากเมืองไทย แต่ไม่ได้บินสูงนัก กะว่าเห็นจะราว ๆ ห้าพันเมตรเหนือพื้นดิน ข้าพเจ้าได้มองลงไปดูข้างล่าง เห็นบ้านเรือนได้ถนัด เรือบินได้แล่นออกทะเลตรงไปทางเหนือ กินเวลาราวสัก ๒ ชั่วโมง ก็ร่อนถลาลง เดิมเข้าใจว่าถึงสต๊อกโฮล์มแล้ว เตรียมจะเอาเข้าของลง เจ้าหน้าที่ได้เข้ามาถาม จึงรู้ว่า เรือบินลงที่โคเปนเฮเกน เมืองหลวงของเดนมาร์กเท่านั้น นึก ๆ ขึ้นมา ก็ขันตัวเองไม่หายที่ไม่ได้ไต่ถามให้รู้แน่ไว้ก่อนว่า เรือบินจะลงที่ไหนบ้าง ค่าที่นั่งบ่อย ๆ เข้าจึงไม่ติดใจถามเรื่องราวเหล่านี้ ความจริงลงเรือบินผิดสถานีย่อมมีผลร้ายแรงกว่าลงรถรางผิดถึงเป็นไหน ๆ เพราะเป็นการลงผิดประเทศไปเลย แต่ข้าพเจ้าก็พูดไปอย่างนั้นเอง เพราะระเบียบในการเดินทางโดยเรือบินของเขาดี จะขึ้นจะลงที่หนึ่งเขาทำการเช็คนับคนโดยสารถี่ถ้วน

๙. เรือบินซาเบอนาได้ออกเดินทางจากโคเปนเฮเกน เวลาบ่าย ๕ โมง ๑๕ นาที แล้วแล่นตรงไปทางเหนือคือสต๊อกโฮล์ม โดยที่ขณะนั้นเป็นเดือนพฤษภาคมใกล้หน้าร้อนเข้ามาแล้ว แสงแดดจึงมีอยู่ทำให้เราเห็นที่ข้างล่างถนัด ได้เห็นบึงขนาดเล็กบ้างใหญ่บ้างมากมายในสวีเดน และมีเขาเล็ก ๆ มากมายเหมือนกัน เป็นภาพที่ต่างกับที่เห็นตอนอยู่เหนือเนเธอแลนด์และเดนมาร์กกันไกล ข้าพเจ้าเพลินด้วยการชมวิวจากเรือบินนี้ เพราะโดยมากมักจะเห็นเมฆหมอกเต็มไปหมด หรือถ้าเมฆหมอกไม่มีก็จะเห็นแต่ไกล ๆ และเป็นพื้นทะเล หรือทะเลทราย หรือป่าเสียแหละมาก แต่นี่เพิ่งได้เห็นบ้านเล็ก ๆ อยู่กันเป็นหมู่ ๆ สีสรรสวยเพราะต้องกับแดดมีสวนครัวติดข้าง ๆ บ้านนั้น ดูยังกับเครื่องเล่นตุ๊กตาอะไรเช่นนั้น ส่วนต้นไม้โดยมากก็เป็นต้นสนไม่ค่อยเห็นต้นอื่นเลย อนึ่งสิ่งที่ข้าพเจ้าเพิ่งได้เห็นเป็นครั้งแรกในชีวิต ก็คือฟีออร์ด กล่าวคือเมื่อเด็ก ๆ ได้เคยเรียนภูมิ-ศาสตร์ พูดถึงฟีออร์ดนี้เสมอ ๆ ว่า ได้แก่ตรงที่พื้นดินต่อกับน้ำและเป็นตลิ่งชันมาก ในภูมิศาสตร์บอกว่า จะพบมากในบริเวณทางใกล้ขั้วโลกเหนือ เพราะฟีออร์ดได้เกิดขึ้นโดยน้ำแข็ง และข้าพเจ้าก็ไม่เคยเห็นสักทีบัดนี้บนเรือบินข้าพเจ้าได้เห็นแล้ว คือตลิ่งซึ่งชันอยู่ใกล้ ๆ กับน้ำลึก ทำให้สะดวกในการที่เรือใหญ่ ๆ จะเทียบท่าได้ เรือบินแล่นไปได้สักชั่วโมงหนึ่งก็ถลาร่อนลงแล้ว โดยเบาเครื่องขยับลงทีละเล็กละน้อย ความจริงน่าจะเป็นหกโมงเย็น แต่เวลาที่สต๊อกโฮล์มเขาเร็วขึ้นหนึ่งชั่วโมงจึงกลายเป็นหนึ่งทุ่ม เวลานั้นยังสว่างเห็นบ้านช่องชัดอยู่ พอลำเรือตั้งตรงกับสนามก็จักหัวลงจอดสนิทใกล้หน้าประตูที่ทำการพนักงานตรวจคนเข้าเมืองพอดีนับระยะทางจากปารีสมาสต๊อกโฮล์มราว ๆ ๑๖๐๐ กิโลเมตร.

๑๐. การมาสต๊อกโฮล์มคราวนี้ ข้าพเจ้ามิได้บอกใครเลย เป็นแต่ให้สำนักงานเรือบิน เค. แอล. เอ็ม. ที่ปารีส จองโรงแรมให้เท่านั้น เขาก็จองให้ที่โรงแรมสแตรนด์ ดังนั้น ข้าพเจ้าภริยาและบุตรกับคนใช้ก็ลงจากเรือบินอย่างคนโดยสารอื่น ๆ เขา ซึ่งมีอยู่ด้วยกันประมาณสัก ๒๐ คนเห็นจะได้ แล้วทั้งหมดก็เข้าแถวเพื่อเรียงตัวแสดงหนังสือเดินทาง และการตรวจลงตราต่อหน้าเจ้าพนักงานตรวจคนเข้าเมืองทีละคน เราอยู่ท้ายแถวรอจนเขาทำกันหมดแล้วจึงได้แสดงหนังสือเดินทาง รู้สึกว่าเจ้าหน้าที่สวีเดนเรียบร้อยมาก เมื่อได้เห็นหนังสือเดินทางทูตของเรา เขาก็ทำความเคารพบอกว่าไม่ต้องตรวจอะไร และถามว่าเข้าของ ๆ เราอยู่ที่ไหน เราก็พาไปให้ดู เขาดูแล้วถามว่าจะไปพักที่ไหน และมีรถมารับหรือไม่ ข้าพเจ้าตอบว่าไม่มี เขาก็ไปโทรศัพท์เรียกแท็กซีมา อนึ่งข้าพเจ้าไม่มีเงินสวีเดนเลย เขาก็อุตส่าห์พาเราไปทำการแลกเงินให้ เราแลกเพียง ๑๐ ดอลล่าร์ได้เงินสวีเดน ๕๑.๗ โครนเนอ พอรถแท็กซีมาเจ้าหน้าที่ยังช่วยขนเข้าของ ๆ เราขึ้นรถอีกด้วย ข้าพเจ้าได้กระซิบถามหัวหน้าเขาว่าจะต้องให้อะไรแก่ผู้ขนเข้าของ เขาบอกว่าไม่ต้อง

๑๑. ในสวีเดนนี้ รถเดินทางซ้ายอย่างเดียวกับเมืองเรา แต่ต้องเรียกว่าแปลกเพราะในภาคพื้นยุโรปทั้งหมด ดูเหมือนจะมีสวีเดนประเทศเดียวที่ขับรถทางซ้ายอย่างเดียวกับประเทศอังกฤษ คนขับรถยนต์ได้พูดถามเราก่อนว่า เป็นจีนใช่ไหม เราตอบว่า ไม่ใช่ เป็นไทย ที่ว่าเป็นไทยนี้เราต้องบอกว่า "ไซแอม" บอกว่า "ไทย" เขาไม่ทราบ อนึ่งเขาก็เริ่มพูดถึงเรื่องรบกันที่เกาหลี รู้สึกเป็นห่วงเป็นใยว่าจะรบกันใหญ่ ซึ่งข้าพเจ้าก็ไม่ได้ตอบอย่างไร นอกจากเป็นฝ่ายถามข้างเดียว รถยนต์ได้พาเราไปราวสัก ๑๕ กิโลเมตรก็เข้าไปในตัวเมืองสต๊อกโฮล์ม ถนนหนทางรู้สึกว่าแคบกว่าในฝรั่งเศส แต่ราดยางและสะอาดเรียบร้อยดีมาก.

๑๒. รถแท็กซี่พาเรามาหยุดที่หน้าโรงแรมสแตรนด์ เสียค่ารถ ๑๕ โครนเนอ (ราวๆ ๓ ดอลล่าร์) แล้วขนเข้าของเข้าโรงแรม เป็นโรงแรมขนาดดี แต่ก็ไม่ใช่ชั้นดีเยี่ยม ได้ความว่าเขาสร้างโรงแรมใหม่ๆ ไว้มากขึ้น ส่วนของเรานั้นมีชื่อมาก่อนนานแล้วจึงเป็นที่รู้จักกันมาก คนใช้ได้พาเราไปห้องที่จองไว้สองห้อง ข้าพเจ้าได้เริ่มตรวจว่ามีที่อาบน้ำหรือไม่ ปรากฏว่า ไม่มีทั้งสองห้อง จึงถามหาห้องที่มีที่อาบน้ำ พูดกันเท่าไรก็ไม่เข้าใจ เพราะคนใช้ไม่รู้ทั้งภาษาฝรั่งเศสและอังกฤษ ถึงกับต้องทำท่าทางถอดเสื้อผ้าและทำท่าอาบน้ำให้ดู จึงรู้เรื่องกัน ความจริงเป็นความผิดของเราที่มิได้บอกกับสำนักงานเรือบิน เค. แอล. เอ็ม. ที่ปารีสว่า เราต้องการมีห้องอาบน้ำ นึกว่าเป็นของธรรมดาที่ห้องโรงแรมจะต้องมีห้องอาบน้ำ แต่ที่นี่เขากลับถือเป็นปกติว่า ห้องที่พักไม่จำต้องมีที่อาบน้ำ เป็นนิสัยของพวกเราคนไทยที่จะต้องอาบน้ำทุกวัน แต่ทางภาคพื้นยุโรปนั้นใครอาบน้ำทุกวันเขาก็ว่าบ้าเท่านั้น ความข้อนี้ มีหลักฐานยืนยัน เพราะข้าพเจ้าจำได้ว่า เคยฟังนายปลืออองแบรเนต์ ข้ารัฐการทูตฝรั่งเศสพูดคุยกับคุณหลวงวิสูตรอรรถยุติเอกอัครราชทูตไทย ตอนมาเยี่ยมเราที่สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีส เมื่อปีกลาย นายปลืออองแบรเนต์กล่าวถึงความสุขสบายในการอาบน้ำ และว่าชอบอาบเสมอ แต่แล้วเขาก็กล่าวต่อไปว่า "แน่ละข้าพเจ้าไม่บ้าพอที่จะอาบน้ำทุกวัน" สำหรับข้าพเจ้านั้นจนบัดนี้ ก็ต้องรับว่าบ้า เพราะยังอาบน้ำทุกวันติดนิสัยมาจากเมืองไทยอยู่ต่อไป ขอให้ตัวเราได้ชุบน้ำอุ่นทั่วๆ ตัวก็รู้สึกสดชื่นสบายขึ้นมาแล้ว ความจริงเป็นของดียิ่ง เพราะมาอยู่ยุโรปนี้ เราไม่มีโอกาสออกกำลังกายให้เหงื่อไหลทุกๆ วัน เราอาบน้ำอุ่นมากๆ หน่อย แช่อยู่พักเดียวเหงื่อก็ออกโซมตัว ทำให้สบายขึ้นทั้งไม่เป็นโรคเกลื้อเกาะกระดูก เป็นการ

อาบน้ำแบบเตอรกิกลาย ๆ เพราะทราบว่า อาบน้ำแบบเตอรกิก็คือ เขาเอาตัวเราไป "อบ" กับความร้อนสักพักหนึ่งก่อน ทำให้เหงื่อออกท่วมตัวแล้วจึงอาบน้ำต่อไป.

๑๓. ข้าพเจ้าขอย้อนกล่าวเรื่องโรงแรมต่อไปว่า คนใช้ในโรงแรมนี้ ดูใหม่ ๆ ชักไม่ชอบหน้า เพราะท่าทางขึงขังตึงตังและพูดเสียงดัง ๆ ซึ่งเราไม่เข้าใจ แต่ต่อมาทราบว่า เป็นแบบเคารพของเขา และที่พูดเสียงดัง ๆ ก็คือพูดว่า เชิญขอรับ ไปตรงนี้ขอรับ ต้องการอะไรขอรับนั่นเอง กว่าจะเข้าใจเหตุผลแท้จริง ก็ตอนเราเกือบจะไปจากโรงแรม แต่ยังไม่ได้จ่ายค่าทิปแก่เขา.

๑๔. เมื่อเราถึงโรงแรมสแตรนด์นั้น เป็นเวลาสามทุ่ม ยังสว่างคล้าย ๆ ๕ โมงเย็นของบ้านเรา ได้ความว่าห้าทุ่มจึงจะมืด แล้วพอตีสองตีสามก็สว่างอีกเพราะใกล้หน้าร้อนแล้ว พระอาทิตย์แขวนอยู่บนฟ้านานกว่าหมกอยู่ใต้ดิน พออาบน้ำอาบท่าแล้ว ข้าพเจ้าก็โทรศัพท์ไปถึงคุณหลวงชิตวัย ภักดีกุล คนไทยที่สามารถทำมาหากินในสวีเดนอยู่ได้คนเดียว ข้าพเจ้าได้หมายเลขโทรศัพท์จากคุณสิสวาสดิ์ ยันกระยิณ ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศซึ่งเคยอยู่ทางแถวนี้มาก่อนว่า เมื่อมาสต๊อกโฮล์มก็ให้บอกคุณหลวงชิตวัย แกจะช่วยเหลือทุกสิ่งทุกอย่าง ข้าพเจ้าเองรู้สึกว่าอาวุโสน้อยกว่า ได้เคยพบคุณหลวงชิตวัยครั้งเดียวตอนอยู่ปารีส และก็มิได้พูดจากันมากมายนัก การบอกล่วงหน้า จึงไม่กล้าทำแม้ขณะที่โทรศัพท์ไปก็ยังชักเกรง ๆ ใจอยู่เพราะยังไม่สนิทกัน เมื่อหมุนเลขโทรศัพท์ไปถึงก็มีเสียงเป็นภาษาสแกนดิเนาว (พื้นเมือง) พูดมา เราใส่ภาษาไทยตอบไปว่า อยากพูดกับคุณหลวงชิตวัย เสียงก็เปลี่ยนเป็นภาษาไทยว่า ผมเอง และย้อนถามว่า คุณจิต ใช่ไหม? ข้าพเจ้าก็บอก

ว่าใช่ คุณหลวงชิตวีย์ว่า ได้ทราบข่าวว่าข้าพเจ้าจะมาแล้ว และว่าพรุ่งนี้เวลาสามโมงเช้าครึ่งจะมาหา

๑๕. โทรศัพท์แล้ว ข้าพเจ้าก็ลงไปหาอะไรกินในโรงแรมกับภริยา ส่วนบุตรสาวกับคนใช้ไม่ยอมลงไปกิน เพราะเมาเรือบินมาก อยากจะนอนเลย ความจริงก็เป็นเวลาห้าทุ่มแล้ว ข้าพเจ้ากับภริยาลงมาข้างล่าง ถามหาภัตตาคารของโรงแรม เจ้าคนใช้ก็พาเราไปยังโรงอาหาร ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าจึงรู้สึกว่าโรงแรมของเขาหรูมาก ในห้องโรงแรมรู้สึกอับ ๆ แคบ ๆ เครื่องเรือนเป็นแบบสมัยโบราณคไม่เข้าใจว่าหรูอย่างไร แต่ในภัตตาคารของเขา การจัดโต๊ะอาหารดูสง่าดีมีช่อดอกไม้ตั้งวางทุก ๆ โต๊ะ คนรับใช้แต่งเครื่องแบบ มีเครื่องหมายที่บ่า บอกลำดับชั้น ดูคล้าย ๆ นายทหาร มีวงดนตรีบรรเลงอยู่เรื่อย และมีคนสีไวโอลินฝีมือไม่เลวเลย เดินไปมาพลางสีไวโอลินเข้ากับเพลงที่วงดนตรีตรงกลางเล่นพลาง และแวะตามหน้าโต๊ะคนที่รับประทานอาหาร ทำให้รู้สึกเคลิ้มเพลิดเพลินยิ่ง ข้าพเจ้ากับภริยาแต่งตัวอย่างคนเดินทาง ไม่ได้ใส่เสื้อราตรี ประกอบทั้งเราเป็นชาวอาเซีย จึงดูเป็นจุดมองของสายตาคนในนั้นมาก แต่ไม่รู้สึกมีการเหยียดหยามหรือดูถูกแต่อย่างใดเลย เมื่อข้าพเจ้านั่งโต๊ะเรียบร้อยแล้ว จุดบุหรี่สูบ หาที่เขี่ยบุหรี่คนนั่งอีกโต๊ะหนึ่งก็รีบกุลีกุจอชี้ให้ทันที

๑๖. เราสั่งอาหารแล้ว รอเกือบชั่วโมงเขาจึงจัดอาหารมาให้ นี่เป็นข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า คนทางเหนือนี้ กลับเฉื่อยชาอย่างในประเทศร้อนของเรา ดูไม่กระตือรือร้นอะไร ทำกิจการอะไรก็ทำไปเรื่อย ๆ ถ้าจะหนาวมากจึงท้อซึมไปหมดอย่างเดียวกับได้รับความร้อนมากไป เราสั่งอาหารคนละจานเท่านั้น พออิ่มก็เลยสองยามเข้าไปแล้ว จ่ายค่าอาหารสำหรับสองคน ร่วม ๒๐ โครนเนอ (ราว ๆ ๔ ดอลล่าร์) แล้วก็เข้านอน.

๑๗. ข้าพเจ้าตื่นราว ๆ สองโมงเช้า เพราะนอนต่อไปไม่ไหว แสงสว่างจ้าไปหมด แม้จะเอาม่านหน้าต่างลงแล้วก็ตาม แสงก็ยังแลบเข้ามาได้ ข้าพเจ้าได้โผล่หน้าต่างออกไปดู เห็นวิวสวยจริง ๆ เพราะพื้ออร์ดอยู่ตรงหน้าเราพอดี กล่าวคือ โรงแรมได้ตั้งอยู่ริมตรงคลอง มีเรือกำปั่นใหญ่บ้างเล็กบ้างจอดอยู่เป็นแถว ห้องพักเราอยู่ชั้นห้า มองจากหน้าต่างจึงเห็นวิวได้ไกล ๆ มีนกนางนวลบินไปมาใกล้ ๆ นั้นอย่างที่เราเห็นที่สพานสุขตาที่บางปู รูปร่างสีสรรนกก็เหมือนกันไม่มีผิด ไม่มีผิวเหลืองผิวขาวอย่างมนุษย์เรา.

๑๘. ข้าพเจ้าลงมืออาบน้ำใหม่อีก คราวนี้เกิดอุบัติเหตุเล็กน้อย กล่าวคือ สำหรับพวกเราขณะนี้ หนาวเหลือเกิน ปรอทวัดได้ ๒ หรือ ๓ ดีกรีเซนติเกรดเหนือสูญซึ่งพวกสวีเดนว่ากำลังสบายดี ข้าพเจ้าจึงเปิดน้ำร้อนใส่ในอ่างน้ำ แต่โรงแรมนี้เขาต้มน้ำร้อน ๆ จัดจริง ผิดกับที่ปารีสน้ำร้อนไหลจากก๊อกอุ่น ๆ ข้าพเจ้าจึงลองเอามือแช่ลงไปในอ่างน้ำ ซึ่งมีควันโขมงอยู่ ต้องสดุ้งยกมือกลับ แล้วรีบปิดก๊อกแล้วไขน้ำเย็นออกแทน ขณะไขน้ำเย็นนี้ ก็อยากจะรู้ว่าเย็นแค่ไหน จึงเอามือที่ถูกน้ำร้อนไปรองน้ำเย็น คราวนี้ เจ้าประคุณเอ๋ย รู้สึกคล้าย ๆ ข้าพเจ้าได้เอามือไปซุกในถ่านไฟที่ลุกโชนนั่นเอง เพราะน้ำมันเย็นเจียบยังกับน้ำแข็ง รีบชักมือออกมาดู เห็นแดงเป็นลูกตำลึง และหนังพองออกทันที เป็นอันว่าวันนี้ พบใคร ๆ เข้า ต้องหน้าเหย หัวเราะ แกน ๆ กับเขา ในตอนที่เขาจับมือกับเรานั่นเอง เพราะมือที่พองเป็นมือขวาเสียด้วย.

๑๙. คุณหลวงชิตวัยได้มาหาตอนเวลา ๓ โมงเช้าครึ่ง ตามนัดภายหลังที่พวกเรารับกาแฟตอนเช้าเสร็จแล้ว แกว่าได้ทราบจากคุณสีสวาสดิ์ว่าข้าพเจ้าจะมาและก็คอย ๆ อยู่ และถามว่าแกจะช่วยเหลืออะไรได้บ้าง

ข้าพเจ้าคอยขอโทษที่ไม่ได้ไปพบที่บ้านแต่กลับโทรศัพท์ไปเรียก เพราะไม่รู้ทางจะไปหาที่บ้านจริงๆ จากนั้นข้าพเจ้าก็เอาเต้าหู้ยี้ที่คุณสิสวาสดิ์ฝากมาส่งให้ รู้สึกว่าคุณหลวงชิตวีย์ดีใจมาก แล้วแกก็บอกว่าจะพาเราไปหากงสุลไทยที่นี่ให้เขาช่วยเหลือให้ แกว่าจะต้องไปทำงานตามเวลาที่ธนาคารสแคนดินาวิสก้า แบงเกน เพราะฝรั่งเขาเข้มงวดในเรื่องเวลาทำงานมาก จากนั้นแกก็พาเราเดินไปที่สถานกงสุลไทย ข้าพเจ้าว่าไม่ขึ้นรถไปหรือ แกว่าสต๊อกโฮล์มเล็กนิดเดียว เดินไปมาประเดี๋ยวก็รอบสต๊อกโฮล์ม สำหรับข้าพเจ้าเองนั้นยังจำอะไรไม่ได้ จึงต้องคอยสังเกตถนนให้ดีเดี๋ยวจะหลงกลับโรงแรมไม่ถูก ระหว่างนี้ภริยาและบุตรสาวก็หยุดดูร้านขายของต่าง ๆ เพราะเป็นของแปลก ข้าพเจ้าก็ว่ารีบ ๆ เดินไปเถิด มีเวลาถมไป เดี๋ยวจะหลงพลัดกัน อย่างไรก็ตาม คุณหลวงชิตวีย์ได้ชี้ให้ดูร้านนอรดิสก้าคอมปาเนียต ว่าเป็นร้านที่คณะทูตในมอสโกสั่งซื้อสิ่งของเสมอ ข้าพเจ้าควรแวะเข้าไปก่อนออกจากสต๊อกโฮล์ม เราเดินคดเคี้ยวไปสักครู่เดียวก็ถึงสถานที่ทำงานของกงสุลไทย แล้วคุณหลวงชิตวีย์ก็ลาไป.

๒๐. สถานกงสุลไทยหรือพูดให้ถูกสถานกงสุลใหญ่แห่งประเทศไทยนี้ อยู่ในตัวตึกสูงตระหง่านข่มตึกอื่น ๆ ในแถวนั้นหมด ป้ายตึกเขียนตัวเบ้อเร่อว่า สายการเดินเรือยอนห์สัน เจ้าของซึ่งเป็นตัวกงสุลใหญ่ไทย มีเรือกำปั่นกี่ลำไม่ทราบแต่เดินไปแทบทั่วโลก อนึ่งยังตั้งสายการเดินรถยนต์เข้าไปในยุโรปอีกหลายสาย ได้ยินว่า ตัวกงสุลใหญ่นี้ เมื่อยังหนุ่มคิดทำงานทุก ๆ อย่าง ขุดบ่อน้ำมันก็เอา ตั้งเครื่องจักรก็เอา ต่อเรือกำปั่นก็เอา บางอย่างก็ล้มไป บางอย่างก็ร่ำรวย ทำให้อดคิดถึงนายเลิศเศรษฐบุตร อาว์ข้าพเจ้าและที่รู้จักกันอยู่ในเมืองไทยไม่ได้.

ตัวกงสุลใหญ่นี้ชื่อ นายแอกเซล แอกเซลสัน ยอนซ์สัน บัดนี้ชราภาพมากแล้วอายุร่วม ๘๐ ปีได้ โดยที่คงจะทำงานไม่ไหว ลูกชายชื่อเดียวกันแต่เติมคำว่า ยูเนีย จึงเป็นตัวกงสุล (ไม่ใช่กงสุลใหญ่) ทำงานแทนหมด ข้าพเจ้าได้เข้าไปในตัวตึกบอกความประสงค์ว่า จะมาเยี่ยมสถานกงสุลไทย เขาจึงจัดพาเข้าไปพบกับนายแอกเซล เบอรเจนส์เยอร์น์ฯ แจ้งว่า เขามีหน้าที่ทำงานให้สถานกงสุลไทย และรีบขอโทษแทนนายคนว่า ตัวกงสุลไทยไม่อยู่ที่ทำงาน กำลังไปวีคเอนด์ที่นอกเมือง (วันนั้นเป็นวันเสาร์) อย่างไรก็ตามเขาบอกว่า จะได้ติดต่อโดยเร็วแจ้งเรื่องนี้ให้ทราบ หวังว่าข้าพเจ้าจะได้พบกับนายของเขาก่อนออกเดินทางไปมอสโก ข้าพเจ้าบอกว่า ไม่มีอะไรในหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะรบกวนในขณะนี้เลย แต่ก่อนจะมา พลตรี ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลังได้วานให้ข้าพเจ้ามาบอกว่า ท่านจะมาวันนี้ตอนกลางคืน เกี่ยวกับการเตรียมจัดการดูงานให้แก่พวกคณะผู้แทนราษฎรไทยซึ่งจะมาในเร็ววันนี้ เขาถามข้าพเจ้าว่า จะมาเรือบินอะไร ข้าพเจ้าตอบว่า ไม่ได้บอก เขาถามข้าพเจ้าว่า มาจากประเทศไหน ข้าพเจ้าว่าจากประเทศอังกฤษ เขาก็นึกดูประเดี๋ยวหนึ่งก็บอกว่า มาเรือบิน บี.อี.เอ. เวลาสองทุ่มแน่ นายแอกเซล เบอรเจนส์เยอร์น์ผู้นี้ ยังหนุ่มรู้สึกว่าคล่องแคล่วมาก พูดกับข้าพเจ้าเดาะคำว่า พณะท่านทุกที ข้าพเจ้าได้บอกด้วยว่า การจองโรงแรมนั้น ข้าพเจ้าจัดจองให้ที่โรงแรมสแตรนด์แล้ว จึงไม่มีอะไรที่ท่านจะต้องจัด และพลตรีประยูรมิได้สั่งอะไรมาอีก.

๒๑. จากนั้น ข้าพเจ้าก็ได้ไปที่สำนักงานอเมริกันเอกซ์เปรสเพื่อให้จัดการเดินทางของเราต่อไป ข้าพเจ้าได้เข้าพบนายคลอสเตอรเบิร์ก ตามที่คุณสิสวาสดิ์แนะนำไว้ แสดงความประสงค์ว่าข้าพเจ้าจะเดินทางเรือต่อไป

ยังเลนินกราดแล้วลงไปมอสโก เขาว่าจะไปเมื่อไร ข้าพเจ้าว่าไปเร็วได้ยิ่งดี เขาจึงว่าจะจัดการให้เรียบร้อย วันจันทร์ขอให้มาใหม่ ข้าพเจ้าจึงกลับโรงแรมเพื่อรับประทานอาหารกลางวันและเตรียมแลกเงินโครนเนอสำหรับจะเลี้ยงคุณหลวงชิดวิวัย์ตอนเย็นวันนั้น.

๒๒. ข้าพเจ้ารับประทานอาหารกลางวันบนดาดฟ้าของโรงแรมซึ่งจัดอย่างหรูอีก เป็นคนละที่กับที่รับประทานอาหารค่ำ มีร่มใหญ่ ๆ กางสีสดสวย ยังเอิญวันนั้นแดดงามมาก ข้าพเจ้ารับประทานแล้วก็เข้าไปเอนหลังนอนพักครู่หนึ่ง ส่วนภริยาและบุตรสาวกับคนใช้ก็รีบไป "โจมดี" ร้านขายของกัน ข้าพเจ้าเตือนว่า ระวังตกรถเน้อ เขาว่า ก็สัญญาว่า จะซื้อของเตรียมที่นี่ เพราะไม่ไปเรือบินแล้ว ไม่มีการชำระค่าน้ำหนักเกินแล้วมิใช่หรือ ข้าพเจ้าก็ต้องเงียบไป.

๒๓. ข้าพเจ้าหลับไปงีบเดียวก็ตื่นเป็นเวลาสี่โมงเย็น แล้วรีบออกจากโรงแรมไปที่ร้านนอรดิสก้า คอมปาเนียต เพราะรู้ว่าภริยาของข้าพเจ้าคงจะวุ่นซื้อของอยู่ที่นั่นแน่ และที่นั้นข้าพเจ้าได้พบคุณหลวงชิดวิวัย์และมาดาม คุณหลวงชิดวิวัย์ว่า วันเสาร์หยุดครึ่งวันจึงว่าง ส่วนมาดามซึ่งเป็นชาวนอร์เวย์นั้น ทำงานในร้านนอรดิสก้า คอมปาเนียตนั่นเอง อนึ่งข้าพเจ้าได้พบกับบารอนเนอ ยุกกุล ซึ่งเดิมเป็นภริยาหัวหน้าคณะทูตของประเทศเลตตัวเนีย แต่เมื่อประเทศตนได้รวมกับโซเวียตแล้ว แกจึงได้มาทำงานที่ร้านนี้ ในหน้าที่ติดต่อคณะทูต ภริยาข้าพเจ้าว่าไม่ต้องกลัวตกรถแล้ว เพราะซื้อของไม่ต้องจ่ายเงิน (หมายความว่า เขาเปิดบัญชีให้เราซื้อของแล้วเรียกเก็บทีหลัง) แล้วบารอนเนอ ยุกกุล ก็พาภริยาและบุตรสาวไปเลือกของต่าง ๆ โดยไม่ต้องเข้าแถวรอซื้อปนกับลูกค้าคนอื่น ๆ ส่วนข้าพเจ้านั้นได้ชวนคุณหลวงชิดวิวัย์ออกมานั่งคุยกันที่ร้านกาแฟ แกก็เล่า

เรื่องต่าง ๆ ให้ฟัง ทำให้รู้จักคุณหลวงชิดวิชย์มากขึ้น ว่าได้เคยอยู่กระทรวงต่างประเทศมานานแล้ว แต่ด้วยความเข้าใจผิดอย่างไรไม่ทราบ จึงได้ออกมาทำงานที่สวีเดนนี้ ข้าพเจ้าเองรู้สึกชมความสามารถของแก เพราะนึกในใจว่า ถ้าเราเองออกมาหากินเมืองฝรั่งก็คงอดตายแน่ ๆ ด้วยความสามารถของแก ๆ จึงอยู่ได้ และอยู่อย่างสบายด้วย โดยทำงานในธนาคารแผนกโต้ตอบจดหมาย ข้อที่ฝรั่งคงจะคร้ามแกก็คือ เมื่อมีการเลี้ยงรับรองในคณะทูตใด ๆ ประจำสต๊อกโฮล์ม คุณหลวงชิดวิชย์ก็ได้รับเชิญด้วยทำให้รู้จักคนกว้างขวางในสต๊อกโฮล์ม อนึ่งท่าทางของคุณหลวงชิดวิชย์ก็สง่าผ่าเผยทำให้ฝรั่งมองเห็นว่าคนไทยนั้น เขาไม่ขี้เหร่เลย

๒๔. ราวหกโมงเย็น ข้าพเจ้าก็กลับมารับภริยาที่ร้านนอร์ดิสก้าคอมปาเนียตแล้วเชิญคุณหลวงชิดวิชย์กับมาดามรับประทานอาหารค่ำ เดิมตั้งใจว่าจะให้มารับประทานที่โรงแรม คุณหลวงชิดวิชย์ว่า ที่สต๊อกโฮล์มมีอาหารจีนอยู่ร้านหนึ่ง แกจะพาไป ข้าพเจ้ากับภริยาก็รับปาก ครั้นได้เวลาหนึ่งทุ่ม คุณหลวงชิดวิชย์กับมาดามก็พาเราไป เป็นร้านใกล้ ๆ โรงแรมนั่นเอง เพราะสต๊อกโฮล์มไม่ใหญ่โตนักชื่อร้านว่า เบอรน์ แท้จริงเป็นร้านทำอาหารต่าง ๆ ชาติ มิใช่เฉพาะอาหารจีนอย่างเดียว มีอาหารชาติอื่นๆ เช่น อาหารรูเมเนีย อาหารสลาฟเป็นต้น จัดเป็นห้อง ๆ ไว้ แต่ละห้องมีรูปร่างสีสรรค์ก่อบรรยากาศ ให้เข้ากับอาหาร ของของชาตินั้น เราได้ตรงเข้าไปห้องอาหารจีนรวมด้วยกัน ๕ คน คือข้าพเจ้า ภริยา บุตรสาว และคุณหลวงชิดวิชย์กับมาดาม เขาเอารายชื่ออาหารมาให้ดู คุณหลวงชิดวิชย์บอกว่าความจริงอาหารที่นี่ รสมันเหมือนกันหมดไม่ว่าจานไหน เราก็สั่งเป็นแกงบ้าง ผัดบ้าง ๓–๔ จาน ต้องรอช้าตามเคย อาหารคงมีรสอย่างเดียวกันดังว่า คืออะไร ๆ เขาก็ใส่เครื่องเทศมีกลิ่นกาหรี่ไปหมด รสชาติ

ไกลกับร้านอาหารจีนในเมืองไทยอย่างลิบลับ แม้จะเทียบกับอาหารจีนในปารีสก็ไม่ได้ เข้าใจว่า ผักอะไรต่าง ๆ เป็นของกระป๋องทั้งนั้น

๒๕. เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว เราทั้งหมดก็รีบกลับไปที่โรงแรมสแตรนด์เพื่อพบท่านรัฐมนตรี ประยูร ภมรมนตรี ซึ่งว่าจะมาคืนนี้ เจ้าหน้าที่โรงแรมว่า ท่านมาแล้ว แต่ไม่อยู่ กลับไปพักโรงแรมอื่น ข้าพเจ้าเอะใจว่า คงจะมีอะไรไม่พอใจแน่ คุณหลวงชิตวัยรู้จักโรงแรมที่สต๊อกโฮล์มดี จึงพาพวกเราไปโรงแรมแกรนด์ซึ่งสร้างขึ้นใหม่ ก็ได้พบท่านรัฐมนตรีที่นั่น ได้ความว่า ไม่มีห้องอาบน้ำที่โรงแรมสแตรนด์ จึงได้ย้ายมาอยู่นี่ ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจยิ่งที่บอกให้เขาจองห้องโดยไม่ได้นึกถึงที่อาบน้ำเลย ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าไปพบนายแอกเซล เบอรเงนส์เยอรน์ ซึ่งได้จัดการไปคอยรับท่านรัฐมนตรีที่สนามบิน และพามาท่านรัฐมนตรีว่าอีกห้าวัน จะมีคณะผู้แทนราษฎร ๓๕ คนเดินทางมาดูงานที่สวีเดน ขอให้จองที่พักให้สำหรับ ๓๕ คนนี้ นายแอกเซล เบอรเงนส์เยอรน์ทำตาปริบ ๆ พักหนึ่ง เข้าใจว่า ลำบากไม่ใช่เล่นที่จะจัดหาที่ได้ โดยทางสต๊อกโฮล์มก็กำลังจะมีงานฉลองครบรอบ ๗๐๐ ปีเร็ว ๆ นี้ ผู้คนจะมากันมาก จะไม่มีที่ให้หมดทั้ง ๓๕ คน คงจะต้องกระจัดกระจายกันอยู่หลายโรงแรมแน่ แต่คิดอย่างไรไม่ทราบ นายแอกเซล เบอรเงนส์เยอรน์ก็ถามว่า มีโรงแรมสร้างใหม่ ๆ นอกเมืองจะได้หรือไม่ ท่านรัฐมนตรีว่าจะเป็นการเหมาะดี นายแอกเซล เบอรเงนส์เยอรน์ก็รับปากได้ความว่าเขาจัดให้ทั้งหมดอยู่ในโรงแรมเดียวกันได้สำเร็จอย่างน่าชมเชยจริง ๆ

๒๖. รุ่งขึ้นวันอาทิตย์ เรากะจะไปเที่ยวดูร้านต่าง ๆ แต่ปรากฏว่าปิดหมดนอกจากร้านอาหาร ได้ความที่แปลกสำหรับเราว่า ที่นี่มีกฎหมายห้ามไม่ให้เปิดร้านค้าขายวันอาทิตย์ ถ้าเปิดค้าขายเจ้าของร้านจะถูกลงโทษ

ทางอาญา เป็นกฎหมายบังคับให้มีการพักผ่อน ดูแลอนามัยประชาชนทุกคน ในถนนหนทางจึงเงียบเหงาไปหมด สืบถามแล้วได้ความว่าไปเที่ยวพักผ่อนนอกเมืองกันทั้งนั้น พวกข้าพเจ้าไม่รู้จะดูอะไรตามถนน จึงได้มาที่ริมตลิ่ง เห็นมีเรือรับคนพาเที่ยวตามเกาะแก่งต่าง ๆ โดยเสียคนละ ๒ โครนเนอครึ่ง จึงได้ลงเรือนั้นไปเที่ยวกับเขาบ้าง ชมเกาะแก่งราวหนึ่งชั่วโมงซึ่งก็สวยดีอยู่ แต่สดุดตาตรงที่ว่า เกาะแก่งเหล่านี้ไม่มีหาดทรายอย่างทางบ้านเรา เป็นตลิ่งชันทั้งหมด เพราะเป็นฟ์ยอร์ดอย่างที่ว่าข้างต้น อนึ่งออกจะหนาวสักหน่อยสำหรับเรา จึงต้องแอบ ๆ หลบลมอยู่ อย่างไรก็ตามในคราวนั่งเรือนี้เอง จึงได้มีโอกาสดูฟ้าและพระอาทิตย์ถนัด สังเกตเห็นว่าผิดกับเมืองไทยดังนี้ คือในระยะเวลาใกล้หน้าร้อนอย่างวันนี้ พระอาทิตย์ขึ้นทางตะวันออกเฉียงเหนือ แล้วเลาะขอบฟ้าไปทางทิศใต้ แล้วตอนบ่ายเลาะต่อไปตกดินเอาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือทำให้สว่างกลางวันนาน เขาว่าพอหน้าร้อนเต็มที่คือราวกลางเดือนมิถุนายน พระอาทิตย์จะจุ่มลงทางทิศเหนือพอดีครู่หนึ่ง ทำให้สว่างตลอดทั้งวัน ถ้าเราอยู่เหนือสต๊อกโฮล์มอีกไม่กี่มากน้อยแล้ว จะเห็นพระอาทิตย์แล่นเลาะขอบฟ้าเป็นวงกลมเลย แต่เวลาหน้าหนาว พระอาทิตย์จะโผล่ทางใต้เฉียงไปทางตะวันออกนิดหน่อย แล้วก็รีบตกดินทางตะวันตกเฉียงใต้นั้น มิได้เลาะขอบฟ้าอย่างหน้าร้อน พูดถึงเพียงนี้ ก็อยากจะกล่าวถึงรูปพระจันทร์ครึ่งเสี้ยวด้วยว่า แปลกกว่าที่เราเห็นในเมืองไทย คือทางบ้านเรานั้น พระจันทร์หงายอย่างกะทะตั้งหงายขนานกับขอบฟ้า แต่ที่นี่กลับตั้งตรงขนานกับเส้นลูกดิ่ง

๒๗. รุ่งขึ้นวันจันทร์ที่ ๔ พฤษภาคม ข้าพเจ้าได้รีบไปที่สำนักงานอเมริกันเอ็กสเปรส เพื่อจะได้รู้ว่าออกเดินทางจากสต๊อกโฮล์ม เมื่อใด

ถึงมอสโกเมื่อใดเสียที ได้ความว่าออกเดินทางวันที่ ๖ วันพุธ โดยทางเรือ ถึงเฮลซิงกิวันรุ่งขึ้น ต่อจากนั้นนั่งรถไฟไปเลนินกราดถึงวันที่ ๘ วันศุกร์ แล้วนั่งรถไฟต่ออีกกระบวนหนึ่งจากเลนินกราดถึงมอสโกวันเสาร์ที่ ๙ ตอนเที่ยง ข้าพเจ้าได้รีบโทรเลขเข้าไปที่สถานทูตไทย ณ กรุงมอสโกแจ้งให้เขาทราบ จากนั้นข้าพเจ้าและภริยาได้ไปส่งรัฐมนตรีที่สนามบินแล้วจึงกลับมารับประทานอาหารกลางวันในเมือง วันนี้ยุ่งหน่อยต้องรีบเตรียมซื้อเข้าของก่อนเดินทาง เพราะเวลาเหลือน้อยเต็มที ตอนกลางคืนคุณหลวงชิตวัยได้พานายฮาวาเรียต อัครราชทูตประเทศอิติโอเปียกับภริยามาหาที่โรงแรม ข้าพเจ้าได้ทำการต้อนรับเท่าที่สามารถจะทำได้ นายฮาวาเรียตผู้นี้ พูดภาษาฝรั่งเศสคล่อง เคยเป็นนักเรียนเซียงโปลิติกอยู่ในการ์ติเอร์ลาแตงที่ปารีส แก่ว่ามาอยู่สวีเดนหลายปีแล้ว รู้สึกว่ามากเกินไป ต่อจากนั้นได้พูดคุยถึงเรื่องสวีเดน ได้ความรู้หลายอย่างคือประเทศสวีเดนนี้ ดูแลรักษาอนามัยประชาชนดียิ่ง เช่นบังคับไม่ให้คนทำงานวันอาทิตย์ดังได้กล่าวข้างต้น ทั้งทำการปันส่วนสุราด้วย กล่าวคือคนหนึ่งมีสิทธิ์ได้สุราสองขวดต่อเดือนเท่านั้น มิใช่ว่าสวีเดนไม่มีสุรา แต่เขาเข้มงวดเพราะกลัวอนามัยของประชาชนจะเสีย ความจริงน่าจะเป็นด้วยชาวสวีเดนชอบเหล้ากันมากก็ได้ เพราะหนาว เวลาเดินตามถนนเห็นคนเมาอย่างขนาดหนัก ชนิดเลยขีดอาละวาดเลยคือนอนซบบนถนนก็มี ได้มีความเห็นกันว่า เพราะการปันส่วนสุรานั่นเอง พอแกมีโอกาสดื่มสุราก็รีบดื่มอีก ๆ เข้าไปจนกระทั่งหมดสติเลย จึงเห็นคนเมาขนาดสลบดังกล่าวข้างต้น อีกเรื่องหนึ่งก็คือ ในสวีเดนไม่มีขอทานเลย ได้ความว่า คนทุกคนที่ทำงานไม่ได้รัฐบาลสละจ่ายเงินเดือนให้เดือนละ ๓๐๐ โครนเนอ ราว ๆ ๖๐ ดอลลาร์ซึ่งก็มากอยู่เรื่องที่แปลกอีกประการหนึ่งก็คือ ในทางยุโรปนั้น

อำนาจและหน้าที่การทำสำมะโนครัว คือการเกิด การแต่งงาน การตาย อะไรเหล่านี้ ทางรัฐได้ยึดเอามาจากวัดนานแล้ว เพื่อจัดทำเสียเอง แต่ในสวีเดน วัดคริสเตียน (ลูเธอร์) ยังมีอำนาจหน้าที่นี้อยู่ทางรัฐไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องยื้อแย่งมาทำเสียเอง แต่กลับเพิ่มอำนาจหน้าที่ให้แก่วัดมากขึ้น พระจึงกลายเป็นเจ้าพนักงานทะเบียนสำมะโนครัวของประชาชนสวีเดนซึ่งมีอยู่ด้วยกันราว ๗ ล้านคน คนที่เข้ามาในเขตต์ของวัด จะถือศาสนาใดก็ตาม ก็จะต้องแจ้งการมาอยู่ให้พระทราบ เพื่อลงทะเบียนสำมะโนครัว จะแต่งงานหรือตายก็มีการแจ้งต่อวัดอีก ดูในแง่หนึ่ง ก็ดีเหมือนกัน เพราะทำให้ภาระในเรื่องสำมะโนครัวนี้ พ้นไปจากเทศบาล หรือกรมการอำเภอเสีย ทำให้สององค์การนี้ทุ่มเทกำลังไปทำงานด้านอื่นๆ ได้ นอกจากพูดถึงกิจการปกครองในสวีเดนแล้ว เรายังได้พูดถึงดินฟ้าอากาศในสวีเดนด้วย กล่าวคือหน้าร้อนเต็มที่แล้ว สต๊อกโฮล์มจะสว่างทั้งคืน ถึงขนาดตอนเที่ยงคืนยังถ่ายรูปได้ คุณหลวงชิตวีร์ว่า ได้มีสำนักงานจัดพาคนขึ้นเรือบินไปทางขั้วโลกเหนือเพื่อดูพระอาทิตย์เที่ยงคืน เสียราวๆ คนละ ๓๐๐ โครนเนอ เรือบินจะแล่นไปตอนเย็นแล้วกลับรุ่งเช้า ว่ามีพวกนักท่องเที่ยวชอบไปกันตอนนายฮาววาเรียตจะกลับ เขายังชวนข้าพเจ้าและภริยาไปนั่งรถยนต์ของเขาเที่ยวรอบเมืองสต๊อกโฮล์ม ข้าพเจ้ายินดีรับเชิญจึงนั่งรถไป และก็เป็นความจริงว่า แล่นสักครู่เดียวก็รอบสต๊อกโฮล์มแล้ว ข้าพเจ้าเข้านอนราวๆ สองยามได้

๒๙. รุ่งขึ้นวันที่ ๕ ข้าพเจ้ารีบไปตัดผมที่ร้านตัดผม ปรากฏว่าช่างตัดผมเป็นผู้หญิง ซึ่งก็แปลกดี และที่ทำให้ฉงนก็คือ นางช่างตัดผมไม่ยักใช้มีดโกนกันตีนผมให้ ใช้แบตเตเรียนกับกรรไกรแต่งผมแล้ว ก็เป็นอันเสร็จ เร็วดีจริง เจ้าหล่อนเรียกค่าตัด ๒ โครนเนอครึ่ง ข้าพเจ้าจ่าย

ไป ๓ โครนเนอโดยไม่ต้องทอน จากนั้นข้าพเจ้าได้พบกับนาย คาร์แรส เกอโร อัครราชทูตเวเนซูเอล่าประจำกรุงโตเกียว แกเคยประจำอยู่ในมอสโก แต่มีการตัดความสัมพันธ์ทางทูตกับโซเวียตเสียจึงต้องย้ายไป ทำไมจึงมาป้วนเปี้ยนอยู่แถวนี้ก็ไม่ทราบ แกได้ฝากของให้ข้าพเจ้านำไปให้แก่อุปทูตเม็กซิกันประจำมอสโก ข้าพเจ้าเห็นเป็นโอกาสที่จะทำความรู้จักกับอุปทูตนี้ จึงได้รับของนั้นเพื่อจะไปส่งให้ ตอนกลางวันนี้ นายแอกเซล แอกเซลสันยอนห์สัน ยูเนีย กงกุลไทยกับภริยาได้เชิญข้าพเจ้ากับภริยาและบุตรสาวไปรับประทานอาหาร โดยให้นายแอกเซล เบอรเจนเยอร์นมารับแล้วพาไป นายกงสุลนี้ อายุขนาดข้าพเจ้าแต่ผมชักจะขาวประปรายบ้างแล้ว ภริยาเป็นชาวชิลี รู้สึกว่าถ้ารู้จักคุ้นเคยกันนานๆ คงจะคุยสนุกดีและแกคงจะมีความสุขมากด้วยเป็นลูกมหาเศรษฐี แกว่าเพิ่งกลับมาจากนิวยอร์คโดยทำงานสายการเดินเรือยอนห์สัน ณ ที่นั้น ผู้คนกำลังกล่าวขวัญกันมากถึงละครเรื่องเดอะคิงแอนด์ไอ แกว่า ขณะดูละครนั้น รู้สึกภูมิใจอย่างที่สุดในชีวิตอยากจะตะโกนร้องบอกคนดูทั้งหลายว่า ข้าพเจ้านี่แหละเป็นกงสุลไทย ก่อนจะจากกันได้พูดว่า มีอะไรที่จะต้องการความช่วยเหลืออย่าเกรงใจ เรียกใช้นายแอกเซลเบอรเจนส์เยอร์นได้ เพราะมีหน้าที่เกี่ยวกับสถานกงสุล ข้าพเจ้าบอกขอบใจและว่า ขณะนี้ไม่มีอะไรแต่ต่อไปเมื่ออยู่มอสโกคงจะให้ววานกันเป็นแน่

๓๐. ในวันที่ ๕ นี้ ยุ่งทั้งบ่ายเพราะพรุ่งนี้จะออกเดินทางแล้ว ต้องรีบไปเปิดบัญชีธนาคารซึ่งคุณหลวงชิดวิชัยทำงานอยู่ ทั้งนี้จะเป็นการสะดวกในการสั่งของต่าง ๆ ไปมอสโก และก็ได้เชิญจากคุณหลวงชิดวิชัยและมาดามให้มารับอาหารไทยที่บ้าน แกว่าไม่ค่อยมีอะไรนอกจากเต้าหู้ยี้ที่คุณสี่สวาสดิ์ได้กรุณาฝากข้าพเจ้ามาให้ เมื่อถึงบ้านแกแล้วได้คิดกันว่า

จะทำอะไรดี แกก็เปิดห้องครัวของแกให้ดูเครื่องอาหารไทย ซึ่งอุตส่าห์เก็บอัดใส่ขวดไว้หลายอย่าง มีเช่นกะปิ ใบมะกรูด ใบกะเพรา อย่างละนิดละหน่อยแยกเอาไว้ ว่าเก็บรักษาเป็นเวลา ๕–๖ ปีทั้งนั้น ข้าพเจ้าถามหาน้ำปลาแกว่าหมดแล้ว แหม่มผมแย่งกินหมด (ตอนนี้ ชักจะไม่ค่อยเชื่อ) แต่มีน้ำปลาญี่ปุ่น เพราะที่สต๊อกโฮล์มมีร้านขายของญี่ปุ่นรวมทั้งน้ำปลาญี่ปุ่นด้วย ซึ่งข้าพเจ้ามั่นใจว่า ก่อนจะออกเดินทางต้องเอาติดไป ๒–๓ ขวดแน่ ๆ เพราะร้านญี่ปุ่นนี้อยู่ติด ๆ กับโรงแรมสแตรนด์นั่นเอง ในที่สุดภริยาข้าพเจ้าว่า จะทำเต้าหู้หลนกับไก่โดยใช้เต้าหู้ยี้นี่เอง ข้าพเจ้าไม่รู้สึกอะเร็คอร่อย เพราะได้ยินแต่ กะปิหลน ปลาร้าหลน แต่เต้าหู้หลนไม่เคยได้ยินมาก่อน เมื่อทำแล้วจึงเห็นอร่อย คุณหลวงชิตวัยเองพอรับไปคำหนึ่งก็ร้องเรียกมาดามให้มาลองชิมด้วย แกว่าเห็นจะตั้ง ๒๐ ปีแล้วที่ไม่ได้ลิ้มรสเต้าหู้หลนนี้ จำได้ว่าตอนเด็ก ๆ เคยรับประทาน ดูชอบมาก เรากลับโรงแรมนอนราว ๆ สองยามอีก

๓๑. รุ่งขึ้นวันที่ ๖ เราจึงได้ออกเดินทางจากสต๊อกโฮล์มไปเฮลซิงกิแห่งประเทศฟินแลนด์โดยทางเรือ มีคุณหลวงชิตวัยกับมาดามมาส่ง มาดามยังอุตส่าห์เอาช่อดอกไม้มาให้ภริยาข้าพเจ้า ๑ ช่อ อนึ่งนายแอกเซล เบอรเจนส์เยอรน์ ก็ได้มา กุลีกุจอ ช่วย พา เรา มาที่ เรือ ด้วยข้าพเจ้าขอบคุณแก่คุณหลวงชิตวัยกับมาดามมาก รู้สึกว่าในระยะ ๕ วันนี้เรารู้จักกันอย่างสนิทสนม หวังว่าคงจะได้พบกันในภายภาคหน้าต่อไปอีกเรือได้ออกจากสต๊อกโฮล์มเวลา ๑๑ น. แต่การที่เรือออกจากท่านี้ดูอืดอาดเนิบนาบเกินไป ไม่เหมือนเรือยินซึ่งพอเราเหยียบขึ้นไป ประเดี๋ยวเดียวก็ถลาขึ้นบนเวหาแล้ว แต่นี่ช้าจริง ๆ เมื่อบอกให้คนที่มาส่งลงจากเรือแล้วยังเอะอะกันแก้เชือกผูกเรือกินเวลาตั้งหลายนาที แก้แล้วเรือค่อย ๆ ลอย

ห่างท่าทีละน้อยอีกตั้งนานเรือจึงค่อย ๆ เดินเครื่องจากไป งานไปส่งคนเดินทาง ๆ เรือจึงน่าเอือม ถ้าคนที่รักใคร่จากกัน น้ำหูน้ำตาไหลมากเกินไป

๓๒. เรือที่ไปนี้ชื่อ "บอเร่ที่สอง" เป็นเรือของฟินแลนด์ ลำเล็กมาก ถ้าเทียบกับเรือกำปั่นที่เดินทางระหว่างยุโรปกับกรุงเทพ ฯ เพราะมีขนาดสองพันตันเท่านั้น (ส่วนเรือยุโรปไปอาเซียขนาดเรือนหมื่นตัน) แต่สะอาดสะอ้านดี ห้องพักอยู่ใต้ท้องเรือ เราจองไว้สามห้องเป็นห้องเดี่ยวสองห้อง ห้องคู่หนึ่งห้อง พอเรือออกเท่านั้น คนโดยสารก็ซื้อบุหรี่และสุราเป็นการใหญ่ เพราะราคาถูกไม่ต้องเสียภาษีทั้งสุราก็ขายไม่อั้น เรือแล่นผ่านเกาะแก่งต่าง ๆ นึกว่าประเดี๋ยวก็ออกทะเลใหญ่ จึงออกมาชมเกาะแก่งนั้น แต่แท้จริงกลับเป็นเกาะแก่งเรือยไปจนกระทั่งถึงเฮลซิงกิเลยเป็นความเข้าใจผิดของข้าพเจ้าในการดูแผนที่ ซึ่งดูเห็นทะเลบอลติกที่เรากำลังผ่านอยู่นี้กว้างขวาง โลกกลมแต่แผนที่แบน จึงเห็นใหญ่เกินความจริง ระยะทางจากสต๊อกโฮล์มถึงเฮลซิงกิมีเพียง ๓๗๐ กว่ากิโลเมตรเท่านั้น พูดถึงวิวแล้ว รู้สึกว่าสวยมาก เราเห็นอะไร ๆ ตลอดทางเพราะเป็นเกาะแก่งดังกล่าว ไม่เหมือนเรือกำปั่นระหว่างยุโรปและอาเซียซึ่งมีน้ำกับฟ้าเท่านั้น แต่ก็เสียอยู่อย่างหนึ่งคือหนาวสำหรับพวกเรามากปรอทลง ๐ ดีกรีพอดี ออกมาข้างนอกประเดี๋ยวเดียวก็ตัวสั่น กลับเข้าไปในห้องโถงเสียทีหนึ่ง พูดถึงความหนาวนี้ เขาเล่าว่า ในบางปีที่หนาวจัด ๆ ทะเลบอลติกทั้งทะเลจะแข็งตลอดหมด เช่นเมื่อสงครามคราวที่แล้ว เขาเล่าว่า ได้มีการขนส่งทางรถยนต์แล่นไปบนทะเลบอลติกนี้. อนึ่งเขาเล่าว่า ทะเลบอลติกนี้ไม่มีน้ำขึ้นน้ำลง เพราะติดต่อกับน้ำทะเลข้างนอกน้อย มีแต่ค่อย ๆ แห้งไป

๓๓. คนโดยสารในเรือมีราว ๆ สัก ๕๐ คนเห็นจะได้ โดยมากอยากจะเข้ามาพูดกับเรา แต่คงจะเกรงอะไรไม่ทราบ ถ้าเราไปยืนอยู่คนเดียวประเดี๋ยวจะเดินเข้ามาถามว่า เป็นชาติอะไร มาจากไหน แต่ครูจักประเทศไทยดี มีคนชราอยู่คนหนึ่ง ได้เข้ามาพูดด้วย แกว่า แกเคยเป็นนายทหารชั้นนายพันเอกของพระเจ้าซาร์รู้จักเป็นเพื่อนกันกับปรินส์จักรพงษ์ (สมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ) เวลานี้แกเข้ารัสเซียไม่ได้ บ้านของแกอยู่ที่ฟินแลนด์นี่เอง ข้าพเจ้าได้ถามถึงเมืองรัสเซีย แกบอกว่า รับรองได้ว่าคนรัสเซียมีนิสัยดีจริง ๆ ดังข้าพเจ้าจะได้ไปเห็นเองในเร็ว ๆ นี้ แต่เกี่ยวกับการปกครองแล้ว แกขอไม่ออกความเห็นใด ๆ เลย ส่วนคนโดยสารอื่น ๆ นั้นโดยมากเป็นพวกฟินแลนด์ ข้าพเจ้าจำได้ว่าได้มีการกล่าวกันเสมอว่าชาวฟินแลนด์นี้มีเชื้อสายมาจากอาเซีย แต่ได้แยกมาอยู่ โดยพวกหนึ่งไปทางฮังการี อีกพวกหนึ่งมาทางฟินแลนด์นี้ จึงคอยสังเกตดูรูปร่างลักษณะปรากฏว่า หน้าตาคล้ายทางพวกเราจริง แต่ผิวขาวและผมทองหรือแดงจัด ไม่ดำอย่างพวกเรา

๓๔. รุ่งเช้าวันที่ ๗ เวลาสองโมงเช้า เรือถึงเฮลซิงกิ ยนเรือเห็นน้ำแข็งเกาะตามพื้นและลูกกรงเต็มไปหมด หนาวราว ๆ ๒ ดีกรีใต้สูญเท่านั้น ที่ท่านมีนายแมสซิงเบอร์ดมารับ เพราะทางสำนักงานอเมริกันเอ็กซ์เปรสได้ติดต่อให้สำนักงานทางนี้ช่วยเหลือจัดพาเรา ขึ้นรถไฟจากเฮลซิงกิแห่งประเทศฟินแลนด์นี้ ข้าพเจ้ามีความปรารถนาอยากได้พบเห็นมานานแล้ว เพราะได้ยินความสุภาพเรียบร้อยของประชาชน และความน่าอยู่ของเมืองนี้ด้วย แต่ความหนาวนี่เอง ทำให้รู้สึกเบื่อทั้งมองดูอะไร ๆ เห็นมืดมัวคลึ้ม ๆ ไปหมด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบังเอิญอากาศไม่ปลอดโปร่งก็เป็นได้ และฤดูร้อนที่นี่ล่าช้า ต้นไม้ก็ยังไม่ผลิใบ ที่สดุดตาคือบ้านเมือง

ของเขานั้น สร้างแบบสมัยใหม่โดยมาก มีร่างเหลี่ยม ๆ อย่างไรชอบกล นายแมสซิงเบอร์ด ได้พาเราไป พักผ่อน ที่โรงแรมวาอากูนา อันเป็นโรงแรมสมัยใหม่เพิ่งสร้างเพื่อต้อนรับนักกีฬาโอลิมปิคคราวที่แล้ว เราได้ไปซื้อรองเท้ากันหนาว ๓ คู่ ๆ ละ ๒๐๐๐ มาร์ค คิดอัตราแลกเปลี่ยนหนึ่งดอลล่าร์เท่ากับ ๓๔๐ มาร์คจึงไม่แพงนัก ตลอดเวลานายแมสซิงเบอร์ดได้ติดตามช่วยเหลือเราอยู่เรื่อย เพราะเราไม่รู้ภาษาฟินแลนด์ นายแมสซิงเบอร์ดนี้ยังหนุ่มอยู่ มีสัญชาติอังกฤษแต่กลับมาหากินในทางเป็นผู้พานักท่องเที่ยวในฟินแลนด์ ได้พาเราติดต่อซื้อของ แลกเงิน ตลอดจนพาเราไปรับประทานอาหารทั้งมื้อกลางวันและมื้อเย็น เสร็จแล้วก็ได้นำเรามาขึ้นรถไฟซึ่งออกเวลา ๒ ทุ่ม เราได้ห้องสองห้องอยู่ในตัวรถทางท้ายกระบวน ไม่มีคนพลุกพล่านเลย

๓๕. เมื่อจากเฮลซิงกิมุ่งไปเลนินกราดนี้ รู้สึกเศร้าอย่างไรชอบกล เพราะพอรถแล่นไปสักครู่เดียว ก็เห็นหิมะอยู่สองข้างทางเต็มไปหมด ต้นไม้ที่ถูกหิมะปกคลุมนั้น เป็นต้นสนขนาดเล็ก ๆ มองดูแล้วคล้ายรูปโปสการ์ดคริสมาส หรือไม่ก็คล้ายภาพตอนที่ข้าพเจ้าไปเล่นสกีอยู่บนภูเขาแอลป์ในฝรั่งเศสเมื่อตอนไปเรียนหนังสือเมืองนอก ความจริงเดือนพฤษภาคมนั้น เป็นเวลาที่ร้อนแล้ว ในทางยุโรปกำลังสบายที่สุด แต่ที่นี่ยังไม่สิ้นความหนาวจึงเห็นหิมะเช่นนี้ ข้าพเจ้านั่งคิดถึงบ้านอยู่เงียบ ๆ ในห้องเคบินซึ่งดับไฟแล้ว แปลกใจในชีวิตของตนว่าทำไมจึงจะเดินทางไกลจากบ้านเช่นนี้ แต่นึกอีกทีหนึ่งก็ว่าดีเหมือนกัน เท่ากับเกิดมาใหม่อีกชีวิตหนึ่ง และเห็นโลกอีกด้านหนึ่ง จนเวลาดึกหนึ่งข้าพเจ้าจึงเข้านอน แต่พอหลับไปงีบเดียวก็ถูกปลุก เพราะรถไฟกำลังจะพ้นเขตต์ฟินแลนด์แล้ว เจ้าหน้าที่ฟินแลนด์เขาจึงมาตรวจดูหนังสือเดินทาง แล้วข้าพเจ้าก็หลับไป

อีกอึดใจหนึ่งก็ถูกปลุกอีก คราวนี้เจ้าหน้าที่โซเวียตมาขอตรวจหนังสือเดินทางใหม่ แต่นั้นมาข้าพเจ้านอนไม่หลับเลยเพราะเป็นเวลาตีสาม สว่างจ้าแล้ว อนึ่งในรถไฟเปิดวิทยุดัง ๆ อยู่ตลอดเวลา การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ใช้ภาษาใบ้เป็นพื้น เพราะเราไม่รู้ภาษารัสเซียสักคำ แต่ก็ไม่มีเรื่องอะไรที่จะพูดไม่เข้าใจกัน เขามาเคาะประตู เราเอาหนังสือเดินทางให้เขาดูก็เป็นอันเสร็จกัน ข้าพเจ้าได้ดูข้างๆทางทั้งสองข้าง ปรากฏบ้านเรือนปลูกด้วยไม้ทั้งนั้นแทบไม่เห็นตึกเลย เทียบกับทางยุโรปด้านตะวันตกแล้ว บ้านเรือนที่นี่ทรุดโทรมกว่าและทำให้เห็นว่าลำบากกว่า เพราะบ้านไม้ป้องกันความหนาวได้น้อยกว่าตึก อนึ่งถนนหนทางโดยมากเหมือนบ้านเรา คือเป็นถนนอิฐหรือดิน หน้าฝนจะเป็นเลนหรือโคลนมาก อนึ่งยังเห็นแผลของสงครามที่ผ่านมาแล้ว โดยมีรอยถูกระเบิดหักพังกันมากอยู่เหมือนกัน

๓๖. ในรถไฟไม่มีอาหารขาย แต่เขาให้น้ำชาโดยไม่ต้องซื้อ เรานั่งอยู่ในรถจนเวลาเพนจึงถึงเลนินกราด มีคนของสำนักงานท่องเที่ยวโซเวียตซึ่งเรียกกันว่าอินตูริสต์มารับ พาเราไปพักที่โรงแรมซึ่งมีชื่อว่าแอสโตเรีย มีแต่คนต่างด้าวทั้งนั้นพวกเราได้ลงมือกินข้าวก่อน คราวนี้สั่งอาหารอะไรไม่ถูก เพราะพูดกันไม่รู้เรื่องร้อนถึงต้องให้คนของสำนักงานท่องเที่ยวมาพูดจากันจึงสามารถสั่งเอาเนื้อมาคนละจานได้ แล้วเราก็ขึ้นไปพักในห้องพัก พูดโทรศัพท์ติดต่อไปยังสถานทูตไทยในมอสโกเพื่อจะได้ทราบแน่ว่า ได้รับโทรเลขบอกมาหรือไม่ คุณไมตรี ศรีนาคนันท์ ข้าราชการในสถานทูตเป็นผู้รับสายตอบว่า ได้รับแล้วและได้แจ้งให้ทางกระทรวงต่างประเทศโซเวียตทราบแล้ว ต่อจากนั้น ข้าพเจ้าก็ได้หลับไปงีบหนึ่งตื่นขึ้นมาเวลาบ่ายห้าโมงเย็น จึงได้ออกไปนั่งรถแท็กซีดูตัวเมืองเลนินกราดมีคนของอินตูริสต์นั่งมาด้วยรู้สึกว่าเลนินกราดนี้ใหญ่โตมาก ยินตึกบางตึก

จะเห็นธงแดงผืนใหญ่ชักสบัดอยู่ มีฆ้อนและเคียวสีเหลืองติดอยู่ตรงหัวปลายมุมของด้านบน ดู ๆ ก็แปลกดี ถนนหนทางกว้างขวางมาก แต่ไม่ค่อยมีรถยนต์ เห็นคนเดินกันทั้งนั้น อนึ่งแบบตึกต่าง ๆ ก็เป็นตึกเก่า ๆ และยังมีรอยกระสุนปืนยิงกะเทาะยังมิได้ซ่อมอยู่มาก ที่สดุดตาคือรูปตึกใหญ่ ๆ นั้นมีหน้าต่างมากมายรูปร่างคล้ายคลึงกับกระทรวงกลาโหมของเรา อาจจะมีการเอาแบบกันมาก็ได้ รถแท็กซี่ได้พาเราไปดูวัดรัสเซียซึ่งข้าพเจ้าเห็นสวยมาก กล่าวคือได้เคยเห็นรูปวัด ที่หลังคาเป็นรูปหัวหอมในภาพถ่ายมาก่อน แต่ที่เห็นตัวจริงนั้นสีสรรได้เพิ่มความสวยงามขึ้น หลังคาแบบหัวหอมนี้ เขาทำเป็นกลีบ ๆ วนขึ้นไปจนถึงปลายสุด แต่ละกลีบมีสีต่าง ๆ กัน วัดที่กล่าวนี้ เป็นวัดศาสนาคริสต์ออร์ตอด๊อก ได้ความว่ารัฐโซเวียตเคยเป็นปฏิปักษ์ต่อวัด ถึงกับมีการปิดป้ายที่ ๆ วัดนั้นเองว่าศาสนาเป็นยาเสพติด แต่เดี๋ยวนี้ป้ายต่าง ๆ เหล่านี้ได้เอาออกแล้ว มีเพื่อนคณะทูตคนหนึ่งบอกว่าป้ายชนิดที่สลักกำแพงหินของวัดอันเอาออกไม่ได้นั้น ยังคงมีอยู่ แต่มีรอยพยายามขูดลบออกเหมือนกัน จริงเท็จอย่างไรข้าพเจ้าไม่ทราบ รู้แต่ว่าเวลานี้ศาสนาในโซเวียตยังมีอยู่ เพราะได้เห็นวัดดังกล่าวข้างต้น ทั้งได้เห็นพระในวัดนั้นและทราบว่ามีหญิงมีอายุยังไปวัดอยู่เสมอเมื่อมีงานทางศาสนา แต่คนที่ข้าพเจ้ารู้จักทุกคน เมื่อถามถึงศาสนาไม่ปรากฏว่าไม่มีใครที่จะเลื่อมใสทางศาสนาสักคน แต่ถ้าถามเขาว่า มีคนโซเวียตถือศาสนาไหม เขาจะตอบว่า มี และว่ามีหลายศาสนาด้วย คือ แถวมอสโกถือศาสนาคริสต์ ส่วนทางใต้ใกล้อิหร่านถือศาสนาอิสลาม ศาสนาพุทธมีทางด้านมองโกเลีย และเขาว่าระหว่างทางเลนินกราดไปมอสโกนั้น มีวัดพุทธ-ศาสนาอยู่หนึ่งวัด

๓๗. หลังจากนั่งรถดูเมืองเลนินกราดแล้ว พวกเราก็ได้กลับไปโรงแรมแอสโตเรีย รับประทานอาหารแล้วก็เข้านอนงีบหนึ่ง พอเวลาห้าทุ่มเศษ เขาก็พาเราขึ้นรถไฟเดินทางเข้าสู่มอสโก รถไฟสายที่จะไปนี้เขาให้ชื่อว่า ธนูแดง แต่ความจริงก็เหมือนกับที่เรามาจากเฮลซิงกิไม่มีผิด เราอยู่ทางท้ายกระบวน ไม่มีใครพลุกพล่าน รถไฟคันนี้ออกตีหนึ่ง แล้วก็แล่นเรื่อยมาไม่เร็วขนาดราว ๆ ๔๐ กิโลเมตรต่อชั่วโมง ที่แปลกใจคือเขามีวิทยุติดไว้ในรถไฟเปิดกระจายเสียงอยู่ตลอดเวลาแต่คราวนี้ ได้นอนมากหน่อยเพราะเพลียเหลือเกิน ทั้งไม่มีการปลุกเพื่อขอดูหนังสือเดินทาง เมื่อแล่นมาใกล้มอสโก บ้านเมืองดูดีขึ้น ในรถไฟไม่มีอะไรกินนอกจากน้ำชาซึ่งเขาให้ฟรี เวลาเที่ยงวันเราก็ถึงมอสโก การเดินทางมามอสโกจึงสิ้นสุดลงเพียงเท่านี้

๒. การยื่นพระราชสาสน์ตราตั้ง

๓๘. เวลาเที่ยง ๑๕ นาทีของวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๙๖ พวกเราก็มาถึงมอสโกโดยแทบจะไม่รู้ตัว เพราะไม่สามารถรู้ได้เลยว่า รถไฟได้ผ่านที่ใด ณ เวลาใด ไม่มีแผนที่หรือกำหนดเวลาให้ดูได้สะดวกอย่างในประเทศอื่น ๆ ที่จะต้องจดจำไว้ก็คือคำว่ามอสโกนั้น เขาเขียนว่า Mockba ตัวอักษรที่แปลกก็คือตัว ซี เป็นตัวเอส ส่วนตัว บี เป็นตัว วี ไป ณ ที่สถานีได้มีนายกูลาเซงกอฟ อธิบดีกรมพิธีการของเขา และผู้ช่วยได้มารับเราตามระเบียบแบบแผนถูกต้อง นายกูลาเซงกอฟผู้นี้ แต่ก่อนเป็นอัครราชทูตประจำกรุงเบอร์ลินแล้วย้ายกลับมา พูดภาษาฝรั่งเศสได้คล่อง อายุรุ่นราวคราวเดียวกับข้าพเจ้า ได้ถามไถ่ตามธรรมเนียมว่า การเดินทางมาเป็น

อย่างไรบ้าง และอวยพรให้เราอยู่ในมอสโกโดยราบรื่น ข้าพเจ้าได้กล่าวขอบใจเขาที่มารับ นอกจากมีชาวรัสเซียมารับแล้ว ยังมีพวกเราที่สถานทูตได้มารับด้วย เมื่อได้เห็นหน้าคนไทยด้วยกันรู้สึกปลาบปลื้มยินดีอย่างอธิบายไม่ถูก ทั้ง ๆ ที่คนไทยเหล่านั้น ข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักสนิทสนมมาก่อนเลยสักคน ทุกคนต่างพยายามช่วยเหลืออย่างเต็มที่และที่ชอบใจมากก็คือเขาพยายามแสดงต่อใคร ๆ ว่าเคารพเรา เป็นการชูเกียรติของอัครราชทูตไทยในมอสโกนี้ บุคคลในสถานทูตไทยก็มีคุณอารี ขบผเวช คุณไมตรี ศรีนาคนันท์ และคุณทวี มนัศช่วง รวม สามคนด้วยกัน

๓๙. เมื่อนายกลาเซงกอฟและผู้ช่วยลาเราไปแล้ว เราก็นั่งรถยนต์ของสถานทูต (ซึ่งเก่าเต็มทน) มายังโรงแรมซาวอย ซึ่งเจ้าหน้าที่โซเวียตได้จัดให้เราอยู่ ถึงตอนนี้ก็อยากอธิบายไว้ด้วยว่า สถานทูตของเรายังไม่สามารถจะหาบ้านเป็นที่เป็นทางอยู่ได้ คงอยู่เป็นแฟลตหรืออาปาตร์เตอมังต์คืออยู่รวมกันแต่แบ่งเขตต์เป็นชั้น ๆ อยู่ และไม่มีที่พอสำหรับเราที่มาใหม่จึงต้องไปหาโรงแรมให้อยู่ แต่การหาโรงแรมนี้ ก็ต้องติดต่อกับหน่วยรัฐการของกระทรวงการต่างประเทศซึ่งเรียกว่าบูโรบิน จัดหาให้ เราจะไปหาอยู่ตามลำพังไม่ได้ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้นก็อธิบายไม่ถูก ด้านหนึ่งเขาก็ว่า เป็นการให้ความสะดวกแก่เราชาวต่างประเทศที่ต้องค์การบูโรบินจัดหาให้ ส่วนทางเราก็รู้สึกอึดอัดใจว่า ไม่สามารถจะเลือกอยู่ได้เองตามชอบใจ

๔๐. พอถึงโรงแรมซาวอยก็เห็นตำรวจยืนเฝ้าอยู่ที่หน้าประตู ยิ้มแย้มแจ่มใสตะเบ๊ะเราตอนเราเข้าไป จากนั้นข้าพเจ้าก็เข้าไปในห้องพักได้พูดคุยกับคนไทยที่มารับพักหนึ่งถามทุกข์สุขกันและถามถึงการงานของสถานทูต แล้วพวกเราก็ไปรับประทานอาหารที่บ้านคุณอารี แล้วกลับมาโรงแรมพักผ่อนเพราะเป็นวันเสาร์ทำงานครึ่งวัน

๔๑. รุ่งขึ้นวันอาทิตย์ ตอนเช้าไม่ได้ไปไหน ได้นั่งนึกถึงชีวิตของเรา รู้สึกคล้ายเกิดมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพราะดูอะไร ๆ ไม่เข้าใจไปเสียทั้งหมด พูดกับใครก็ไม่เข้าใจต้องยุ่ยไย้กันอย่างน่ารำคาญ อ่านหนังสือก็ไม่ออก ความจริงเกิดมาเป็นเด็กแดง ๆ ก็เป็นอย่างนี้ แต่ยังได้เปรียบกว่าเรา เพราะฉุนขึ้นมาก็ร้องไห้จ้าขึ้น ผู้ใหญ่ต้องพยายามหาสาเหตุว่าต้องการอะไร แต่นี่เราโตแล้ว ไม่มีใครจะมาพนอเอาใจเรา เมื่อพูดกับเราไม่เข้าใจ เขาก็ยกไหล่ยิ้ม ๆ แล้วก็จากไป ตอนบ่ายคุณไมตรีมาเยี่ยมแล้วเราก็ได้ออกไปเดินเล่นทาง "จัตุรัสแดง" หน้าวังเครมลินซึ่งอยู่ใกล้ ๆ โรงแรมซาวอยนั่นเอง จัตุรัสแดง (เรดสแควร์) นี้ ข้าพเจ้ารู้จักแต่ชื่อนานแล้ว ได้เคยเห็นรูปมาก่อนด้วย เมื่อมาเห็นของจริง จึงรู้สึกตื่นเต้นชอบกลคล้าย ๆ เรากำลังฝันไป เราได้เห็นหอนาฬิกาใหญ่ มีการตีระฆังทุก ๑๕ นาทีอย่างเดียวกับบิ๊กเบนในลอนดอน ทางซ้ายมือ ถ้าหันหน้าไปทางวังเครมลิน จะเห็นวัดรัสเซียหลังคารูปหัวหอมตั้งตระหง่านอยู่ รู้สึกว่าต่างกับภาพที่นึกคิด เพราะมีสีสรรสวยสดใสด้วยกำลังเข้าหน้าร้อน ส่วนภาพที่นึกคิดมันไปพัวพันกับความหนาวอันลือชื่อของมอสโกจึงคิดว่ามืดคลึ้ม ๆ ข้าพเจ้าได้เดินไปที่ตึกเก็บศพของสตาลินและเลนิน เป็นตึกหินอ่อนสีดำ ๆ รูปสี่เหลี่ยมหนาทึบ ๆ สร้างตรงหน้าวังนั่นเอง ประตูตึกเปิดแง้มอยู่ มีทหารคอยเฝ้าอยู่สองนาย ยืนนิ่งยังกับตุ๊กตา ส่วนประชาชนก็มายืนออออยู่ที่หน้าประตู เห็นพูดจาซุบซิบกัน อนึ่งตรงหน้าประตูมีดอกไม้มาวางตามสมควร ข้าพเจ้าอยากเข้าไปดู แต่ไม่เห็นมีใครเข้าไป จึงไม่กล้าเข้าได้ความว่า ขณะนั้นมีการจัดตบแต่งใหม่ข้างใน จึงไม่ได้เปิดให้ประชาชนเข้าชม จากนั้นเราก็ได้เข้าไปดูวัดหลังคาหัวหอมนั้น ปรากฏว่าเป็นโบราณสถานสร้างไว้นานแล้ว เวลาเข้าต้องเสียค่าผ่านประตูคนละ ๑

รูเบิลถ้าจำไม่ผิด เห็นรูปของวัดในสมัยต่าง ๆ กันแขวนอยู่ ข้างในรู้สึกว่าอับและเล็กลงไปมาก เพราะกำแพงหนาคงจะเพื่อกันหนาว เราเข้าไปดูเข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้างจนถึงชั้นบนแล้วก็ลงมา ส่วนตัววังเครมลินนั้น มีกำแพงอิฐกั้นสูงมากราว ๆ ๕ เมตร์เห็นจะได้ กำแพงสีแดง ๆ เราเห็นส่วนบนของตัวตึก ข้างในทาสีเหลือง ๆ ดูแล้วทำให้นึกถึงพระบรมมหาราชวังที่สนามหลวง ที่สดุดตาก็คือแทบทุกแห่งเราจะเห็นธงแดงผืนเบ่อเร่อติดซ้อนกับเคียวสีเหลืองตรงหัวปลายมุมธงปลิวสบัดอยู่ทั่ว ๆ ไป สีแดงนี้คงเป็นสีที่ชาวรัสเซียชอบ เพราะในตึกโบราณโดยมากจะทาสีแดงสลับกับสีทอง

๔๒. รุ่งขึ้นวันจันทร์ที่ ๑๑ พฤษภาคม ข้าพเจ้าก็ลงมือทำงาน และสิ่งต้นก็คือประกอบพิธียื่นพระราชสาส์นตราตั้งต่อประมุขของโซเวียต ข้าพเจ้าเองก็ได้เตรียมศึกษาพิธีการนี้ก่อนจะมาแล้ว จะต้องเริ่มด้วยการเข้าพบกับรัฐมนตรีต่างประเทศก่อน เพื่อจะได้นัดพบกับประมุขของโซเวียตและยื่นพระราชสาส์นนั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอพบกับนายกูลาเซงกอฟ อธิบดีกรมพิธีการเพื่อทำการนัดพบกับรัฐมนตรีต่างประเทศเป็นก้าวแรก ข้าพเจ้าได้พูดกับนายกูลาเซงกอฟแสดงความขอบคุณเขาอีกครั้งหนึ่งที่ได้มารับข้าพเจ้าที่สถานี และขอโอกาสเข้าพบรัฐมนตรีต่างประเทศของเขาซึ่งได้แก่นายโมโลตอฟ เขาก็รับปากว่าจะได้แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบในภายหลังว่านายโมโลตอฟจะให้ข้าพเจ้าได้เข้าพบวันเวลาใด จากนั้นนายกูลาเซงกอฟก็ได้เล่าถึงกระบวนพิธีการยื่นพระราชสาส์นนี้ให้ทราบ เขาบอกว่า เป็นพิธีที่ง่ายสะดวกที่สุด คือเขาจะเอารถยนต์ของประมุขโซเวียตมารับข้าพเจ้าแล้วพาเข้าไปในวังเครมลิน ถึงหน้าประตูเขาจะให้รู้จักกับผู้บัญชาการเครมลิน แล้วเข้าไปในห้องโถงพิธี จากนั้นประมุขของโซเวียตจะเปิดอีกประตูหนึ่งเข้ามา แล้วทำการโค้งคำนับกัน แล้วข้าพเจ้าก็จะทำพิธียื่น

พระราชสาส์นให้ประมุข ในระยะนั้นจะกล่าวสุนทรพจน์อะไรก็ได้ แต่ถ้าจะพูดต้องส่งสำเนาคำพูดมาให้ดูก่อน แล้วยื่นพระราชสาส์นให้ ตอนนี้นายกูลาเซงกอฟกำชับมาก บอกว่า "อย่าเพิ่งจับมือ" เมื่อประมุขได้รับพระราชสาส์นแล้วก็จะกล่าวสุนทรพจน์ตอบ (ถ้าทางฝ่ายข้าพเจ้ากล่าวสุนทรพจน์) แล้วจึงจับมือกัน นายกูลาเซงกอฟว่า เสียพิธีไปหลายครั้งแล้ว เพราะพอส่งพระราชสาส์นหรือสาส์นแล้วมักจะจับมือกันเสียทุกที โดยประมุขยังไม่ทันกล่าวตอบ ข้าพเจ้าว่า ก็ประมุขอย่าไปจับมือด้วยไม่ได้หรือ นายกูลาเซงกอฟว่า เขายื่นมาท่านก็ต้องจับน่ะซี ทีนี้พอจับแล้วต่อมาท่านกล่าวสุนทรพจน์จบ ก็งงกันไปเลย เพราะจับมือกันมาหยก ๆ เลยจับมือกันใหม่ซ้ำไป ข้าพเจ้าว่าจะต้องจดจำท่องตอนนี้ไว้ให้ดี และว่าข้าพเจ้าลืมเก่งเสียด้วย นายกูลาเซงกอฟบอกว่าไม่เป็นไร เพราะแกเองก็จะอยู่ข้าง ๆ ข้าพเจ้าจะคอยเตือนตอนสำคัญตรงนี้ด้วย นายกูลาเซงกอฟกล่าวต่อไปว่าจากนั้นประมุขก็จะพาข้าพเจ้าเข้าไปในห้องพักสนทนาเป็นการภายในสักครู่หนึ่ง แล้วก็ออกมาให้ช่างภาพถ่ายรูปแล้วก็เป็นอันเสร็จพิธี

ส่วน การ แต่ง กาย นั้น ให้แต่ง แบบฟอร์ม หรือมี ฉะนั้นก็เสื้อราตรีประดับเหรียญตรา ตอนนี้ข้าพเจ้าถามถึงเสื้อกั๊กว่า ดำใช่ไหม เพราะทราบว่าทางภาคพื้นยุโรปเขาใส่กั๊กดำ แต่นายกูลาเซงกอฟตอบว่า ที่นี่เขาใส่กั๊กขาว ข้าพเจ้าว่าไม่เป็นไรเพราะเอามาทั้งสองสี

รู้สึกว่าการพูดจานี้เป็นกันเองมาก ก่อนจะไปข้าพเจ้าบอกว่าถ้าข้าพเจ้าจะกล่าวสุนทรพจน์อะไรข้าพเจ้าจะส่งสำเนามาก่อนล่วงหน้า

๔๓. เมื่อถึงที่ทำงานแล้ว ข้าพเจ้ามานึก ๆ ดูว่า ถ้าจะไม่พูดอะไรตอนวางพระราชสาส์นคงจะเก้อ ๆ ชอบกล จึงได้ร่างคำพูดสั้น ๆ ขนาดหนึ่งหน้าไว้ แล้วทำสำเนาเพื่อจะส่งให้เขาทีหลัง ครั้นในวันที่ ๑๓ พฤษภาคม

ตอนเช้า ข้าพเจ้าก็ได้รับโทรศัพท์จากกระทรวงการต่างประเทศโซเวียตว่า วันนี้เวลาบ่าย ๕ โมง นายโมโลตอฟรัฐมนตรีต่างประเทศโซเวียตพร้อมที่จะรับข้าพเจ้าได้ แต่พอเวลาบ่าย ๓ โมงกลับได้รับโทรศัพท์มาใหม่ว่า เวลาบ่าย ๕ โมงนายโมโลตอฟไม่ว่างเสียแล้ว ขอให้ข้าพเจ้าเข้าพบเวลา ๓ ทุ่ม ข้าพเจ้าก็ตอบว่าไม่มีอะไรขัดข้อง และพอเวลาใกล้จะ ๓ ทุ่ม ข้าพเจ้าจึงไปยังกระทรวงการต่างประเทศโซเวียต พร้อมทั้งเอาสำเนาคำพูดสั้น ๆ ซึ่งข้าพเจ้าจะได้กล่าวยื่นพระราชสาส์นติดไปด้วย

๔๔. เจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศโซเวียตได้พาข้าพเจ้าผ่านเข้าช่องโน้นช่องนี้จนจำทางไม่ได้ว่าอยู่ตรงไหนกัน ก็ถึงห้องรับแขกห้องหนึ่ง มีนาฬิกาใหญ่ตั้งอยู่ติดเข็มชี้วินาทีหมุนกึก ๆ เป็นจังหวะ นายกูลาเซงกอฟได้มาอยู่ในห้องนี้พูดคุยกับข้าพเจ้าพลางดูนาฬิกาพลาง พอถึง ๙ นาฬิกา ตรงเป๋ง ก็ลุกขึ้น พาข้าพเจ้า ไปยังห้อง รัฐมนตรีต่าง ประเทศซึ่งอยู่ใกล้ ๆ นั่นเอง ข้าพเจ้าเห็นนายโมโลตอฟเป็นครั้งแรกวันนี้เอง แต่งตัวสากลชุดสีเขียวอ่อน ๆ สิ่งที่ สดุดตา เราก็คือที่ หน้าผาก โหนกยื่น ออกมาแสดงว่าฉลาด พอจับมือกันแล้ว นายโมโลตอฟก็ชี้ให้นั่งที่หัวมุมโต๊ะยาวโต๊ะหนึ่งแล้วตนก็นั่ง มีเลขานุการคนหนึ่งแปลคำสนทนาพลางจดบันทึกไปพลาง พอนั่งเรียบร้อยนายโมโลตอฟก็พูดว่า "มีอะไรจะพูดบ้าง" ตอนนี้ข้าพเจ้างงไปพักหนึ่งแล้วจึงตอบไปว่า สิ่งที่ข้าพเจ้าจะพูดก็คือข้าพเจ้ายินดีเป็นอันมากที่มีเกียรติได้พบพณะท่านวันนี้นั่นเอง นายโมโลตอฟตอบว่า ตนก็ยินดีเหมือนกัน แล้วข้าพเจ้าจึงจับเรื่องว่า ที่มาวันนี้ก็เพื่อจะขอเข้าพบประมุขของสหภาพโซเวียตเพื่อยื่นพระราชสาส์นแต่งตั้งในตำแหน่งอัครราชทูตไทยประจำกรุงมอสโก พร้อมกันนั้นข้าพเจ้าก็ได้ส่งสำเนาพระราชสาส์น และสำเนา คำพูด ที่ข้าพเจ้าจะกล่าวตอนยื่นพระราช-

สาส์นให้ นายโมโลตอฟรับเอกสารแล้วกล่าวว่า จะได้แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบโดยเร็วที่สุดว่าประมุขของสหภาพโซเวียตจะรับข้าพเจ้าได้วันเวลาใด ต่อจากนั้นนายโมโลตอฟถามข้าพเจ้าว่าเดินทางมาอย่างไร ข้าพเจ้าก็เล่าให้ฟังว่า ได้นั่งเรือบินจากกรุงเทพฯ มาปารีสก่อน แล้วไปทางสต๊อก-โฮล์มขึ้นเรือมาเฮลซิงกิแล้วจึงขับรถไฟเข้ามามอสโก นายโมโลตอฟกล่าวว่า หวังว่าการที่ข้าพเจ้ามาอยู่มอสโกนี้ จะสุขสบายดี ระหว่างที่พูดโต้ตอบกันนี้ ข้าพเจ้าพิจารณารูปร่างนายโมโลตอฟ รู้สึกว่าชรามากแล้ว ผมขาวหมด อายุขนาด ๗๐ ปีกว่า ได้เคยผ่านและเข้าร่วมกับเหตุการณ์ใหญ่ ๆ ในรัสเซีย ถ้าจะว่ากันไปแล้วก็คล้ายผู้ใหญ่พูดกับเด็ก เมื่อก่อนข้าพเจ้าจะเข้าพบคงมีงานยุ่งมาก จึงได้เริ่มเอ่ยอย่างมะนาวไม่มีน้ำว่า "มีอะไรจะพูด" แต่บัดนี้ การพูดจากลับอ่อนโยนลงไป ในที่สุดนายโมโลตอฟถามข้าพเจ้าว่า มีอะไรที่ตนจะช่วยเหลือข้าพเจ้าได้บ้าง ข้าพเจ้าเองใจหนึ่งก็อยากได้บ้านช่องอยู่แทนที่จะแขวนอยู่ในโรงแรมอย่างขณะนั้น แต่ใจหนึ่งก็ไม่อยากจะให้มีเรื่องยุ่ง ๆ เกิดขึ้น จึงตั้งใจจะพูดอ้อม ๆ ว่า ข้าพเจ้าไม่อยากจะรบกวนอะไรและรู้สึกพอใจแล้วโดยเจ้าหน้าที่ได้พยายามหาบ้านให้ข้าพเจ้าอยู่ เพราะอยู่ในโรงแรมไม่ค่อยชอบ แต่ภาษาที่ข้าพเจ้าพูดเป็นภาษาฝรั่งเศส การพูดอย่างหนึ่งให้หมายไปอีกอย่างหนึ่งจึงเกิดกุก ๆ กัก ๆ ขึ้น ตอนนี้นายโมโลตอฟนั่งอมยิ้มฟังข้าพเจ้าพูดภาษาฝรั่งเศสที่ไม่เป็นภาษาฝรั่งเศส แล้วล่ามก็แปลให้ฟัง จึงเป็นอันเสร็จพิธี ก่อนจะกลับ นายโมโลตอฟได้จับมือกับข้าพเจ้าและพูดว่า "โอเรอวัวร์" เป็นภาษาฝรั่งเศส

๔๕. ต่อมาวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ข้าพเจ้าได้รับโทรศัพท์จากกระทรวงต่างประเทศโซเวียต บอกนัดให้ข้าพเจ้ายื่นพระราชสาส์นตราตั้ง

ต่อนายโวโรชิรอฟ ประธานคณะอภิมุขแห่งโซเวียตสูงสุด ในวันที่ ๑๘ พฤษภาคม เวลา ๑๓ นาฬิกาตรง ณ วังเครมลิน ข้าพเจ้าได้เตรียมตัวต่อเหตุการณ์ด้วยความลำบากใจ เพราะทราบว่าจะต้องมีการสนทนากับประมุขของสหภาพโซเวียต จำเป็นจะต้องมิให้เก้อเขิน อันตัวทูตนั้นอาจกล่าวได้ว่ามีนายสองนาย ถ้านายทั้งสองเป็นญาติดีกัน งานการทุกอย่างของทูตก็จะสะดวกสบายใจ แต่ถ้านายทั้งสองไม่ค่อยจะลงรอยกัน ทูตก็อยู่ในฐานะลำบาก ที่ว่าเตรียมนั้นก็คือข้าพเจ้าพยายามทำงานน้อยที่สุด เพื่อให้จิตใจสบายปลอดโปร่ง หัวคิดจะได้แล่นในขณะที่มีพิธีการเช่นนี้ และหน้าตาก็จะได้ยิ้มแย้มแจ่มใสด้วย แต่ก็อดเป็นห่วงเป็นใยอยู่มิได้ ครั้นในวันที่ ๑๘ ข้าพเจ้าเตรียมแต่งตัวเสื้อราตรีกึกขาว ประดับเหรียญตรารอคอยอยู่ที่โรงแรมซาวอย พออีก ๑๕ นาทีจะถึงเวลาบ่าย ๑ โมง นายกูลาเซงกอฟ อธิบดีกรมพิธีการ จึงมาเพื่อพาไปยังวังเครมลิน มีผู้ติดตามข้าพเจ้าคือนายอารีและนายไมตรี รถที่ข้าพเจ้านั่งไปเป็นรถของประธานคณะอภิมุขแห่งโซเวียตสูงสุด ทำในโซเวียต ยี่ห้อ "ซิส" ขนาดใหญ่รูปร่างคล้ายแพคการ์ดอเมริกัน เวลาแล่นไปตามถนน ตำรวจจราจรเปิดทางให้แหวกผู้คนและรถอื่น ๆ ไปหมด แล้วสักครู่เดียวก็ถึงหน้าวังเครมลิน มีนายทหารหัวหน้ายามมาที่รถ นายกูลาเซงกอฟแนะนำข้าพเจ้าให้รู้จักนายทหารทำความเคารพ ข้าพเจ้าเคารพตอบในรถยนต์นั้นเอง แล้วรถก็แล่นเข้าไปในวังเครมลิน จนถึงตึกใหญ่อันหนึ่ง รถจึงหยุด ข้าพเจ้าลงมาพบผู้บัญชาการวังเครมลินนายกูลาเซงกอฟแนะนำอีก แล้วเราก็เข้าไปในตึกนั้น ถอดถุงมือและหมวกแล้วก็เข้าไปยังห้องอีกห้องหนึ่ง ข้าพเจ้าได้พบกับนายโนวิกอฟอธิบดีกรมอาเซียตะวันออกเฉียงใต้และเจ้าหน้าที่กรมพิธีการอีกหลายคน ณ ที่นั้น สนทนากันไม่กี่นาทีประตูใหญ่ก็เปิดออกนายกูลาเซง-

กอฟ ได้พาข้าพเจ้าเข้าประตูนั้นไปยังห้องโถงใหญ่อีกห้องหนึ่ง มีนักถ่ายรูปนักถ่ายภาพยนต์และจุดไฟสว่างจ้า แล้วประตูใหญ่อีกด้านหนึ่งก็เปิดออก นายโวโรชิรอฟแต่งตัวสากลออกมาพร้อมกับนายโซริน รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และนายเปกอฟเลขาธิการคณะอภิมุขแห่งโซเวียตสูงสุด ทั้งสองคนหลังแต่งเครื่องแบบ นายกูลาเซงกอฟแนะนำข้าพเจ้าต่อนายโวโรชิรอฟ ข้าพเจ้าทำความเคารพแล้วก็หยิบเอาสุนทรพจน์สั้น ๆ มากล่าว ขณะนั้น มีทั้งถ่ายรูปและถ่ายภาพยนต์เป็นการใหญ่ คำพูดที่ข้าพเจ้ากล่าวก็ไม่มีอะไร นอกจากเน้นว่า ข้าพเจ้าจะพยายามทุกอย่างเพื่อจะให้เพิ่มพูนสัมพันธไมตรีที่มีอยู่อย่างโชคดีที่สุด ระหว่างประเทศไทยกับโซเวียต และขอร้องความช่วยเหลือจากรัฐบาลโซเวียตในการนี้ด้วย ต่อจากนั้นล่ามก็แปลคำพูดของข้าพเจ้า เสร็จแล้วข้าพเจ้าก็ยื่นพระราชสาส์นตราตั้งให้แก่นายโวโรชิรอฟ โดยมิได้จับมืออย่างที่นายกูลาเซงกอฟได้บอกห้ามไว้ แล้วนายโวโรชิรอฟก็กล่าวสุนทรพจน์ว่า ยินดีรับข้าพเจ้าเป็นอัครราชทูตไทยประจำสหภาพโซเวียต และกล่าวว่าพร้อมที่จะช่วยเหลือทั้งว่าสหภาพโซเวียตมีความปรารถนาสถาปนาสัมพันธไมตรี กับประเทศทั้งปวงไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก ต่อจากนั้นจึงมีการจับมือและแนะนำบุคคลที่อยู่ ณ ที่นั้นกล่าวคือนายโวโรชิรอฟให้ข้าพเจ้ารู้จักนายโซรินและนายเปกอฟ ส่วนข้าพเจ้าแนะนำให้รู้จักนายอารี และนายไมตรี ต่อจากนั้น นายโวโรชิรอฟก็จูงมือข้าพเจ้าเข้าไปยังห้องเล็กอีกห้องหนึ่ง มีข้าพเจ้าฝ่ายไทยคนเดียว ส่วนทางฝ่ายโซเวียตมีนายโวโรชิรอฟ นายโซรินและล่ามรวม๔คนเท่านั้น นายโวโรชิรอฟนี้ มีอายุราวๆ๗๓ ปี เห็นจะได้ รูปร่างเตี้ย ๆ ล่ำ ๆ ท่าทางเหมือนคนฝรั่งเศส ได้มาตบบ่าตบไหล่ข้าพเจ้า พาไปนั่งยังโต๊ะเล็ก ๆ โต๊ะหนึ่ง ได้ถามข้าพเจ้าว่า อยู่มอสโกสบายดีหรือ ข้าพเจ้าว่าอยู่สบายดี

และกล่าวต่อไปว่าวันนี้อากาศแจ่มใสดี เป็นฤกษ์สำคัญอันหนึ่งของเรา ทันใดนั้นเอง นายโวโรซิรอฟ ได้ย้อนถามข้าพเจ้าว่า กลัวคอมมิวนิสต์ไหม ข้าพเจ้าตะลึง แล้วนายโวโรซิรอฟ ก็ชี้ตัวเองกล่าวว่า ตนนี่แหละเป็นคอมมิวนิสต์ แล้วทุกคนในนั้นก็หัวเราะรวมทั้งข้าพเจ้าด้วย ข้าพเจ้าว่าข้าพเจ้าไม่กลัวข้าพเจ้ากลัวหนาว นายโวโรซิรอฟพูดว่า ที่มอสโกไม่ค่อยหนาวนัก แต่ที่ไซบีเรียหนาวมากกว่า แต่อย่ากลัวเลย เพราะในไซบีเรียนั้นแก้โรคตับดีที่สุด ควรสังเกตว่า การพูดนี้มีล่ามแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสให้ข้าพเจ้าฟัง ที่ว่าโรคตับนั้น ล่ามกล่าวว่า มาลาดี (โรค) เดอ (แห่ง) "ฟัว" นี้ หมายถึงตับ (Foie) ก็ได้ หมายถึงสัตย์ (Foi) ก็ได้ ตอนนี้ข้าพเจ้ามิได้ตอบประการใด แล้วนายโวโรซิรอฟ จึงเล่าถึงละคร ระบำ ในมอสโกและอื่น ๆ ซึ่งข้าพเจ้าเป็นฝ่ายฟังข้างเดียว แล้วจึงออกมาจากห้องเล็กนั้น ได้มีการถ่ายรูปและถ่ายภาพยนต์กันอีกครั้งหนึ่ง แล้วข้าพเจ้ากับนายอารีและนายไมตรี จึงอำลากลับ นายกุลาเซงกอฟได้พาข้าพเจ้ามาส่งยังโรงแรมซาวอย ข้าพเจ้าได้ถือโอกาสเลี้ยงนายกุลาเซงกอฟ โดยมีการดื่มแชมเปญ แล้วนายกุลาเซงกอฟจึงกลับไป พิธีการยื่นพระราชสาสน์ตราตั้งสุดสิ้นเพียงนี้.

๓. มอสโกในสายตาของคนที่มาใหม่ ๆ

๔๖. ได้กล่าวแล้วว่า การมามอสโกนี้ เท่ากับเกิดใหม่ในด้านหนึ่งจึงถือได้ว่าเป็นโชคที่เราจะได้พบเห็นสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเราไม่คาดคิดว่าจะได้พบเห็น และเปรียบเทียบกับที่เราเห็นในโลกอีกซีกหนึ่ง ข้าพเจ้าจึงพยายามสังเกตเท่าที่คนอย่างข้าพเจ้าสามารถจะทำได้ และนำมาเล่า ณ ที่นี้ โดยข้าพเจ้าจะกล่าวเป็นเรื่อง ๆ ขึ้นต้นสิ่งที่แปลกใจก็คือ ไม่เห็นมีแผนที่

ตัวเมืองออกจำหน่ายอย่างเช่นในปารีสหรือลอนดอนเป็นต้น ได้ความว่าเดิมเมื่อทางการของเขาได้ตั้งองค์การท่องเที่ยวชื่อว่าอินตูริสต์ใหม่ๆได้เคยมีการจัดพิมพ์แผนที่เพื่อนักท่องเที่ยว แต่ภายหลังได้ห้ามเสียแล้ว จึงไม่มีขาย เห็นเขากล่าวกันว่า จะหาแผนที่มอสโกได้ต้องไปหาซื้อทางยุโรปตะวันตก ฉะนั้นเมื่อเรามาถึงจึงมืดมนไปหมด อย่างที่เรียกว่า ไม่รู้เหนือไม่รู้ใต้ ถ้าถูกไปปล่อยไว้ในที่ใดที่หนึ่ง เราก็ไม่รู้จะกลับบ้านอย่างไร ฉะนั้น จึงต้องจดที่อยู่ของเราไว้ เผื่อว่าจะได้นั่งรถแท็กซี่กลับได้.

๔๗. พูดถึงถนนในมอสโกแล้ว จะเห็นว่า มีบางสายกว้างขวางมาก เช่นถนนซาโดโว ซึ่งอยู่ติดกับสำนักงานสถานทูตไทย เขาว่าเป็นสายรอบเมือง คือเดินไปตามถนนนี้แล้วจะกลับมาที่เก่า และที่ว่ารอบก็คือรอบวังเครมลินนั่นเอง แต่บางสายก็เล็กแล่นซอกแซกไป ถนนดังกล่าวนี้มีรถยนต์แล่นมากพอดูอยู่ เป็นรถทำในโซเวียตแทบทั้งสิ้น เล็กบ้างใหญ่-บ้าง รูปร่างคล้ายรถแพคการ์ดของอเมริกัน ถ้าเทียบกับเลนินกราดแล้ว จะปรากฏว่า ในมอสโกมีรถยนต์มากกว่าหลายเท่า การจราจรเดินทางขวาอย่างในภาคพื้นยุโรป ที่เป็นสิ่งน่าสังเกตเกี่ยวกับกฎจราจร คือตามถนนนั้น รถจะเลี้ยวกลับไม่ได้ เขามีป้ายรถบอกให้กลับเป็นตอน ๆ ไปอนึ่ง เมื่อถึงตอนสี่แยก รถจะเลี้ยวไปทางซ้ายไม่ได้ รถจะต้องแล่นตรงไปก่อน จนถึงป้ายที่เขาบอกให้เลี้ยวกลับจึงเลี้ยวกลับมา จนถึงสี่แยกเก่าแล้วเลี้ยวขวา เมื่อมาถึงใหม่ ๆ เห็นเข้าเช่นนี้ รู้สึกว่าการไปมาอ้อมมากแต่ดูอีกด้านหนึ่ง ทำให้เห็นว่าวิธีของเขานี้ ทำให้ไม่เกิดรถแยมหรือบล็อกได้ รถจึงแล่นกันไปเรื่อย ๆ และเร็วด้วย ในหนังสือพิมพ์ของเขา เราจะไม่เห็นข่าวเรื่องรถชนกัน หรือทับคนอย่างในหนังสือพิมพ์บ้านเรา แต่จะว่าไม่มีอุบัติเหตุเลยก็ไม่ได้ เพราะครั้งหนึ่งข้าพเจ้าได้

เห็นกับตาว่ารถถูกดังทับหญิงตามถนน เสียงดังกร๊อบ แล้วเห็นหญิงนั่งลงกับพื้นถนน ถ้าขาคงจะหัก

ในมอสโกขณะนี้ มีรถแท็กซี่มากพอสมควร ทำให้ชีวิตในมอสโกสบายขึ้น รถแท็กซี่ของเขานี้ จอดเป็นแห่ง ๆ ถ้าจะโทรศัพท์เรียกมาก็ได้ แต่เสียค่ารถแพงมาก ด้วยเขาคิดค่ารถตั้งแต่ก่อนที่รถจะถึงบ้านเราแล้ว สู้ไปหาเองดีกว่า อนึ่ง มีวิธีของเขา ซึ่งไม่เคยเห็นมาก่อน คือที่หน้ากระจกรถจะมีหลอดไฟสีเขียวติดไว้ ถ้ารถว่างเขาจะเปิดไฟเขียวนั้น ถ้ารถไม่ว่างหรือไม่ต้องการรับใช้เขาก็ปิดไฟเขียวเสีย ฉะนั้น เมื่อมองดูรถที่แล่นตามถนนแต่ไกล ก็จะรู้ได้ง่ายว่ามีรถแท็กซี่ว่างหรือไม่ สะดวกแก่การหาแท็กซี่มาก.

๔๘. เวลาเดินตามถนน จะรู้สึกอยู่เสมอว่า เราอยู่ในมอสโก เพราะร้านรวงตามถนนผิดตากับที่เราเห็นในที่อื่น ๆ กล่าวคือ โดยที่ส่วนรวมเป็นผู้ดำเนินกิจการต่าง ๆ ดังนี้ จึงไม่มีการแข่งขันกัน และเมื่อไม่มีการแข่งขันก็ไม่จำเป็นจะต้องประกวดแต่งร้านชักชวนให้คนมาซื้อของเสียค่าลงทุนเปล่า ๆ ที่หน้าร้านเหล่านี้ จึงคงมีแต่เครื่องหมายบอกว่าร้านตนขายอะไรเท่านั้น เช่นถ้าเป็นร้านขายขนมปัง เขาก็เอาขนมปังมาวางไว้ที่กระจกหน้าร้าน ควรสังเกตว่า ขนมปังที่วางหน้ากระจกนี้ มิใช่ขนมปังจริง ๆ แต่เอาดินมาปั้นเป็นก้อนขนมปังทาสีเหมือนขนมปังวางไว้ ดังนี้เป็นต้น ด้วยเหตุดังกล่าว การเดินตามถนนในมอสโกอย่างชนิด "ชมตลาด" จึงไม่มี และข้างฝ่ายทางการก็รู้สึกอยู่บ้างเหมือนกัน จึงพยายามมีการติดป้ายไฟกลางคืนตามยอดตึกสองข้างถนน มีสีเขียวสีแดงเป็นแห่ง ๆ ข้าพเจ้าเคยถามดูความหมายของป้ายแล้ว มีเช่นป้ายชักชวนให้นั่งรถแท็กซี่ ป้ายชักชวนให้สูบบุหรี่ ชักชวนให้ดื่มแชมเปญ ชักชวนให้ประกันชีวิต เป็นต้น ทำให้ถนนมีแสงต่าง ๆ ในเวลากลางคืนขึ้นบ้าง.

๔๙. ส่วนตึกรามนั้น มีสูงขนาด ๘ หรือ ๑๐ ชั้นมากอยู่ แต่โดยมากเป็นตึกเก่าตั้งแต่สมัยก่อนการปฏิวัติ ทางการก็ได้สร้างตึกสูงอย่างชนิด "เลาะฟ้า" เหมือนกัน ข้าพเจ้าได้เห็นมี ๓ – ๔ แห่ง เคยนับชั้นดูสูงถึง ๓๕ ชั้น อย่างไรก็ตามจำนวนคนมีมากกว่า เคหะ เพราะในมอสโกเขาว่า มีคนถึง ๘ หรือ ๙ ล้านคนแน่นไปหมดที่อยู่จึงมีไม่พอ และก็สร้างกันอยู่เรื่อย ๆ.

๕๐. ข้าพเจ้าได้เคยไปดูสวนสัตว์ ๒ – ๓ ครั้ง สวนสัตว์นี้อยู่ในตัวเมืองนั่นเอง ขนาดใหญ่พอสมควร เพราะบริเวณสวนนั้นกินถึงข้ามถนน เวลาเข้าต้องเสียค่าผ่านประตู เราต้องเก็บตั๋วไว้ให้ดี เพราะตอนออกจากสวนซีกหนึ่ง ข้ามถนนไปเข้าสวนอีกซีกหนึ่ง ก็ต้องเอาตั๋วให้เขาดูอีก ในสวนนี้ มีสัตว์ต่าง ๆ หลายชนิดเหมือนกัน ที่มีมากก็คือ หมีสีน้ำตาล เห็นขังไว้นับเป็นสิบ ๆ ตัว ในดินแดนโซเวียตคงจะมีหมีมาก เขาจึงถือว่าหมีเป็นสัตว์ประจำชาติของรัสเซีย สัตว์ในเมืองร้อนเขาก็มีให้ชมมากเหมือนกัน ข้าพเจ้าได้เห็นควายของเรา มายืนหนาว ๆ เบิ่งดูนายทุยซึ่งสวมโอเวอร์โค้ต (คือตัวข้าพเจ้า) ในมอสโกคล้ายกับรู้จักกันมาก่อน สัตว์อีกชนิดหนึ่งซึ่งอดสงสารไม่ได้ก็คือช้าง ทั้งนี้เพราะ การขังสัตว์เขาพยายามคิดหาวิธีแยบคายต่าง ๆ เพื่อไม่ให้เห็นว่าขัง เช่น เสือและสิงห์โต แทนที่จะใส่กรง เขาจะขุดเป็นท้องร่องกว้างขนาดที่สัตว์นั้นไม่กล้ากระโดด และเมื่อดูไกล ๆ เหมือนเสือหรือสิงห์โตอยู่อย่างอิสสระ เป็นวิธีขังซึ่งข้าพเจ้าได้เคยเห็นมาแล้วที่ปารีส แต่ช้างนี้ คนทำสวนสัตว์ในมอสโกคิดแผลงอันทำให้ช้างไม่กล้าหนีได้ กล่าวคือเขาทำเป็นพรมหนามเหล็กแหลม ๆ ยาวสักหนึ่งคืบปูไว้รอบที่ช้างอยู่ พรมเหล็กแหลมนี้กว้างราว ๆ ๒ เมตร ช้างจึงต้องอยู่ในวงพรมนั้น ซึ่งก็แยบคาย และข้า-

พเจ้าไม่เคยเห็นที่ไหนเขาทำ ข้าพเจ้าได้มองดูช้างอย่างสงสาร เพราะเห็นที่เท้าทั้ง ๔ เท้า เป็นแผลเหวอะหวะไป ทั้งวงก็เหมือนกันเป็นรอยเหล็กแหลมขีดข่วนตรงปลาย งวงนี้พยายามคลำตรงพรมเหล็กแหลมอยู่เรื่อยๆ

๕๑. ในมอสโกมีพิพิธภัณฑ์อยู่หลายแห่ง ข้าพเจ้ายังไม่ได้ดูหมด มีพิพิธภัณฑ์เลนิน ซึ่งเล่าประวัติของเลนิน ตั้งแต่เกิดจนสิ้นชีวิต ดังนี้เป็นต้น ข้าพเจ้าได้มีโอกาสดูพิพิธภัณฑ์แห่งหนึ่งอยู่ในวังเครมลิน โดยได้ขอร้องไปยังกระทรวงการต่างประเทศและเขาก็นัดวันให้เราไป มีเจ้าหน้าที่กรมพิธีการมารับรอง และมีเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์มาคอยอธิบายให้เราฟัง ข้าพเจ้าได้เข้าไปแต่เวลา ๑๐ น. จนถึงเวลาเกือบ ๑๔ น. จึงได้กลับ เขาได้พาเราไปดู เห็นวังและโบสถ์ ซึ่งเจ้าหน้าที่บอกว่าเก่าที่สุดในมอสโก ขณะนี้ได้ซ่อมให้อยู่ในสภาพเดิม วังเครมลินนี้ เป็นที่เนินสูงกว่าที่อื่น ๆ ในแถวนั้น และอยู่ริมแม่น้ำ ซึ่งเรียกว่า มอสกาวา ได้เป็นเมืองหลวงเก่าแก่มานานแล้ว ก่อนที่พระเจ้าปีเตอรมหาราชจะได้ย้ายไปเลนินกราดหรือเปตโตรกราด ได้มีกษัตริย์หลายองค์ประทับที่มอสโก เช่นกษัตริย์หลายองค์ในพระนามว่า อีวัน และพระนางแคทลีนมหาราชเป็นต้น วังเก่า ๆ เหล่านี้ พิจารณาแล้วมีลักษณะหลายอย่างที่คล้ายทางอาเซีย ข้าพเจ้าได้เห็นบัลลังก์ยกได้ของพระเจ้า อีวัน เดอเตริบเบลอ (Ivan the terrible ค.ศ. ๑๕๓๓ – ๑๕๘๔) มีลักษณะคล้ายแท่นนอนพิงหมอนพิงเทศน์ของเรา มีเศษแก้วประดับบัลลังก์ทำให้แสงแวววาวขึ้นทั้งสี่ด้าน ตึกวังสมัยนั้นหนามาก ด้วยจะได้กันหนาวได้ และเล็ก ๆ แคบ ๆ ที่มีลักษณะทางตะวันออกอีกอย่างหนึ่งก็คือ ห้องโถงรับรองแขกบ้านแขกเมืองมีหน้าต่างเล็ก ๆ อยู่เเทบติดเพดาน มองมาจากห้องโถงแทบจะไม่เห็นได้ความว่า ในครั้งนั้น ผู้หญิงไม่ออกรับแขก ฉะนั้น พวกพนักงานฝ่าย

ในจึงไปนั่งแอบดูแขกจากหน้าต่างเล็ก ๆ นั้น ฝาของตึกก็ทาสีแดงโดยมาก และมีลายสีทองตัดกัน นอกจากที่ประทับของกษัตริย์แล้วเรายังได้ดูโบสถ์เก่า ๆ ในสมัยนั้น แต่ก็เห็นว่าศาสนาคริสต์ได้มาแผ่ในรัสเซียนานมากแล้ว เพราะเป็นโบสถ์ที่มีพระเจ้าเยซูและไม้กางเขนติดอยู่ทั้งนั้น เขาเรียกว่าออร์ธอดอกซ์ คือเป็นความเห็นที่ถูกต้อง มิได้ขึ้นต่อพระสันตปาปาที่กรุงโรม เมื่อได้ดูที่ประทับและโบสถ์แล้ว เขาได้พาเราไปดูของเก่า ๆ ที่เก็บรักษาไว้ โดยจัดไว้อีกตึกหนึ่ง ณ ที่นั้น เราได้เห็นเสื้อผ้าที่สวมใส่ในสมัยนั้น มีสีสรรฉูดฉาด และมีลักษณะคล้ายงิ้ว แต่เป็นของมีค่าทั้งนั้น เช่นชุดบางชุดมีลูกปัดทำเป็นลวดลาย ครั้นเข้าไปดูใกล้ ๆ ปรากฏว่าลูกปัดนั้นเป็นไข่มุกเม็ดใหญ่ ๆ ทั้งนั้น ที่สะดุดใจก็คือเมื่อดูเสื้อผ้าในครั้งนั้น ทำให้มองเห็นว่า คนสมัยดังกล่าวรูปร่างสูงใหญ่กว่าสมัยนี้ เพราะถ้าคนสมัยนี้สวมดูจะรุ่มร่ามมาก เสื้อชุดของพระนางคัทรินมหาราชก็ใหญ่มาก รองเท้าบูตของพระเจ้าอีวัน เดอ เตรียเบิล ดูแล้วมองเห็นว่า พระองค์ทรงขนาดยักษ์ นอกจากนี้ยังมีของกำนัล ซึ่งประเทศต่าง ๆ ได้ส่งมาให้ มีอานม้าซึ่งเตอรกีได้ส่งมาถวายพระนางคัทรินมหาราช ประดับเพ็ชร และมีเม็ดใหญ่เท่าขนาดเม็ดมะขามติดอยู่ตรงหน้าผากม้า อนึ่งยังมีปืนผาหน้าไม้มากมาย ซึ่งได้ความว่ายึดได้จากกองทหารของพระเจ้านะโปเลียนตอนแตกทัพไป เมื่อครั้งยึดมอสโกได้อยู่ครั้งหนึ่ง ควรจะกล่าวด้วยว่า เมื่อดูพิพิธภัณฑ์นี้เสร็จแล้ว ผู้นำทางได้กล่าวว่าการที่ได้มีโอกาสดูของโบราณอันมีค่าเหล่านี้แล้ว ขอให้ระลึกถึงพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งได้รวบรวมรักษาไว้เพื่อประชาชนจะได้เห็นอยู่ต่อไปในอนาคต ข้าพเจ้าฟังแล้วมิได้กล่าวตอบประการใด แต่ได้ลงนามในสมุดเยี่ยมของเขา และเขียนเป็นภาษาไทยด้วย

๕๒. เมื่ออยู่กรุงเทพฯ นั้น ถ้าว่างข้าพเจ้ามักไปดูหนัง มาที่นี่ก็ได้เห็นโรงหนังมากมาย และคนมาออกันแน่นที่หน้าโรง ได้ความว่าการภาพยนต์นี้องค์การส่วนรวมเป็นผู้จัดทำ ถึงกับได้ตั้งเป็นกระทรวงการภาพยนต์มาครั้งหนึ่ง แต่ได้ยุบเป็นหน่วยรัฐการเล็กกว่ากระทรวงไปแล้ว นับแต่สตาลินถึงแก่กรรม พูดถึงศิลปในการถ่ายแล้ว ของเขาไม่เลว เพราะรู้สึกว่าผู้เล่นแสดงเป็นจริงเป็นจังมาก ที่ข้าพเจ้าขอชมคือการถ่ายข่าวของเขานั้น รู้สึกว่าผู้ถูกถ่ายไม่รู้สึกตัวเลยว่า คนอยู่ที่หน้ากล้อง ส่วนตัวเรื่องแล้วมักมีการเผยแพร่ลัทธิอยู่ ข้าพเจ้าไม่ค่อยได้ดูหนังของเขานัก แต่จะไปดูที่ "บ้านอเมริกัน" คือสถานทูตอเมริกันที่นี่ เขาจัดที่ไว้และฉายหนังให้พวกคณะทูตดู อาทิตย์ละ ๓ ครั้ง เป็นอย่างน้อย เป็นหนังที่ส่งมาจากเบอรลิน และให้เราดูอย่างไม่ต้องเสียอะไรเลย จึงเป็นที่น่าขอบใจสถานทูตอเมริกันในเรื่องนี้มาก นอกจากหนังแล้ว ในมอสโกยังมีละคร ซึ่งมีคนเข้าไปดูมากเหมือนกัน ละครนั้น มีสองชนิด คือละครร้องหรืออุปรากรกับบาเลต์ สำหรับละครร้องนั้น หูข้าพเจ้าไม่ถึง จึงไม่สามารถจะชิมรสได้เพียงพอ ได้ไปสองครั้งแต่ก็ไม่ค่อยจะรู้เรื่องนัก โดยมากเป็นเรื่องประวัติศาสตร์ของรัสเซีย เล่าถึงความกล้าหาญรักชาติของเขา เช่นเรื่องอีวันซูซานิน ใจความว่า มีกษัตริย์รัสเซียพระชนมายุยังเยาว์ ได้ถูกปลงพระชนม์อย่างลึกลับในวัง แล้วผู้สำเร็จราชการก็เข้าครองรัสเซียต่อจากนั้นที่โปแลนด์ก็ลือว่ากษัตริย์ยังทรงมีชีวิตอยู่ หาว่าผู้สำเร็จราชการแย่งอำนาจและเป็นกษัตริย์ที่มิชอบ จึงยกกองทัพมาตีเมืองมอสโก กองทัพเดินทางมาแล้ว ไปถามชาวนารัสเซียผู้หนึ่ง ชื่อ อีวัน ซูซานินว่าทางไปมอสโกไปทางไหน อีวัน ซูซานินก็เลยนำทางไป แต่แทนที่จะพาไปมอสโกกลับพาเข้าไปหลงในป่าทึบ ขณะนั้น หนาวมาก กองทัพโป-

แลนด์ทั้งกองจึงตายหมดพร้อมทั้งอีวันซูซานินด้วย เพราะความหนาวดังนี้เป็นต้น ส่วนบาเลต์นั้น เป็นละครรำ มีดนตรีกับเต้นรำไม่มีพูดสักคำ โดยมากเป็นเรื่องที่รู้กันมาก่อน เช่นเรื่องนางซินเดอริลลาเป็นต้น บาเลต์นี้ ทางตะวันตกเขายกย่องนับถือว่า รัสเซียมีศิลปสูง ข้าพเจ้าได้ไปดูมาแล้ว ฝ่ายหญิงที่เห็นว่ายากก็คือ การเขย่งยืนด้วยปลายหัวแม่เท้าเต้นไปมา ซึ่งจะต้องหัดกันตั้งแต่เล็ก ๆ ส่วนผู้ชายก็กระโดดไปกระโดดมาเข้าจังหวะกับเพลง เขาเต้นกันได้สวย ๆ ข้าพเจ้าดูแล้วอดนึกถึงโขนของเราไม่ได้ และรู้สึกว่าศิลปในเรื่องนี้ของเรา ถ้าจัดให้ดี ๆ ก็น่าจะไม่แพ้ของเขา ข้าพเจ้าเองรับว่า ไม่รู้จักโขนดี แต่ได้เคยเห็นผู้เล่นเป็นหนุมาณเห็นว่าไม่แพ้เขาเลย พวกเล่นบาเลต์นี้ พอจบตอนหนึ่ง ๆ ก็มายืนหอบรับการตบมือของประชาชน เห็นแล้วรู้สึกว่าเป็นกีฬาไปด้วยในตัว ข้าพเจ้าได้ทราบว่า ผู้เล่นละครหรือบาเลต์เหล่านี้ ได้รับเงินเดือนสูงพอใช้ทีเดียว ยิ่งกว่านั้น ปีหนึ่ง ๆ จะมีรางวัลของรัฐบาล ซึ่งเรียกกันว่า รางวัลสตาลินให้แก่ทุกแขนงของศิลปต่าง ๆ รางวัลดังกล่าวนี้ นอกจากเหรียญแล้วผู้รับยังได้เงินจำนวนนับแสนรูเบิลด้วย.

๔. ความหนาวในมอสโก

๕๓. เมื่อข้าพเจ้าเข้ามามอสโกในต้นเดือนพฤษภาคมนั้น ฤดูใบไม้ผลิได้มาถึงตั้งเดือนกว่าแล้ว ในยุโรปตะวันตกเช่นที่ฝรั่งเศส ใบไม้ออกเต็มต้นแล้ว ทั้งต้นไม้ต่าง ๆ ได้ชูช่อดอกไม้ดูเพลิดเพลินตายิ่งนัก แต่พอรถไฟออกจากเฮลซิงกิเข้าสู่มอสโกก็เห็นยังมีหิมะตามต้นไม้อยู่อีก ทำให้ตกใจว่า คงจะยังหนาวตามที่เกรงกลัวอยู่ อย่างไรก็ตามพอรถไฟออกจากเลนินกราดก็ไม่เห็นหิมะอีกเลย อากาศจึงอบอุ่นพอควร ต้นไม้เริ่ม

ผลิใบ ปรอทขนาด ๑๐ ถึง ๑๕ ดีกรีเหนือสูญ ซึ่งก็หนาวอยู่เหมือนกันสำหรับพวกเราชาวไทย ในโรงแรมที่เราพักอยู่เขาเลิกทำความร้อนในห้องแล้ว เราจึงต้องเอาเครื่องทำความร้อนไฟฟ้าของสถานทูตมาติดจึงค่อยยังชั่ว แต่ต่อจากนั้นไปความร้อนก็ค่อย ๆ มีมากขึ้น บางวันถึงร้อนแทบนอนไม่หลับ เพราะอับไม่มีลมพัดอย่างในบ้านเรา ประตูหน้าต่างของเขาเล็ก ๆ สร้างไว้สำหรับกันหนาว ไม่ใช่สร้างเพื่อให้ลมโกรก อย่างไรก็ตามนับว่าเป็นโชคดีของพวกข้าพเจ้า ที่ได้มีโอกาสเตรียมตัวต่อสู้กับความหนาวที่จะมาในราว ๓ – ๔ เดือนข้างหน้า โดยค่อย ๆ ชินกับความหนาวไปทีละน้อย

๕๔. แม้จะรู้สึกร้อนในขณะนั้น (ปรอทขึ้นถึง ๒๕ – ๓๐ ดีกรีเหนือสูญ) เมื่อดูลักษณะตัวเมืองและทั่ว ๆ ไป ก็รู้สึกว่าหน้าหนาวคงจะหนาวไม่ใช่เล่น เช่นตามถนนเขาติดปรอทขนาดใหญ่ ๆ ไว้ ซึ่งแสดงว่ามีความเอาใจใส่ในการดูปรอทกันมากว่าหนาวแค่ไหนกัน อนึ่งรูปของปรอทก็ทำให้ตกใจ คือปรอทในบ้านเรานั้น ขีดตรงสูญดีกรี (เซนติเกรด) จะมาอยู่ข้างล่างต่ำที่สุด แต่ปรอทที่รัสเซียนั้น ขีดตรงสูญดีกรีอยู่ตรงกลางพอดี มีขีดข้างบนสูญดีกรี ๕๐ ขีด มีขีดข้างล่างสูญดีกรี ๕๐ ขีดเท่ากัน รูปปรอทดังนี้ก็ต้องหมายความว่า อากาศปกติกำลังสบายนั้น คือสูญดีกรี น้ำกำลังแข็งพอดีนั่นเอง อนึ่งบ้านช่องทั้งหลาย จะมีประตูสองชั้นหน้าต่างสองชั้น ซึ่งทำให้อับ แต่ก็ป้องกันความหนาวได้ดีแน่ ในยุโรปตะวันตกนั้น เวลาหน้าร้อนไม่มีใครใส่โอเวอร์โค้ตกัน และรู้สึกสบายเบาตัวมาก แต่หน้าร้อนที่มอสโก ชาวรัสเซียบางคนก็ยังสวมโอเวอร์โค๊ตอีก ซึ่งข้าพเจ้าเองก็ปฏิบัติตามเช่นเดียวกัน (เหลือแต่คนหนุ่ม ๆ บางคนที่ใส่เสื้อบาง ๆ) ทั้งนี้เพราะเวลาแดดส่องก็ร้อนมากอยู่ แต่พอมีดฟ้ามัว

ฝนเป็นหนาวขึ้นมาทันที ได้มีการพูดกันมากว่า เวลาหน้าร้อนนี้แหละคนในมอสโกเป็นหวัดกันเก่ง แต่เวลาหน้าหนาวกลับไม่ค่อยเป็นหวัด เพราะความหนาวคอยเตือนไม่ให้เผลอตัวต้องสรวมเสื้อผ้าหนา ๆ อยู่เสมอ อนึ่งตอนหนาวขนาดลบ ๒๐ ดีกรี ตัวเชื้อหวัดก็ตายหมด (เป็นปอดบวมกระมัง?) อาจจะมีผู้ถามว่า ก็หน้าร้อนยังใส่โอเวอร์โค๊ตแล้วเวลาหน้าหนาวจะเอาอะไรใส่ยิ่งกว่าโอเวอร์โค๊ต ขอตอบว่าหน้าหนาวเรามีเสื้อขนสัตว์ชนิดทั้งหนักและหนาขึ้นไปอีก เมื่อสวมใส่แล้วเดินไม่ค่อยไหวทั้งแขนและตัวแข็งทื่อไปหมด คืออย่างหนึ่งลื่นน้ำแข็งหกล้มไม่ยักเจ็บ คล้ายเอาที่นอนมาคลุมตัวแล้วล้มลงไป อนึ่งเรามีหมวก ขนสัตว์ ซึ่งอาจจะปลิ้นเอามาทับหูได้ปล่อยแต่ลูกตาให้โดนลมเท่านั้น

๕๕. เหตุที่มอสโกหนาวกว่าในยุโรปตะวันตก ก็เพราะมอสโกอยู่ตามเส้นขนานที่ ๕๖ ห่างจากเส้นขนานบริเวณขั้วโลกเหนือไม่กี่มากน้อย คือเส้นขนานบริเวณขั้วโลกเหนืออยู่ที่ ๖๖ ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง มอสโกอยู่ไกลจากทะเลมาก จึงไม่ได้รับความอบอุ่นจากน้ำ เพราะฉะนั้นจึงมีความหนาวรุนแรงกว่าที่สต๊อกโฮล์ม หรือที่เฮลซิงกิ ซึ่งอยู่เส้นขนานที่สูงกว่า แต่ใกล้ทะเล เมื่อเด็ก ๆ ข้าพเจ้าเรียนภูมิศาสตร์ เขาสอนว่าฝรั่งเศสอยู่ในโซนไม่หนาวไม่ร้อน Tempérée ข้าพเจ้าเรียนแล้วไม่เข้าใจ เพราะเห็นว่าที่ฝรั่งเศสก็หนาวอยู่แล้ว แต่เมื่อถูกส่งให้มาอยู่มอสโกนี้ จึงเข้าใจคำสอนภูมิศาสตร์ตอนนี้อย่างซาบซึ้ง อนึ่งยังทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ด้วยว่า เหตุใดพวกข้าศึกที่พยายามโจมตีมอสโกสมัยพระเจ้านะโปเลียนก็ดี สมัยฮิตเล่อก็ดี จึงต้องเจ๊งไป

๕๖. ความหนาวได้คืบคลานเข้ามาแต่ปลายเดือนตุลาคม พอเข้าเดือนพฤศจิกายน เราก็ไม่เห็นน้ำเหลวอีกต่อไป หิมะตกแทนฝน ในไม่

ช้าในที่ต่าง ๆ ก็ขาวปกคลุมไปด้วยหิมะ แม่น้ำมอสกาวาทั้งแม่น้ำแข็ง ส่วนตามถนน เขามีเจ้าหน้าที่ซึ่งโดยมากเป็นหญิงมาทำการกวาดหิมะอย่างไม่เหน็ดเหนื่อยและท้อถอย หิมะตกทีก็มากวาดกันที ไม่รู้จักหยุดจักหย่อน เสร็จแล้วยังเอาทรายมาโรยกันลื่นด้วย รู้สึกว่าสิ้นเปลืองแรงงานและค่าใช้จ่ายมิใช่น้อย เพราะใช้คนตั้งมากมาย ไม่เป็นเวลา หิมะหยุดตอนกลางคืน ก็กวาดตอนกลางคืน หยุดเช้ามืด ก็กวาดเช้ามืด อนึ่งยังมีรถยนต์กวาดหิมะ เก็บหิมะ ขนหิมะหลายคันเพื่อการนี้ด้วย ได้มีการพูดกันถึงงานที่ลำบากที่สุดที่นี่ คืองานกวาดหิมะตามถนน

๕๗. ข้าพเจ้าขอเล่าต่อไปว่า เมื่อเริ่มหนาวใหม่ๆ ข้าพเจ้าเฉยใจว่าไม่เห็นเป็นไร ค่าที่เตรียมสู้กับความหนาวไว้ก่อน ปรอทเพียงรอบ ๆ สูญจึงไม่เดือดร้อน สวมโอเวอร์โค๊ตต่อไปอย่างเดิมได้ ครั้นพอเข้าเดือนพฤศจิกายน ปรอทก็ตกลงมาระหว่าง ๑๐ ถึง ๒๐ ดีกรีใต้สูญ ตอนนี้รู้สึกรำคาญต้องเริ่มใส่เสื้อขนสัตว์ หมวกขนสัตว์ ที่เบื่อที่สุดก็คือตอนผลัดเสื้อผ้าอาบน้ำหรือเข้านอน เพราะหนาวเยือกเข้าไปในร่างกายหมด อนึ่งเย็นเท้าเหลือเกิน ต้องเอาถุงเท้าอังความร้อนให้อุ่นแล้วสวม แต่เท้าก็เปียกชื้นและ แล้วความหนาวก็ตามเข้ามาอีก รู้สึกว่าถ้าถูกปล่อยให้อยู่นอกบ้านสัก ๒๔ ชั่วโมง คงตัวแข็งตายแน่ ๆ ครั้นจะอยู่แต่ในบ้านตลอดเวลา ก็อึดอัดเพราะไม่ได้รับอากาศบริสุทธิ์ ข้าพเจ้าเคยขลุกอยู่ในบ้านไม่ได้ออกไปไหนเลยราวสามวัน รู้สึกหูอื้อตึงเปรี๊ยะ ๆ อย่างเวลากินยาควินินเข้าไป คิดหรือทำงานอะไรก็ไม่ค่อยได้ อนึ่งระหว่างอยู่อับ ๆ เช่นนี้สูบบุหรี่ได้มาก ๆ ไม่คันคอและไม่ไอ ถ้าออกมาข้างนอกรู้สึกหายใจสบายจริง ๆ แต่สูบบุหรี่ไม่ได้ ขึ้นสูบเป็นไอโขลกทุกที จนบัดนี้ก็ยังหาสาเหตุไม่ได้ว่าเป็นเพราะเหตุใด

๕๘. ในวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๔๙๖ เวลา ๑๐ น. ก่อนเที่ยง มีพิธีการฉลองครบรอบปีการปฏิวัติปีที่ ๓๖ พวกหัวหน้าคณะทูตได้รับเชิญให้ไปดูการสวนสนามตรงหน้าวังเครมลิน เราต้องอยู่กลางแจ้งเป็นเวลาราวสองชั่วโมงกว่า

วันปฏิวัติของโซเวียตนั้น เขาเรียกว่า "วันตุลาคม" แต่ทำไมจึงกลับมาฉลองเอาเดือนพฤศจิกายนนั้น มีเรื่องที่น่าเล่าอยู่มาก กล่าวคือในรัสเซียได้ถือปฏิทินสุริยคติแบบเดียวกับยุโรปมาตั้งแต่สมัยซีซาร์แห่งกรุงโรม ซึ่งในครั้งนั้นเดือนกุมภาพันธ์ทุกปีที่ ๑-๒-๓ มี ๒๘ วัน และปีที่ ๔ มี ๒๙ วัน ครั้นต่อ ๆ มาปรากฏว่าปฏิทินดังกล่าวช้าไป ปีละกี่วินาทีไม่ทราบ แต่ทุกร้อยปีจะนับได้ว่าช้าไปประมาณหนึ่งวัน สันตะปาปาเกรกัวร์ที่ ๑๓ (ศตวรรษที่ ๑๖) จึงได้พิจารณาเห็นว่า ปฏิทินได้ช้าไปกว่าความหมุนเวียนของโลกรอบพระอาทิตย์ราว ๑๐ วันไปแล้ว จึงได้วางระเบียบให้วันขาดไป ๑๐ วัน คือพอถึงวันที่ ๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๕๘๒ ได้โดดไปเป็นวันที่ ๑๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๕๘๒ ทำให้เร็วเข้ามาตามความหมุนเวียนของโลก และว่าต่อ ๆ ไปทุกปีที่ร้อย (อันเป็นปีที่ ๔ ด้วย) เดือนกุมภาพันธ์จะมีเพียง ๒๘ วัน มิใช่ ๒๙ วัน พวกโรมันคาธอลิคได้ยอมปฏิบัติตามระเบียบของสันตะปาปานี้ ฝ่ายคริสเตียนขัดขืนอยู่พักหนึ่ง แล้วก็ยอมปฏิบัติตาม ส่วนศาสนาออร์ตอดอกซ์ในรัสเซียซึ่งไม่เคยขึ้นกับสันตะปาปานั้น ไม่ยอมฟังเสียงอยู่เรื่อยมาจนบัดนี้ จึงมีปฏิทินสุริยคติไม่เหมือนกันคือช้าไป ๑๓ วัน เมื่อเกิดปฏิวัติในรัสเซียตามปฏิทินรัสเซียว่าวันที่ ๒๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๗ แต่ที่อื่นเขาถือว่าเป็นวันที่ ๗ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๑๗ ภายหลังการปฏิวัติแล้ว จึงอนุโลมตามโลกภายนอกคือถือปฏิทินเดียวกัน จึงมีการฉลองในวันที่ ๗ พฤศจิกายน ทั้ง ๆ ที่ยังเรียก

ว่าเป็น "วันตุลาคม" จนบัดนี้ อนึ่งวันคริสต์มาสในรัสเซียวัดออร์ตอดอก ซึ่งไม่ยอมเปลี่ยนได้ฉลองเอาในวันที่ ๗ มกราคม เพราะถือว่าวันนั้นคือวันที่ ๒๕ ธันวาคม

๕๙. ข้าพเจ้าขอเล่าต่อไปถึงวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๔๙๖ ว่าข้าพเจ้าได้มีความเป็นห่วงใยเกี่ยวกับวันนั้นมาก เพราะจะต้องไปยืนอยู่กลางแจ้งนิ่ง ๆ เป็นเวลาสองชั่วโมง ปรากฏว่ามีคนที่ไปในงานแบบนี้ กลับมาปอดบวมตายไปแล้วคือกรณีนาย Gottwald ประธานาธิบดีเช็คโกสโล-วาเกีย ซึ่งมาในงานศพสตาลิน อนึ่งเวลาหนาวนั้น เหงื่อไม่ออก แต่มักจะออกทางปัสสาวะ และมาก ๆ เสียด้วย การไปยืนอยู่กับที่หนาว ๆ หากต้องการจะถ่ายขึ้นมา ย่อมจะรู้สึกเดือดร้อนอย่างที่ไม่สามารถจะอธิบายได้ ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงเตรียมการจัดการเสียก่อนและไม่ดื่มน้ำเลยแต่เช้า ทั้งได้ใส่เสื้อขนสัตว์ หมวกขนสัตว์อย่างเต็มที่ ตั้งใจว่าถ้าหนาวมากจริง ๆ ก็จะต้องเต้นไปมากับที่ และเอาแขนแกว่งตีขนายชายโครงอีกด้านหนึ่ง ซึ่งเป็นวิธีแก้หนาวที่ข้าพเจ้ารู้จักมาก่อน แต่ความจริงกลับเป็นโชคดีของข้าพเจ้า เพราะไม่หนาวมากนัก ปรอทยังเอียงขนาด ๗ หรือ ๘ ดีกรีใต้สูญเท่านั้น และมีแดดออก ข้าพเจ้าได้ยืนดูการสวนสนามจนเสร็จไปได้ด้วยความโล่งใจ

ส่วนงานฉลองที่หน้าวังเครมลินมีอะไรบ้างนั้น ขอตอบว่า ก็เป็นงานสวนสนามทั้งหลาย คือ มีทหารทั้งบก เรือ และอากาศ มาเดินขบวนจำนวน ๕-๖ พันคน ระหว่างนั้นมีเรือบินแล่นผ่านมา เป็นเรือบินไอพ่นทั้งนั้น จำนวนสัก ๒ ร้อยลำได้ เสร็จแล้วมีพลเรือนมาเดินขบวนด้วย เป็นคณะกีฬาบ้าง เป็นพวกคนงานในโรงงานต่าง ๆ บ้าง เดินเป็นพวก ๆ ในขบวนแห่นี้ เขาถือป้ายใหญ่ ๆ มีรูปคนสำคัญของโซเวียต จำนวน

พลเรือนเดินขบวนมีมากกว่าทหาร ซึ่งเขาว่าผิดกับคราวที่แล้ว ๆ มา ตอนข้าพเจ้ากลับนั้น ขบวนพลเรือนยังเดินไม่หมด แต่เห็นคณะทูตอื่น ๆ เขากลับเราก็กลับบ้าง

๖๐. ครั้นในวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๖ อันเป็นวันเฉลิมพระชนม์-พรรษา เราได้จัดงานรับรอง เชิญพวกคณะทูตานุทูตและเจ้าหน้าที่กระ-ทรวงการต่างประเทศโซเวียตมีนายโกรมิโกเป็นต้นมายังโรงแรมเมโตร-โปลซึ่งก็เป็นสถานที่สง่าผ่าเผยอยู่ คนได้มาในงานนี้ราว ๒๐๐ คน ข้อที่ข้าพเจ้าตื่นเต้นก็คือเวลานั้นหิมะตกหนัก ผู้คนที่มาในงาน หน้าตาขาวผ่องใส ที่แก้มและปากแดงเพราะได้ต้องกับหิมะมา ทำให้คนเปลี่ยนเป็นสวยไปได้ งานได้เลิกเวลาสองยามโดยทุกคนต่างพอใจ ข้าพเจ้าเองก็รู้สึกปลื้มปีติและภูมิใจยิ่ง ที่ได้มีเกียรติฉลองงานเฉลิมพระชนม์พรรษาแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา ในที่ไกลจากประเทศไทยและต่างถิ่นเช่นนี้

๖๑. พอเข้าเดือนมกราคม ความหนาวหนักลงไปอีก ปรอทระหว่าง ๒๐ ถึง ๓๐ ดีกรีใต้สูญ ตอนนี้รู้สึกว่าถ้าขืนอยู่แต่ในบ้านไม่ออกไปไหน เห็นจะเป็นบ้าแน่ จึงได้หาวิธีออกกำลัง โดยสั่งสกีมาจากร้านนอรดิสก้าคอมปาเนียตที่สต๊อกโฮล์มแล้วชวนคนไทยในสถานทูตไปเล่นสกี ซึ่งต่างก็ยินดีไป ที่ ๆ เล่นสกีนั้นปกติต้องมีเขาจึงจะลื่นลงสนุกแต่รอบ ๆ มอสโกไม่มีเขาเลย มีแต่เนิน ๆ อยู่ที่ซาริตซินห่างจากตัวเมืองมอสโกราว ๒๐ กิโลเมตร เราจึงไปเล่น ณ ที่นั้น

ซาริตซินนี้ มีประวัติซึ่งน่าจะเล่าอยู่ด้วย คือเมื่อสมัยพระนางคัทรินมหาราชนั้น ได้ทรงโปรดขุนนางหนุ่มผู้หนึ่ง(ไม่รู้จักชื่อ) จึงได้รับสั่งให้สร้างเคหะให้ขุนนางหนุ่มผู้นี้ ณ ที่ซาริตซินซึ่งอยู่บนเนินสูง มีบึงอยู่ข้างล่าง

และเห็นวิวเข้ามาในมอสโกสวยมาก เคหะดังกล่าวประกอบด้วยบ้านเป็นหย่อม ๆ หลายแห่ง เป็นที่อยู่ก็มี ที่พักผ่อนในสวนก็มี เป็นที่รับรองแขกก็มี ฯลฯ แต่ดำเนินการสร้างยังไม่ทันเสร็จ ปรากฏว่าขุนนางหนุ่มผู้นี้เกิดไปหลงรักหญิงอีกผู้หนึ่ง พระนางคัทรินมหาราชจึงทรงรับสั่งให้หยุดการสร้างเคหะเสีย และทิ้งไว้คาราคาซังเช่นนั้น ตลอดมาจนสมัยปัจจุบันนี้ เคหะดังกล่าวก็ยังสร้างไม่เสร็จอยู่นั่นเอง ข้าพเจ้าได้เข้าไปดูบ้านที่สร้างค้างๆเหล่านี้อันมีอยู่หลายหลัง หลังคายังไม่สร้างเปิดโหว่ไว้ ส่วนกำแพงนั้น ทำด้วยอิฐเรียงไว้อย่างหนา และรู้สึกว่า ทำอย่างประณีตมาก มีลายสลักอยู่บางตอน แต่บัดนี้ เป็นที่ร้างแล้ว ในตัวตึกดังกล่าวจะมีกลิ่นของพวกนักท่องเที่ยวมาถ่ายทิ้งไว้หลายหลัง ได้มีนักวาดเขียนมานั่งวาดคฤหาสน์ร้างหลังนี้เสมอ และเป็นปริศนาตลอดมาว่า ทำไมจึงทิ้งคฤหาสน์ร้างนี้ให้คนดูอยู่จนบัดนี้

๖๒. ข้าพเจ้าขอเล่าเรื่องสกีต่อไปว่า ที่ไปเล่นที่ซาริตซินก็โดยคณะทูตเขาบอกว่าเป็นที่เล่นที่ดีที่สุด พวกข้าพเจ้าก็ไปเล่นบ้าง เห็นมีที่ลาดเล็ก ๆ อยู่อันหนึ่งและไม่เห็นมีใครเล่นแถวนั้น ครั้นกลับมาพบพวกคณะทูตด้วยกัน ถามเขาก็ว่าไปเล่นที่ซาริตซินเหมือนกัน แต่เราก็สงสัยว่า ทำไมไม่เห็นพบกันไม่ทราบ เราไปเล่นเช่นนี้ ๓–๔ ครั้งโดยไม่พบใครเลย จนครั้งหนึ่งขณะเดินทางไปซาริตซิน เห็นรถคณะทูตคันหนึ่งบรรทุกสกีแล่นออกหน้าไป จึงบอกคนขับให้แล่นตามไปด้วย เห็นเขาจอดอีกที่หนึ่งเราก็จอดบ้างแล้วลงมาเล่น ปรากฏว่าเป็นที่คนละแห่งกับที่เล่นคราวก่อน นึกขันไม่หายว่า เรามิได้สำรวจสถานที่ซาริตซินเพียงพอ

๖๓. ที่เล่นใหม่นี้ ติดกับโรงทหารแห่งหนึ่งซึ่งเราไม่ทราบมาก่อนจึงเกิดมีเรื่อง กล่าวคือเราได้ไปถ่ายรูปหันไปทางด้านโรงทหารนั้น สักครู่

ก็มีนายทหารกับพลทหารสองคนพร้อมด้วยปืนกลเขามาหาเรา ถามว่าถ่ายรูปใช่ไหม เราตอบว่าใช่ เขาว่าขอฟิล์ม เรื่องจึงเอะอะขึ้น ในที่สุดเราก็ต้องยอมให้ไปทั้งฟิล์ม เป็นที่สังเกตว่าเขามีเจ้าหน้าที่คอยสอดส่องคนที่เล่นสกีเหล่านี้อยู่ตลอดเวลา โดยเราไม่รู้ตัว

๖๔. ขณะที่หนาวที่สุดนี้ เวลาราว ๓ โมงเช้าจึงจะสว่าง พอเวลาบ่ายสามโมงก็มืด พระอาทิตย์ได้โผล่ออกมาทางใต้ประเดี๋ยวหนึ่งแล้วก็ลงดินตอนเที่ยงวัน ดูพระอาทิตย์เห็นโพล้เพล้คล้ายตอนเย็นที่บ้านเรา แดดมิได้ช่วยให้เราอุ่นขึ้นเลย ตรงกันข้ามหากมืดคลึ้มกลับอุ่นขึ้น ยิ่งหิมะตกยิ่งดีใหญ่ แต่ถ้าวันไหน ฟ้าเกิดไม่มีเมฆ จะเห็นฟ้าแดง ๆ วันนั้นแหละหนาวมาก ประสมกับลมด้วยยิ่งหนาวใหญ่ เวลาเดินหน้าและตาจะปวดไปหมด น้ำมูกน้ำตาไหลอย่างร้องไห้ ขาดแต่ไม่ได้สะอื้นเท่านั้น ผ้าพันคอจะเกรอะกรังไปด้วยละอองน้ำแข็ง เพราะเราหายใจออกมาเป็นควัน แล้วก็เข้าจับตามผ้าพันคอ อย่างไรก็ตามที่พูดกันว่า หูหลุด จมูกหลุดนั้น ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นทั้งก็ไม่ปรากฏว่า มีคนรัสเซียที่นี่ที่มีจมูกหรือหูหลุดเพราะความหนาว ได้ความว่า เรื่องจมูกหลุดหูหลุดนี้ มีในไซบีเรียซึ่งหนาวกว่ามอสโกมาก เวลาหน้าหนาว ปรอทจะถึง ๘๐ หรือ ๙๐ ดีกรีใต้สูญ ส่วนที่มอสโกนั้น เท่าที่เห็นก็คือพวกไปเล่นนี่เอง มีจุดแดง ๆ บวมตามหน้าหรือตามแขน เพราะตากลม ได้ความว่า โฟรสเซนไบ เขาเล่าว่า จุดดังกล่าวนี้เมื่อบวมมากจะปวดแล้วมีหนองออกจึงหาย แต่ต่อจากนั้น เมื่อหนาวอีกจะเป็นอีกและเป็นง่าย ๆ ด้วยหากเป็นมาแล้วเขาจึงให้ระวังอย่าให้เป็นขึ้น เขาบอกว่าตราบใดเรายังรู้สึกปวดตามหน้าตามตาอยู่ก็ไม่เป็นไร แต่เมื่อเกิดชาไม่รู้สึกละก็ให้ระวังให้ดี ต้องรีบเอาหิมะมาถูตรงที่ชานั้นแรง ๆ จึงจะเกิดความรู้สึกขึ้นและหาย ที่ต้องระวังที่สุดก็คือ เมื่อเกิดชาเช่นนี้ อย่าได้เข้าไป

ในที่อื่น ๆ ทันที โดยเฉพาะถ้าเอาน้ำร้อนประคบเนื้อจะแตกผลิออกมาเลย คราวนี้จะลำบากใหญ่

๖๕. ก่อนจบเรื่องหนาวนี้ อยากกล่าวเกี่ยวกับเรื่องอาหารว่า เพื่อเก็บความร้อนในตัว เราต้องกินไขมันมาก ๆ เช่นมันเนื้อ มันไก่ มันเป็ด เป็นต้น และธรรมชาติก็ช่วยเหลือเราเสียด้วย กล่าวคือ พอเห็นไขมันเหล่านี้ แทนที่จะรู้สึกเลี่ยนกลับเห็นเป็นของน่ากิน เมื่อมาใหม่ ๆ เห็นชาวรัสเซียผู้หนึ่งเอามีดตัดแท่งน้ำมันหมูเป็นชิ้น ๆ แล้วกินเข้าไปเฉย ๆ ทำให้รู้สึกแปลกใจมาก อนึ่งธรรมชาติยังทำให้สัตว์ต่าง ๆ (ตลอดจนมนุษย์) อ้วนเต็มไปด้วยไขมัน ในตัวไก่มีมันอยู่เต็มตัว ทำข้าวมันไก่กินอร่อยนัก เป็ดก็เหมือนกันมีมากจนต้องตัดทิ้งบางแห่ง ส่วนหมูนั้น ไม่ต้องพูดถึง ในจำพวกผัก ก็มีกะหล่ำปลีกับหัวผักกาดเหลืองสองอย่างยืนพื้น นอกนั้นไม่เห็นมีอะไร.

คำไว้อาลัย คุณ อุดม บุณยประสพ

เมื่อข่าวมรณกรรมอย่างกระทันหันของคุณ อุดม บุณยประสพ แพร่ออกไปถึงพวกเรา นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรชุดที่ ๓ ทุกคนรับทราบข่าวนี้ด้วยความสะเทือนใจเหมือนกันหมด เพราะท่านมาด่วนจากพวกเราไปอย่างปุบปับจริงๆ การที่คุณอุดมมาด่วนจากพวกเราไปทั้ง ๆ ที่พวกเรายังเห็นกันอยู่หลัด ๆ และสังขารก็ยังดูหนุ่มกระชุ่มกระชวยและกระปรี้กระเปร่าอยู่เช่นนี้ ย่อมจะทำให้ทุกคนเกิดความสังเวชใจอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ญาติ มิตร เพื่อนสนิท เพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา และผู้ใต้บังคับบัญชาที่เคยพบปะกันอยู่เสมอ ๆ

ผมรู้จักคุณอุดมแต่ชื่อมาเป็นเวลานาน ในฐานะที่ท่านเป็นศิษย์เก่าร่วมโรงเรียนเซ็นต์คาเบรียลรุ่นแรก ๆ และในฐานะที่ท่านเป็นนักปกครองมือหนึ่งของกระทรวงมหาดไทยและได้มารู้จักและ ร่วมงานกันอย่างใกล้ชิดตอนที่ได้เข้าร่วมศึกษาในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ นี้เอง แม้วัยของท่านจะล่วงเข้าไปในปัจฉิมวัยและอายุของท่านจะแก่กว่าผมตั้งเกือบรอบแล้วก็ตาม แต่บุคลิกลักษณะอันเปิดเผยและเป็นกันเองประกอบกับกิริยาท่าทางอันยิ้มแย้มแจ่มใสและอารมณ์ขันของผู้ที่มองโลกในแง่ดี ทำให้ท่านแลดูยังหนุ่มกระชุ่มกระชวยอยู่เสมอ ความเป็นผู้ไม่ถือตัวของท่าน เป็นที่นิยมอยู่ในระหว่างมิตรสหายร่วมรุ่นทุกคนนับตั้งแต่ "คุณลุง" ประสิทธิ์ ศรินทุ ลงไปจนถึงผู้ที่มีวัยอ่อนที่สุด

ความเป็นนักบริหารและนักปกครองชั้นเยี่ยม ประกอบกับความสันทัดจัดเจนในเรื่องของสี่จังหวัดภาคใต้อันเนื่องมาจากการได้บริหารราชการ

อยู่ในภาคนี้มานาน คุณอุดมได้ช่วยให้นักศึกษารุ่นนี้เข้าใจถึงความเป็นมาของความยุ่งยากตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน และแนวโน้มที่จะเป็นไปในอนาคตตลอดจนวิธีแก้ไขความยุ่งยากต่าง ๆ ของปัญหาสี่จังหวัดภาคใต้นี้ได้อย่างชัดเจนอย่างยิ่ง และทุกครั้งที่มีผู้มาบรรยายเกี่ยวกับสี่จังหวัดภาคใต้นี้แล้ว คุณอุดมจะต้องยกมือขึ้นถาม และในที่สุดก็มักจะถูกผู้บรรยายให้เป็นผู้แถลงรายละเอียดแก่นักศึกษาทั้งชั้นอยู่เสมอ จนกระทั่งพวกเราบางคนซึ่งชอบตั้งฉายาเพื่อนฝูงถึงกับตั้งฉายาให้ท่านว่าท่านข้าหลวง "ปอเนาะ" โดยที่ว่า หากท่านได้ยินคำว่า "ปอเนาะ" หรือเรื่องราวของสี่จังหวัดภาคใต้ขึ้นมาเมื่อใดแล้ว ท่านก็เหมือนกับนักรำที่ได้ยินเสียงดนตรีที่เร้าใจ คือมักจะต้องโดดขึ้นไปร่วมสนุกกับเขาด้วยเสมอ

สำหรับอุปนิสัยใจคอของคุณอุดมนอกจากที่ผมได้บรรยายมานี้เป็นอย่างไรนั้น ผมคิดว่าบรรดามิตรสนิทของท่านตลอดจนผู้ที่รู้จักมักคุ้นกับท่านคงจะทราบดี และคงจะได้มีผู้เขียนกล่าวถึงไว้ในคำไว้อาลัยของท่านเหล่านั้นแล้ว ประกอบกับผมเป็นเด็กรุ่นน้องมิได้มีชีวิตใกล้ชิดกับท่านจึงมิได้รู้อะไรมากไปกว่าบุคลิกลักษณะและความโอบอ้อมอารีของท่านเท่าที่ได้บรรยายไว้ข้างต้นแล้วนั้น

จริงอยู่ แม้พวกเราจะรู้ซาบซึ้งดีว่า วิถีชีวิตของพวกเราแต่ละบุคคลนั้น ทุกคนก็ย่อมจะมีส่วนที่เหมือน ๆ กัน คือต้องตั้งต้นมาจากจุดเล็ก ๆ ในครรภ์มารดาก่อนแล้วก็ค่อยเติบโตต่อมา มิใช่แต่ตัวยังเสาะแสวงหาทรัพย์สมบัติ เรือกสวนไร่นา บ้านช่องที่อยู่อาศัยไว้มากมายใหญ่โตจนจะเที่ยวนั่งนอนพักผ่อนก็ไม่ทั่วถึง ครั้นอายุมาถึงปูนปัจฉิมวัย มักต้องการที่พักอาศัยเพียงห้องชั้นล่างของบ้าน ยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องการเพียงเตียงเล็ก ๆ ยิ่งคราวถึงมรณะด้วยแล้ว ก็ต้องการเพียงหีบกว้างศอกยาววา

หรือโกศนั่ง เผาแล้วเหลือเพียงกระดูกในโกศน้อย หรือถูกทิ้งจมน้ำจมทะเลหายไปเลย รวมเป็นวงจรชีวิตที่มาจากไม่มีอะไรเลยเป็นชีวิตขึ้นแล้วก็เปลี่ยนวนเวียนเข้าหาความไม่มีอะไรอีก

กระนั้นก็ดี สำหรับคุณอุดม บุณยประสพ นี้ ท่านได้จากพวกเราไปอย่างกระทันหันและเร็วเกินสภาพของสังขารของท่าน ในสายตาของพวกเรา ท่านยังจะสามารถรับใช้ชาติได้อีกไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำนักนายกรัฐมนตรีต้องขาดผู้ตรวจราชการที่มีมันสมองยอดเยี่ยม มีความสามารถ ความรอบรู้ และเปี่ยมไปด้วยประสพการณ์อย่างมากมายจากการเป็นอดีตนักปกครองชั้นยอดคนหนึ่งของประเทศไทยไปอีกท่านหนึ่ง อันนำความเศร้าโศรกมาสู่บรรดาผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา ญาติมิตรตลอดจนบุคคลทั่วไป โดยทั่วกัน

อย่างไรก็ตาม ท่านก็ได้จากพวกเราไปแล้ว จากไปอย่างไม่มีวันกลับ แต่คุณธรรมความดีงามตลอดจนเกียรติประวัติแต่หนหลังของท่าน หาได้ติดตามร่างกายของท่านไปไม่ ตรงกันข้าม จะยังคงตรึงตราจารึกอยู่ในห้วงแห่งความทรงจำของเราท่านทั้งหลายเป็นอย่างดี ฉะนั้น ในวาระแห่งการประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพคุณอุดม บุณยประสพ นี้ ผมในฐานะศิษย์เก่าร่วมโรงเรียนสามัญและนักศึกษาร่วมรุ่นในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ จึงใคร่ขอตั้งสัตยาธิษฐาน ขออัญเชิญเดชะบารมีแห่งคุณพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก จงได้โปรดดลวิถีนำดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่านให้ไปสถิตย์เสวยสุขอันควรแก่วิสัยในสัมปรายภพโน้น จงทุกทิพาราตรีกาลเทอญ.

พลเรือตรี เฉลิม สถิรถาวร

พลาธิการทหารเรือ

ท่านข้าหลวงอุดม

เมื่อระลึกถึงท่านข้าหลวงอุดม บุณยประสพ ซึ่งเคยศึกษา ณ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรในชุดที่ ๓ แล้ว ก็อดที่จะรำลึกถึงความคุ้นเคยที่มีอยู่กับท่านผู้นี้ไม่ได้ ท่านข้าหลวงอุดม ฯ ซึ่งข้าพเจ้านับถือเป็นมิตรผู้ใหญ่ และเรียกเสียจนติดปากว่า ท่านข้าหลวง ฯ นั้น เป็นคนตรง ๆ และรื่นเริงอยู่เสมอโดยเฉพาะ เมื่ออยู่ในหมู่มิตร ไม่ว่าเด็ก กว่าหรืออยู่ในรุ่นราวคราวเดียวกัน ท่านข้าหลวง ฯ ปฏิบัติต่ออย่างเท่าเทียมกันหมด จะยิ้มแย้มทักทายปราศรัยด้วยไมตรีจิตทั่วทุกหน้า ท่านเป็นมิตรผู้มีใจดี เป็นมิตรมีอุปการะคือรักษาเพื่อนผู้ประมาท ช่วยแนะนำเพื่อนในยามลำบาก และเข้าลักษณะมิตรผู้บอกประโยชน์ให้ คือแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยได้ฟัง ให้ยินดีเพราะความเจริญของเพื่อนและไม่ให้ยินดีเพราะความเสื่อมเสียของเพื่อน เหล่านี้เป็นต้น

เมื่อระลึกถึงท่านข้าหลวง ฯ ข้าพเจ้าก็อดที่จะหยิบเอาเรื่อง "ไก่อ่อนพบไก่แก่" ของท่านข้าหลวง ฯ มาอ่านอีกไม่ได้ เรื่องนี้ท่านเขียนไว้ในหนังสือ "ข่าวมหาดไทย" ปีที่ ๑ เล่มที่ ๔ ตุลาคม ๒๔๘๖ เป็นเรื่องเขียนอย่างขำ ๆ และน่าอ่าน เพราะว่าได้ฝังเอาความรู้สึกนึกคิดที่ท่านข้าหลวงฯ ถือเป็นหลักปฏิบัติของท่านไว้อย่างคมคาย หลายตอน ข้าพเจ้าขอยกมาตอนที่เห็นว่าเป็นตอนสรุปและสำคัญคือ

"ได้โปรดเถิดท่านอาจารย์ ลูกศิษย์คิดสู้ครู ก็เท่ากับหาเวรใส่ตัว" (สำนวนนี้ท่านจะได้ยินข้าหลวง ฯ พูดอยู่บ่อย ๆ ทีเดียว)

"ลูกศิษย์เลวกว่าครู ลูกเลวกว่าพ่อ บ้านเมืองก็ต้องถอยหลังเข้าคลอง"

"ถึงจะคืออย่างไร ในทางส่วนตัว ก็จะต้องเป็นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาตลอดไป........"

เท่าที่ยกมาตอนนี้ ข้าพเจ้าก็เห็นว่า ได้ให้ความเข้าใจในความคิดอันเป็นหลักสำคัญอยู่ในใจของท่านข้าหลวง ฯ อยู่แล้ว ซึ่งลูกศิษย์ก็ย่อมจะไม่สู้ครู ไม่ว่าในกรณีใดๆ อันเป็นหลักของผู้รักตัญญูกตเวทีคุณ และเมื่อเป็นผู้ใต้บังคับบัญชา ก็จะต้องพึ่งบังคับบัญชาและช่วยงานของผู้บังคับบัญชา โดยรู้หน้าที่ของตนดีอยู่เสมอ ซึ่งดูจะเป็นหลักช่วยผู้เคยสูงกว่าแต่ต่อมากลับมาอยู่ใต้บังคับบัญชาของผู้อ่อนกว่า จะได้ยึดเป็นหลัก งานของหน่วยก็จะเจริญไปได้ คือสอนให้ทั้งคนเคารพครูและผู้เคยสูงกว่าเมื่อต้องอยู่ใต้บังคับบัญชาก็ต้องพึ่งกัน ดูจะช่วยให้เกิดสามัคคีอันเป็นสิ่งที่มิตรผู้มีความเอ็นดูผู้ล่วงลับไปนี้ จะได้พยายามให้เกิดอยู่ทุกหนทุกแห่ง.

พล.ต. โชติ คล่องวิชา

ผู้ช่วยผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

ฝ่ายวิชาทหาร

อาลัยคุณอุดม บุณยประสพ

ข้าพเจ้ารู้จักกับคุณอุดม บุณยประสพ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ในขณะที่ย้ายมารับราชการอยู่ในกรมมหาดไทย โดยมีตำแหน่งเป็นอาจารย์ประจำในโรงเรียนข้าราชการฝ่ายปกครองของกระทรวงมหาดไทย สมัยเริ่มแรกตั้งขึ้นในปีนั้น คุณอุดม บุณยประสพ เป็นหัวหน้าแผนกอยู่ในกองทะเบียนกรมมหาดไทย และได้ไปเป็นอาจารย์สอนประจำวิชาว่าด้วยการทะเบียนครอบครัวแก่นักเรียนรุ่นแรก สถานที่รับราชการประจำของเราอยู่ห่างไกลกัน คุณอุดม ประจำรับราชการอยู่ที่กระทรวงมหาดไทย ข้าพเจ้าก็อยู่ประจำที่โรงเรียนข้าราชการฝ่ายปกครอง สวนสุนันทา ฉะนั้นนอกจากพบปะสนทนากันบ้าง เวลาที่คุณอุดมไปสอนนักเรียนแล้ว ก็ไม่ใคร่มีโอกาสได้สนิทสนมกันมากนัก ต่อมาเมื่อข้าพเจ้าเข้ามารับราชการอยู่ในกรมมหาดไทย คุณอุดมก็ออกไปรับราชการต่างจังหวัด ชีวิตราชการของเราต่อมาก็ต่างคนต่างไปอยู่ในหัวเมืองบ้าง อยู่กรุงเทพฯ บ้าง แต่ไม่เคยได้ร่วมราชการใกล้ชิดกัน ข้าพเจ้ารู้จักคุณอุดมในสมัยนั้นเพียงแต่เห็นว่าเป็นผู้คงแก่เรียนคนหนึ่ง มีความรู้ดี สุภาพ อ่อนโยน เป็นมิตรดีกับทุก ๆ คนและเป็นนักปกครองชั้นดีคนหนึ่งของกระทรวงมหาดไทย

เมื่อมีการยุบเลิกภาค ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองภูมิภาคชั้นสูงในครั้งหลังนี้ คุณอุดม บุณยประสพ ถูกเลือกตัวไปรับราชการในกรมตรวจราชการแผ่นดิน สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นอันขาดจากสังกัดกระทรวงมหาดไทยไปโดยเด็ดขาด แต่ก็ยังมีการติดต่อกับหน่วยราช-การทางมหาดไทยอยู่บ้างเท่าที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องเป็นครั้งคราว

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสคุ้นเคยสนิทสนมกับคุณอุดมดีขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ โดยที่กระทรวงมหาดไทย ได้ส่งข้าพเจ้าเข้าศึกษาในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร์ และคุณอุดมก็ได้เข้าศึกษาในวิทยาลัยนี้เป็นรุ่นเดียวกัน โดยทางสำนักนายกรัฐมนตรีได้คัดเลือกส่งมา ชีวิตในระหว่างศึกษาร่วมกัน ๑ ปี ในวิทยาลัยนี้ ได้มีการสนทนากันส่วนตัวบ้าง ถกแถลงเรื่องราวตามหลักสูตรที่ศึกษาพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันบ้าง เดินทางท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศ ได้กินอยู่หลับนอนร่วมกันหลายๆ วัน ทำให้ได้รู้จักนิสัยใจคอซึ่งกันและกันดีขึ้นมาก คุณอุดมเป็นคนมีอารมณ์ขัน สนุกสนานรื่นเริงเป็นกันเองตลอดเวลา เป็นผู้ที่น่าคบหาสมาคมเป็นอย่างยิ่ง ระหว่างไปออสเตรเลีย และสิงคโปร์ด้วยกันในคราวที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร์จัดให้ไปดูงานนั้น คุณอุดม กับข้าพเจ้าได้พากันไปตระเวนดูพันธ์ต้นไม้ต่าง ๆ ตาม Nursery และซื้อหอบเอาเข้ามาเมืองไทยคนละหลายต้น ที่สิงคโปร์นั้น ข้าพเจ้าจำได้ดีว่า เราเกิดมีใจตรงกันชอบกล้วยไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งมีลักษะคล้ายต้นขิง แต่ต้นเตี้ย ดอกสวยมาก เป็นสีชมพูสด ซ้ำมีอยู่ต้นเดียวในโลกสิงคโปร์เสียด้วย (ตามที่เจ้าของเขาบอก) เข้าใจว่าจะเป็นกล้วยไม้ป่า ข้าพเจ้าไม่กล้าแย่งซื้อ เพราะเกรงใจคุณอุดม ทั้งปรากฏว่า เจ้าของบอก ราคา สูงลิ่ว หลายสิบเหรียญ กระนั้นคุณอุดมก็ซื้อเอามา และระวังรักษาอย่างทะนุถนอมมาตลอดทางจนเอามาเลี้ยงให้เติบโตงอกงามขึ้นในเมืองไทยได้ ซึ่งแสดงว่าเป็นนักเล่นกล้วยไม้ชั้นดีคนหนึ่ง

เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๕ ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งจากกระทรวงมหาดไทย ให้ร่วมกับคุณอุดม บุณยประสพ ไปสืบสวนเรื่องราวผู้ร้ายปล้นรถไฟ ที่สถานีท่าชนะ ในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี และ ผู้บาดเจ็บมาถึงแก่

กรรมที่อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร การไปปฏิบัติราชการครั้งนี้ เป็นการทำงานร่วมกันครั้งแรก และเป็นครั้งสุดท้าย เป็นครั้งเดียวในชีวิตตั้งแต่รับราชการมาด้วยกัน ซึ่งข้าพเจ้าจะไม่ลืมเลยที่ได้เห็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อดทน และสุขุมรอบคอบในการปฏิบัติหน้าที่ของ คุณอุดม ในการไปราชการครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้รับบาดเจ็บที่นิ้วมือขวา ๒ นิ้ว โดยอุบัติเหตุทำให้มือขวาใช้การเขียนหนังสือไม่ได้ คุณอุดม ได้รับทำหน้าที่เขียนหนังสือเสียเอง ซึ่งทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกขอบคุณในไมตรีจิตนั้นอย่างลึกซึ้ง ข้าพเจ้าเลยกลายเป็นผู้นั่งไปเฉย ๆ เป็นส่วนใหญ่ คุณอุดม ช่วยทำแทนให้แทบทั้งสิ้น เมื่อเสร็จเรื่องที่จังหวัดชุมพรแล้ว คุณอุดม บุณยประสพ ได้ชวนข้าพเจ้าให้ร่วมเดินทางไปตรวจงานในจังหวัดต่างๆ ทางภาคใต้ รวมทั้งจังหวัดภูเก็ต ซึ่งเป็นจังหวัดที่ คุณอุดม เคยเป็นข้าหลวงประจำ จังหวัดมาก่อน และทำชื่อเสียงไว้เป็นอย่างดีมาก จังหวัดภูเก็ตนี้ ก็อยู่ในเขตรับผิดชอบของข้าพเจ้า ซึ่งเดิมได้ตกลงใจว่าจะไปด้วยกัน ครั้นข้าพเจ้าเกิดอุบัติเหตุนิ้วมือเจ็บเสียแล้ว จึงจำต้องกลับกรุงเทพ ฯ ก่อน คุณอุดมเดินทางไปตรวจต่อไปแต่ลำพัง ข้าพเจ้ากลับมาอยู่กรุงเทพ ฯ ไม่ได้เท่าไรเลยนิ้วมือที่เจ็บก็ยังไม่ทันหาย เช้าวันหนึ่งได้พบข่าวมรณกรรมของ คุณอุดม บุณยประสพ ข้าพเจ้าตกใจรีบไปเยี่ยมศพ จึงทราบจากคุณแร่มว่า คุณอุดมกลับจากตรวจราชการภาคใต้มาได้ราว ๗ วัน ก็ถึงแก่มรณกรรมโดยปัจจุบัน เนื่องจากหัวใจวาย ข้าพเจ้าใจหาย เพราะรู้สึกว่าเพิ่งจากกันมาหยก ๆ เห็นหน้ากันครั้งสุดท้ายที่อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ยังคุยสนุกสนานเฮฮากันอย่างถูกอารมณ์ มาพบกันใหม่อีกครั้งนี้ ได้เห็นแต่หน้าอันยิ้มละไมในรูปประดับดอกไม้สดอันสวยงามเท่านั้น ตัวคุณอุดมนอนอย่างสงบนิ่งอยู่ในหีบเหนือเครื่องสักการะบูชานั้นแล้ว ไม่มีโอกาสจะได้

ร่วมสนทนาสนุกสนานกับใคร ๆ อย่างเคยมาแต่ก่อนได้อีก คุณอุดมได้จากไปสู่อีกโลกหนึ่งแล้ว ข้าพเจ้าได้แต่ปลงตัวเองว่า วันหนึ่งไม่ช้าก็เร็ว เราก็คงจะต้องอยู่ในสภาพเช่นเดียวกันนี้

คุณอุดมมีอายุแก่กว่าข้าพเจ้า ๓ ปีเศษ ร่างกายก็ยังสมบูรณ์ยังแข็งแรง ยังเป็นบุคคลที่ควรแก่งาน ยังจะเป็นประโยชน์แก่ราชการไปได้อีกหลายปี เมื่อมาด่วนถึงมรณกรรมลงในขณะนี้ย่อมเป็นที่เศร้าสลดและอาลัยแก่ครอบครัวและ ญาติมิตรทั้งปวง เป็นอย่างยิ่งรวมทั้งตัวข้าพเจ้า ซึ่งได้ร่วมปฏิบัติราชการ พิเศษ เป็นครั้งสุดท้าย ในชีวิต ของคุณอุดมมาด้วย ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐานให้วิญญาณของ คุณ อุดม บุณยประสพ จงได้ประสพแต่ผลบุญอันได้ปฏิบัติมาแล้วในกาลก่อน ซึ่งจะนำไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นเทอญ.

ณรงค์ บัณฑิตย์

ผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทย

อุดมเพื่อนดี

คุณอุดม บุณยประสพ เป็นเพื่อนเก่าแก่ผู้หนึ่งที่ข้าพเจ้ารักใคร่และชอบพอ เพราะคุณอุดมเป็นผู้ที่มีนิสัยใจคอรื่นเริงสนุกสนาน ที่ไหนก็ตามถ้ามีคุณอุดมอยู่ร่วมด้วย ก็ทำให้วงสนทนา ณ ที่นั้นเฮฮาเสมอ ข้าพเจ้าได้ฟังคุณอุดมเล่าเรื่องการปกครองภาคใต้ให้ฟังหลายเรื่อง บางเรื่องก็เป็นคติจับใจผู้ฟัง บางเรื่องก็หัวเราะกันงอหาย ข้าพเจ้าจำได้ว่าข้าพเจ้าได้พบกับคุณอุดมก่อนถึงแก่กรรมไม่กี่วัน สังเกตดูก็ไม่เห็นเจ็บป่วยอะไรเลย และยังแถม มีเรื่องขัน ๆ เล่าให้ข้าพเจ้า ฟังตามเคย พอภายหลังจากนั้นไม่กี่วันก็ได้รับข่าวว่า คุณอุดมหนีไปแล้ว จึงทำให้ข้าพเจ้าเศร้าใจมาก เพราะได้เสียเพื่อนที่ดีไปอย่างไม่มีวันจะได้พบกันอีก

หม่อมเจ้า ทองประภาศรี ทองใหญ่

อธิบดี กรมทะเบียนการค้า

แด่

คุณอุดม บุณยประสพ

แม้ผมเพิ่งจะรู้จัก คุณอุดม ในระหว่างที่เราบังเอิญมาศึกษาร่วมกันในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรนี้เองก็ตาม ผมรู้สึกเหมือนกับว่าเราได้รู้จักกันมานาน เพราะล้อเลียนกันได้อย่างสนิทสนม คุณอุดมเป็นบุคคลที่น่าคบหาสมาคมด้วย เพราะเป็นคนที่มีน้ำใจโอบอ้อมอารี ไม่ถือเนื้อถือตัว มีความร่าเริงสนุกสนานอยู่เสมอ ในด้านความรู้ความเข้าใจในคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามนั้น ผมคิดว่า คุณอุดมมีความรอบรู้ในด้านนี้มากที่สุดคนหนึ่ง จึงเป็นที่น่าเสียใจและเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ที่ประเทศไทยและพวกเรานักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ ต้องสูญเสียคุณอุดมไป ในขณะที่บ้านเมืองยังต้องการบุคคล เช่น คุณอุดมนี้ เพื่อเป็นผู้ประสานสามัคคี และส่งเสริมความเข้าใจอันดีในหมู่คนไทยอิสลามอยู่มาก

ขอให้ดวงวิญญาณของ คุณอุดม จงประสพความสุขตามสมควรแก่กรณีในสัมปรายภพ ด้วยเทอญ.

เทอด สุปรีชากร

ศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

แด่ท่านผู้เชี่ยวชาญการปักษ์ใต้

คุณพี่อุดม บุณยประสพ จะเป็นผู้ใดมาจากไหน ผมไม่เคยทราบชีวะประวัติ จนกระทั่งได้เข้ามาร่วมสำนักศึกษาแห่งเดียวกันที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร แม้กระนั้นในตอนต้นๆ ผมกับคุณพี่อุดมก็ไม่ใคร่จะได้สนทนาและมักคุ้นกันนัก จนกระทั่งอยู่มาวันหนึ่งที่มีการแถลงนโยบายความมั่นคงแห่งชาติ ซึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับจังหวัดทางภาคใต้ คุณพี่อุดมได้เสนอความเห็นแก้ไข คัดค้านและใช้ข้อเท็จจริงชี้แจงแก่ผู้เสนอหลายประการ เท่าที่ผมยังจำได้ก็ คือ

๑. คุณพี่อุดมว่า แต่ก่อนๆ มาเรายังมีความเข้าใจเรื่องของจังหวัดภาคใต้ไม่เพียงพอเช่นเข้าใจว่า ประชาชนภาคใต้เกียจคร้าน เก็บข้าวกินทีละรวง ใช้เคียวเกี่ยวข้าวไม่เป็น แต่ความจริงนั้นประชาชนภาคใต้ใช้เคียวเกี่ยวเป็นกันแทบทุกคน เช่นเกี่ยวหญ้าไปเลี้ยงแพะแกะโค สาเหตุที่คนภาคใต้ต้องเก็บข้าวกินทีละรวง ก็เพราะเหตุ ๒ ประการคือ หนึ่งทางภาคใต้มีฝนตกชุกเกือบ ๙ เดือน หากเกี่ยวข้าวด้วยเคียวไปเป็นพ้อนแล้ว ก็ไม่มีที่จะกองตากข้าวก่อนนวด และถ้าทำไม่ดีข้าวอาจถูกน้ำฝนและงอกเป็นลำต้นทำให้เกิดผลเสียหาย ดังนั้นการที่เก็บไปเป็นรวงๆ และนำไปผึ่งลมไว้ในพ้อมหรือกระบุง จึงเป็นวิธีที่ปลอดภัยและเปลืองที่เก็บน้อยลง สำหรับผู้ที่มีอันจะกิน หรือที่มีนามาก เขาก็เก็บเกี่ยวข้าวไปเป็นพ้อนเหมือนกัน แต่จะต้องทำโรงมีหลังคาสำหรับตากผึ่งข้าว โดยขึงราวลวดไว้ ในโรง นั้น แล้วนำพ้อนข้าวไปพาดตากลมไว้บนราวลวดนั้น ประการที่สองเป็นเพราะ

ข้าวบางพันธุ์ในภาคใต้แม้แต่จะอยู่ในรวงเดียวกันยังสุกไม่พร้อมกัน จึงต้องเลือกเก็บเป็นช่อ ๆ ไป

๒. ตามที่มีผู้แถลงว่า ชาวปักษ์ใต้ไม่ชอบเรียนหนังสือไทย และมีความสนใจแต่จะศึกษาเล่าเรียนภาษาอาหรับนั้น คุณพ่อคมชี้แจงว่ามีข้อเท็จจริงอยู่ดังนี้ หนังสือไทยมักจะมีเรื่องทางพุทธศาสนาเข้าไปแทรก แม้กระทั่งหนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งติดตราเสมาธรรมจักร พวกชาวไทยในภาคใต้ก็ไม่กล้าจะแตะต้องเสียแล้ว เพราะเป็นบาป ดังนั้นหนังสือเรียนภาษาไทยในภาคใต้จึงควรจะต้องออกไปอีกรูปหนึ่งต่างหาก

๓. ตามที่มีความเห็นกันทั่วไปว่า ผู้ปกครองของเด็กไทยภาคใต้ไม่ชอบให้บุตรหลานของตนเข้าโรงเรียนไทยและเป็นลูกเสือนั้น คุณพ่อคมชี้แจงว่า เพราะโรงเรียนไทยเหล่านั้นมีการสวดมนต์ไหว้พระโดยไม่แยกเด็กศาสนาอื่นไว้ต่างหาก ส่วนลูกเสือสมัยนี้ก็ใช้ผ้าพันคอสีเหลืองแบบสะบงจีวรพระ ซึ่งคนศาสนาอื่นถือว่าเป็นบาป คุณพ่อคมได้สรรเสริญพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ที่ทรงบัญญัติให้ลูกเสือทางภาคใต้ใช้ผ้าพันคอสีเขียวและสวมหมวกแบบมลายู ทั้งยังได้ให้ข้อคิดต่อไปอีกว่า ถ้าจะตั้งหน่วยทหารในพื้นที่ใต้สุดของประเทศไทยแล้วตราหน้าหมวกที่มีอุณาโลมจะเป็นอุปสรรคในการเกณฑ์พลเมืองเข้ารับราชการทหาร

๔. คุณพ่อคมได้ชี้แจงต่อไปว่า ชาวไทยทางภาคใต้สุดไม่ชอบให้ใครๆ เรียกพวกเขาว่าแขก, หรือพวก ๔ จังหวัดภาคใต้, หรือพวกชาวไทยอิสลาม เขาถือว่าเป็นการแบ่งแยกพวกเขาออกไปเป็นชนกลุ่มน้อย ความจริงเขารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเรา แต่เราต่างหากที่พยายามจะแบ่งแยกเขาออกไป จึงควรใช้คำเรียกอย่างอื่นที่เหมาะสมแทนเสีย

๕. คุณพี่อุดมมีความเห็นว่า "ปอเนาะ" ซึ่งเข้าใจว่าเป็นโรงเรียนของชาวไทยภาคใต้สุดนั้นที่แท้ก็คือ เป็นสถานที่สำหรับแสวงประโยชน์และขูดรีดของพวกโต๊ะครู

๖. ในข้อที่ว่า ชาวไทยพุทธ กับ ไทยอิสลาม ไม่มีวันที่จะเข้ากันได้นั้น คุณพี่อุดมเห็นว่ามีแนวทางที่จะรวมกันได้ เพราะได้สังเกตเห็นชาวไทยอิสลามส่วนมาก ยังมีความนิยมในพิธีการทางไสยศาสตร์ เช่น เชื่อถือในเรื่องเครื่องลาง ของขลัง และทางเสน่ห์ เมตตามหานิยมอยู่มิใช่น้อย จนถึงยอมตนเข้าหาพระอาจารย์ที่มีฌาณสมาธิขลัง ให้ช่วยรดน้ำมนต์ให้ก็มีอยู่บ่อย ๆ นี่แหละคือลู่ทางที่เป็นแนวเชื่อมประสานระหว่างไทยพุทธกับไทยอิสลาม

นับตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา ผมก็เริ่มมีความสนใจในบุคลิกภาพของคุณพี่อุดม และนับถือ คุณพี่อุดมว่าเป็นชนชั้น ปกครองที่เข้าถึงจิตใจประชาชนอย่างแท้จริง เพราะข้อแถลงของคุณพี่อุดมตรงกับห้วงคิดของผมที่ได้มาจากประสพการณ์ในโอกาสที่ได้ไปแสวงหาความรู้ ในภาคใต้เมื่อ ๗–๘ ปีก่อนโน้นเป็นจำนวนถึง ๔ ครั้ง และผมยังนับถือว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญการปักษ์ใต้ผู้หนึ่ง จนถึงกับท่านมีความรู้เข้าถึงเนื้อความในคัมภีร์กุรอ่านนั้นอีกด้วย

ในส่วนทั่ว ๆ ไปท่านยังมีความคิดเห็นอันประกอบด้วยเหตุผล มาแสดงให้พวกเราได้ยินได้ฟังในเวลาสนทนานอกเหนือไปจากเรื่องที่เกี่ยวกับภาคใต้อีกมาก เช่นเรื่อง "ปลาทู" คุณพี่อุดมไม่เชื่อว่า คำสอนตามโรงเรียนที่ว่าปลาทูเกิดจากเกาะ ไต้หวันแล้ว มาเติบโต ให้คนกินได้ ที่เมืองไทยนั้นจะเป็นความจริง เพราะเราสามารถจับปลาทูในอ่าวไทยได้ตั้งแต่

ลูกปลาไปจนถึงปลามีเมล็ดไข่อ่อน และปลาที่มีเมล็ดไข่แก่ครบกำหนดออกไข่ เช่นนี้แล้วจะมีความจำเป็นอันใดอีกหรือ ที่แม่ปลาทูท้องแก่จวนจะออกไข่อยู่แล้ว จะต้องทนว่ายน้ำไปอีก ๓๕๐๐ กิโลเมตร เพื่อไปวางไข่ที่เกาะไต้หวัน คำสอนเช่นนั้นจึงนับว่าไม่มีเหตุผลและย่อมทำลายผลประโยชน์ของประเทศชาติอย่างเด่นชัด

คุณพ่ออุดมแม้จะมีความคิดเห็นตรงกับผมเสมอๆ แต่ท่านก็แตกต่างไปจากผมเป็นอันมาก กล่าวคือชุมนุมชนชอบฟังท่านแถลง ชอบฟังท่านพูดท่านเล่า การที่ท่านมีพรสวรรค์เช่นนั้น จิตแพทย์ประจำรุ่นของเราได้ให้ความเห็นไว้ว่า "คนทั้งหลายแม้จะพูดถ้อยคำอันเดียวกันก็ดี แต่ผู้ที่มีการแสดงออกที่ดีเท่านั้น ย่อมจะได้รับความนิยม" จิตแพทย์ผู้นั้นได้ยกตัวอย่างประกอบให้เห็นว่า ในคราวที่นักศึกษาของวิทยาลัยป้องกันฯ เดินทางไปดูงานทางภาคใต้ มีคน ๕–๖ คน พูดคำๆ เดียวกัน คือ "ฉันรักเธอ" แต่ก็มีผู้ที่ได้รับคำตอบว่า "รัก" อยู่เพียงคนเดียวเท่านั้น คนผู้นั้นก็คือผู้ที่มีการแสดงออกที่ดีนั่นเอง

คุณพ่ออุดม เป็นผู้หนึ่งที่มีการแสดงออกที่ดี และเมื่อนึกถึงตำแหน่งหน้าที่ข้าราชการชั้นพิเศษของท่าน ก็ต้องนับว่าท่านเป็นหนึ่งในจำนวนประชากรเรือนแสน กล่าวคือในจำนวนแสนคนจะเป็นอย่างท่านได้เพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น ฉะนั้นท่านน่าจะต้องได้ประกอบคุณงามความดีไว้ให้แก่ประเทศชาติโดยสมควรมากทีเดียว ดังนั้นการที่ท่านต้องจากเราไปอย่างไม่มีวันกลับ จึงทำให้เราต้องขาดคนดี, ขาดนักแสวงเหตุผลจากข้อเท็จจริง, ขาดผู้ชำนาญการปักษ์ใต้ และขาดชนชั้นปกครองที่เข้าถึงจิตใจประชาชนไปคนหนึ่ง ซึ่งทำให้เรารู้สึกเสียดายและอาลัย แต่เมื่อความ

ตายเป็นสิ่งที่ป้องกันและหลีกหนีไปไม่พ้น เราก็ได้แต่นึกถึงกฎแห่งกรรมที่ว่า "กรรมดีย่อมได้รับผลตอบสนองแต่ในทางที่ดี" มาเป็นเครื่องปลอบใจ และเต็มไปด้วยความหวังอย่างยิ่งว่า ดวงวิญญาณของคุณพ่ออุดมคงจะได้บรรลุถึงซึ่งสุขคติโดยแท้

พล.ต. ธีระเดช มุ่งทางธรรม
เจ้ากรมการสื่อสารทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด

แสนสุดอาลัย

ในท่านที่เคารพรักประดุจญาติผู้ใหญ่

แม้จะตระหนักดีถึงเรื่อง การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ตามหลักธรรมของสมเด็จพระบรมศาสดา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อยู่แน่แท้ ว่าสังขารนี้ไม่เที่ยงหนอ ก็ตามที แต่จะสามารถยับยั้งความเศร้าสลดสะเทือนใจเสียหาได้ไม่ ในเมื่อได้ทราบข่าวมรณกรรม ของ คุณอุดม บุณยประสพ ท่านผู้ที่ข้าพเจ้าเคารพรัก และ นับถือประดุจญาติผู้ใหญ่ ผู้หนึ่ง ในเวลากระทันหันโดยมิได้เคยคาดคิด ว่าจะด่วนจากความต้องการ และความเสียดายอาลัยรักอย่างสุดซึ้งของสมาชิกในครอบครัว และปวงญาติสนิทมิตรสหาย ไปโดยรวดเร็วเช่นนี้

คุณอุดม บุณยประสพ เป็นผู้มีอัธยาศัยเยือกเย็นโอบอ้อมอารี และเป็นกันเองต่อทุกคนที่ได้มีโอกาสรู้จักมักคุ้น ทั้งมีอากัปกิริยาเป็นที่น่ารักน่าเคารพนับถือโดยสม่ำเสมออยู่เป็นนิจ จึงเป็นกัลยาณมิตรของนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ ด้วยกัน ตลอดจนท่านผู้ใหญ่และสมาชิกแห่งวิทยาลัยนี้ผู้เคยได้วิสาสะด้วยอีกมากท่าน

คุณอุดม บุณยประสพ เคยเขียนคำอาลัย อดีตท่านผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร พลโท ทักษ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา ผู้ล่วงลับไปแล้ว ไว้ตอนหนึ่งว่า

"........ท่านผู้อำนวยการฯ มีพลานามัย แข็งแรง รื่นเริง ปราดเปรียว กระฉับกระเฉงอยู่ตลอดเวลา ไม่มีอาการส่อสำแดงเอาเลยว่าท่านผู้อำนวยการฯ มีโรคภัยไข้เจ็บประจำตัว หลายคนทีเดียวที่ไม่ทราบด้วยซ้ำไปว่า ท่านผู้อำนวยการฯ ป่วยอยู่ที่โรงพยาบาล ก่อนถึงอนิจกรรม

ประการต่อไป ยังเกิดความเสียดาย เสียดายความเป็นผู้ดี ความเป็นสุภาพบุรุษ เสียดายคุณวุฒิ ความรอบรู้ของท่านผู้อำนวยการฯ ที่กำลังทำคุณประโยชน์อย่างสำคัญ ให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองและท่านผู้อำนวยการฯ ได้กระทำหน้าที่นั้นจนนาทีสุดท้าย ก็ว่าได้

ความสะเทือนใจ ทั้ง ๒ ประการนี้ กระตุ้นเตือนให้เขาระลึกถึงธรรมสังเวช อันได้แก่การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกรูป ทุกนามจะต้องประสบชะตากรรมเช่นเดียว กับท่านผู้อำนวยการฯ และสิ่งนี้เตือนเขาต่อไปไม่ให้เป็นผู้ประมาทเร่งประกอบคุณงามความดี ประพฤติในสิ่งที่ควรประพฤติ ละเว้นในสิ่งที่ควรละเว้น ดังที่ท่านผู้อำนวยการฯ ปฏิบัติมาแล้วด้วยดีตลอดอายุขัย

ฉะนั้น มรณกรรมของท่านผู้อำนวยการฯ จึงมิใช่เป็นเรื่องสูญเปล่า แต่กลับเป็นเรื่องเตือนสติผู้อยู่ ทั้งในทางโลก และทางธรรม นับว่าเป็นกุศลอย่างสำคัญ ที่จะส่งผล สุข สันติ ให้แก่ท่านผู้อำนวยการฯ ยิ่งๆ ขึ้นในสัมปรายิกภพโน้นโดยไม่ต้องสงสัย............"

นี้ เป็นกรณีทำนองเดียวกันกับภาวะและอุดมการณ์ที่คุณอุดม บุณยประสพ ได้ประสบ เช่น คำอาลัยของท่าน นั้นเอง

อีกตอนหนึ่ง ว่า " .... *ท่านผู้อำนวยการ ฯ ที่เคารพรัก กระผมกราบขอบพระคุณ ในความกรุณาปราณี ของท่านที่สละเวลาเสวยสุข ในสัมปรายิกภพมารับฟังคำพรรณาของกระผม บัดนี้ ถึงเวลาที่กระผมจะกราบท่านผู้อำนวยการฯ ที่เคารพรักกลับไป ผจญกับความสับสน วุ่นวายของโลก ผจญกับอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์ตามหน้าที่ จนกว่าจะครบวันชตากรรมของกระผมต่อไป.*

นี่ เป็นอีกกรณีหนึ่งที่คุณอุดม บุณยประสพ ได้ประสบ เฉพาะอย่างยิ่งได้เสวยสุข ในสัมปรายิกภพ โดยแคล้วคลาด พลัดพรากจากการผจญต่อความสับสนวุ่นวายของโลก และผจญกับอนิฏฐารมณ์ตามหน้าที่ นั้นแล้วเช่นกัน

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอประมวลแรงจิตอธิษฐาน กอร์ปด้วย เนื้อนาบุญนานาของท่านผู้ใหญ่ที่เคารพ สมาชิกในครอบครัวและบรรดาญาติมิตรผู้มีส่วนร่วมในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทาน ตลอดถึงคำอุทิศทั้งปวงในหนังสือซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นเป็นบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณ อุดม บุณยประสพ เล่มนี้ เป็นผลานิสงส์ อำนวยปัตติทานมัย แก่ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณอุดม บุณยประสพ ประสบแต่สุคติแจ่มใสด้วยทิพสมบัติในสรวงสวรรค์ทุกชั้นฟ้า จงทุกประการ.

กลฺยาณี กลฺยาณํ ปาปการี จ ปาปกํ
นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา ฯ

พลตรี บัญชา มินทรขินร์

รองผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ฝ่ายวิชาพลเรือน

อาลัยคุณอุดม

ในการสูญเสีย คุณอุดมผู้ซึ่งข้าพเจ้าเคารพนับถือดุจพี่ชายไปนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง คุณอุดมวางตัวเป็นพี่ที่มีใจโอบอ้อมอารี เมตตา เห็นอกเห็นใจ เอาใจใส่ดูแลพวกน้อง ๆ ทั่วถึงทุกคน และในฐานะนักศึกษา วปอ. รุ่นที่ ๓ ก็ได้ให้ความเป็นเพื่อนที่ดีแก่ข้าพเจ้าตลอดมา คุณอุดมเป็นผู้ที่มีอารมณ์สนุกรื่นเริงอยู่เป็นนิจ เรามักได้หัวเราะกันเสมอ ๆ โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องที่ท่านสนใจเป็นพิเศษ คือเรื่องปอเนาะ คุณอุดมร่วมรับประทานอาหารกลางวันกับคณะเป็นประจำทุกวันพุธ เมื่อขาดไปก็ทำให้พวกเราว้าเหว่และอดที่จะบ่นถึงไม่ได้ การที่มาด่วนจากไปเช่นนี้ ทำให้ข้าพเจ้าอาลัยมาก ได้แต่หวังว่าท่านคงจะได้รับความสุขยิ่งในสัมปรายภพทุกประการ.

บุญถิ่น อัตถากร

อธิบดีกรมการฝึกหัดครู

คุณอุดม บุณยประสพ

ผมรู้จักกับคุณอุดม บุณยประสพ ครั้งแรกตั้งแต่สมัยสงคราม ตอนญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทย แต่เป็นการรู้จักอย่างผิวเผินชั่วระยะเวลาที่มีราชการติดต่อกันเป็นครั้งคราวเท่านั้น มาใกล้ชิดกันอีกยิ่งขึ้นตอนที่คุณอุดม ฯ เป็นผู้ว่าราชการเชียงใหม่ เพราะในระยะนั้นผมรับราชการอยู่ จังหวัดลำปาง ในตำแหน่ง ผู้บัญชาการ กองพลที่ ๗ และมณฑลทหารบก ที่ ๗ ซึ่งมีเขตปกครองหน่วย ทหารไปถึง จังหวัดเชียง-ใหม่ด้วย.

ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ กระทรวงกลาโหมได้เปิดการศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรชุดที่ ๓ ขึ้น คุณอุดม บุณยประสพ กับผมพร้อมทั้งเพื่อนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จากเกือบทุกกระทรวงทบวงกรมรวมทั้งสิ้น ๖๕ นาย ได้มีโอกาสมาเข้ารับการศึกษา ร่วมกัน เป็นเวลานานติดต่อกันถึง ๔๔ สัปดาห์ ซึ่งในระยะเวลานี้เองที่ทำให้ผมได้สนิทสนมกับคุณอุดม ฯ ยิ่งขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งก็ในระยะเวลาที่ทางวิทยาลัยจัด ให้พวกเราไปศึกษาภูมิประเทศกันในจังหวัดภาคใต้มี ปัตตานี, ยะลา, สงขลาและภูเก็ตเป็นต้น คุณ อุดม ฯ ซึ่งเคยรับราชการอยู่ในภาคนี้มาเป็นเวลานาน ได้ช่วยทำหน้าที่นำเที่ยวและบรรยายเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับภูมิประเทศและเหตุการณ์ของภาคใต้แก่พวกเราอยู่ด้วยดีตลอดเวลา

คุณอุดม บุณยประสพ เป็นผู้มีนิสสัย โอบอ้อม อารี รักความยุติธรรมเป็นที่ตั้ง แม้จะเป็นคนที่ชอบพูดอะไรอย่างตรง ไปตรงมาเสมอ

แต่ก็ไม่ค่อยทำให้ใครโกรธ เพราะมักแฝงอารมณ์ขบขันไว้ด้วยตลอดเวลา ในด้านความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการงานในหน้าที่ราชการนั้นผมมีความรู้สึกเป็นส่วนตัวว่า คุณอุดม ฯ จะยังเป็นประโยชน์แก่ราชการของประเทศชาติอยู่อีกมาก, โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับปัญหาการปกครอง ๔ จังหวัดทางภาคใต้ การถึงแก่กรรมอย่างกระทันหันของคุณอุดม บุณยประสพ ในครั้งนี้ จึงมิใช่เป็นการสูญเสียของครอบครัวและมิตรสหายโดยเฉพาะเท่านั้น หากเป็นการสูญเสียอย่างน่าเสียดาย ของประเทศชาติเป็นส่วนรวมด้วย

แม้คุณอุดม บุณยประสพ จะได้จากพวกเราไปแล้วอย่างไม่มีวันได้กลับมาพบกันอีกก็ตาม แต่ก็เป็นการจากไปเฉพาะสิ่งปรุงแต่งอันประกอบเป็นร่างกายของ คุณอุดม ฯ เท่านั้น ส่วนคุณธรรมคือความดีงามที่คุณอุดม ฯ ได้ประกอบไว้ในอดีตนั้นหาได้สูญตามร่างกายไปด้วยไม่ แต่จะยังคงอยู่ในความทรงจำของพวกเราในบรรดาญาติมิตรทั้งหลายอย่างมิรู้ลืม

ขออำนาจคุณพระรัตนตรัยและกุศลกรรมที่ คุณอุดม บุณยประสพ ทำไว้ด้วยดีนั้น จงเป็นผล ให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ ของ คุณอุดม บุณยประสพ ได้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพเทอญ.

พลโท ประพันธ์ กุลพิจิตร
แม่ทัพกองทัพภาคที่ ๓

อาลัยคุณอุดม

คุณอุดม บุณยประสพ เป็นนักศึกษาคนแรกของรุ่นที่ ๓ ที่ได้จากพวกเราไป เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง ที่เราต้องสูญเสียผู้ที่มีความรอบรู้ความสามารถ และเห็นอกเห็นใจผู้อื่นเช่น คุณอุดม

ขอกุศลกรรมที่ท่านได้บำเพ็ญมา ส่งเสริมให้ วิญญาณของท่านไปสู่สุขคติภพเทอญ.

พล.ร.จ. ประสงค์ พิบูลสงคราม

กองบัญชาการทหารสูงสุด

คำไว้อาลัย

เมื่อหวนระลึกถึงข้อความที่คุณอุดม บุณยประสพ ได้พรรณาไว้ใน "ทักษ์ อนุสรณ์" ซึ่งวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรและนักศึกษาชุดที่ ๑ ๒—๓ และ ๔ ร่วมกันจัดทำเพื่อเป็นอนุสรณ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพ พลโท ทักษ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา (ท่านผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราช-อาณาจักรคนก่อน) เมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๐๔ เฉพาะอย่างยิ่งในตอนสุดท้ายที่ว่า "บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่กระผมจะกราบลาท่านผู้อำนวยการฯ ที่เคารพ กลับไปผจญกับความสับสนวุ่นวายของโลก ผจญกับอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ตามหน้าที่ จนกว่าจะครบวันชตากรรมของกระผม" ใครเลยจะคิดว่า "วันชตากรรม" ที่คุณอุดม บุณยประสพ กล่าวไว้เกี่ยวกับตนเองนั้น จะครบกำหนดลงในเวลาต่อมาอันรวดเร็ว มรณกรรมของคุณอุดม บุณยประสพ โดยอาการปัจจุบันทันด่วนเช่นนี้ จึงเป็นที่เศร้าสลดแก่มิตรสหายทั่วไป

โดยที่คุณอุดม บุณยประสพ เป็นผู้รู้จักคุ้นเคยกับข้าพเจ้ามานาน เคยเป็นนักเรียนกฎหมายสอบได้พร้อมกัน เคยเป็นเพื่อนข้าราชการในสำนักเดียวกันมา และในบั้นปลายแห่งชีวิตยังได้กลับมาเป็นเพื่อนนักศึกษาร่วมกันอีกในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (ชุดที่ ๓) อันเป็นโอกาสได้เพิ่มพูนความสนิทสนมกลมเกลียวกันยิ่งขึ้น เมื่อมาสูญเสียลงโดยกระทันหันเช่นนี้ จึงยังให้เกิดความเสียดายและอาลัยเพิ่มขึ้นอีกโสดหนึ่งด้วย

ตลอดเวลาที่รู้จักคุ้นเคยกันมา ๓๐ ปีเศษแล้วนั้น เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าคุณอุดม บุณยประสพ เป็นผู้มีอัธยาศัยที่น่าคบหาสมาคม เฉพาะอย่างยิ่งมีนิสัยสุภาพ สุจริตเที่ยงธรรม โอบอ้อมอารี เสมอต้นเสมอปลาย เอาใจใส่ช่วยเหลือในสารทุกข์สุกดิบของผู้ซึ่งตนคบหาอยู่เป็นนิจ สรุปแล้วพึงกล่าวได้ว่าคุณอุดม บุณยประสพ เป็นผู้เปี่ยมด้วยคุณสมบัติของมิตรแท้ที่ "ยากแท้จักหา"

ในวาระสุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐาน ให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณอุดม บุณยประสพ—มิตรผู้มีจิตใจงามด้วยคุณธรรมของมิตร จงสถิตสถาพร ณ สถานอันควรแก่คุณงามความดีด้วยเทอญ.

ประสิทธิ์ ศรินทุ
กรรมการร่างกฎหมาย
สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา

คำไว้อาลัย

ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวมรณกรรมของคุณอุดม บุณยประสพ ด้วยความเศร้าสลดใจยิ่ง รู้สึกใจหายแทบไม่เชื่อว่าจะเป็นความจริงไปได้ เพราะก่อนหน้านั้น ได้พบกันอยู่เสมอเมื่อไปตรวจราชการตามจังหวัดต่าง ๆ และเมื่อเวลาอยู่ในกรุงเทพฯ ก็ได้พบปะหรือติดต่อกันอยู่เนือง ๆ นอกจากนั้น คุณอุดมเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรง ไม่น่าจะมาด่วนล่วงลับไปอย่างกระทันหันเช่นนี้ คุณอุดม นอกจากจะเป็นเพื่อนนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรชุดเดียวกันแล้ว ยังเป็นเพื่อนข้าราชการกระทรวงมหาดไทยมาด้วยกันแต่ก่อนด้วย ปรกติเป็นผู้ที่มีนิสสัยใจคอโอบอ้อมอารี และมีอารมณ์สนุก นับว่าการจากไปของคุณอุดมเป็นการศูนย์เสียเพื่อนรักที่สำคัญไปคนหนึ่ง ทำให้เกิดความอาลัยแก่บรรดาเพื่อนที่อยู่ข้างหลังเป็นอันมาก

อันสังขารย่อมเป็นของไม่เที่ยง แม้ว่าคุณอุดม บุณยประสพ จะจากไปแล้ว แต่คุณงามความดียังคงเหลืออยู่ให้เป็นเครื่องระลึกถึงของเพื่อนทั้งหลายตลอดกาลนาน ขอให้ดวงวิญญาณของ คุณอุดม บุณยประสพ จงประสบสุขในสัมปรายภพยิ่ง ๆ เถิด.

ประเสริฐ กาญจนดุล

ผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทย

"โต๊ะครู" รำลึก

เมื่อคุณทักษ์จากไปใจยังเศร้า นี่โดนเข้าอีกคนสุดทนไหว
คุณอุดมมิตรรักต้องจากไกล ไม่เจ็บไข้ล่วงหน้าให้อาทร
ผมเพิ่งพบคุณอุดมอยู่หลัด ๆ เพียงวันเดียวชัด ๆ ไม่สังหรณ์
ว่ารุ่งขึ้นเพื่อนรักจักจากจร สุดอาวรณ์เหลือล้ำสุดรำพรรณ
อันคุณงามความดีของ "โต๊ะครู" เป็นที่รู้กันอยู่ใช่เสกสรร
ขอกุศลผลบุญหนุนอนันต์ อยู่สวรรค์ชั้นฟ้าผาสุข เทอญ.

ปุ่ย โรจนะบุรานนท์
รองปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม

รำลึกถึงพี่ดม

คุณอุดม บุณยประสพ ถึงแก่กรรม อาบน้ำศพ สวดอภิธรรม บรรจุศพ ฯลฯ เป็นข่าวที่ไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นข่าวจริง ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะเหตุกระทันหันหรือยุ่งยุ่งอย่างใดไม่ แต่ด้วยความรู้สึกประหนึ่งว่า คุณอุดมยังไม่ไปไหน ยังอยู่กับพวกเรา ยังอยู่กับคุณแร่มและลูกๆ หลาน ๆ ที่ผมนึกอยู่อย่างนี้ รู้สึกด้วยความคุ้นเคยเหมือนหนึ่งเราอยู่ในครอบครัวเดียวกันตลอดเวลา

คุณอุดมเป็นผู้มีอาวุโสเมื่อสมัย ๒๐ ปีมาแล้วอย่างไร ก็เป็นผู้มีอาวุโสสำหรับผมและครอบครัวเป็นลำดับเรื่อยมาอย่างนั้น เราเรียกคุณอุดม ฯ ว่าพี่ดม และคุณแร่ม ว่าพี่แร่ม กันทั้งครอบครัวมาช้านาน และมีเรื่องมากมายที่ผมอยากจะนำมาบันทึกไว้ในสมุดรำลึกนี้ให้มากที่สุดที่จะนำมาได้

เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๙ – ๒๔๘๐ ผมย้ายจากท่านปลัดเข้ามาอยู่กระทรวงเป็นหน้าที่สมัยเก่าเรียกว่านายเวร กองพลำภังค์ ตอนนั้นคุณอุดม ฯ เริ่มออกจากกรมไปเป็นนายอำเภอรุ่นๆ กับท่านอธิบดี ปกรณ์ อังศุสิงห์ ต่อมา ๒ – ๓ ปี ผมได้เลื่อนจากตำแหน่งเดิมขึ้นมาในตำแหน่ง ซึ่งสมัยก่อนเรียกว่า ปลัดกรม ซึ่งความจริงตำแหน่งหัวหน้าแผนก และต่อมาคุณอุดม ฯ ก็ย้ายจากตำแหน่งปลัดจังหวัดพัทลุงลงมาเป็นหัวหน้าแผนก และเป็นหัวหน้าแผนกผู้อาวุโส ทางกองทะเบียน และก็ได้รับเลือกเข้าอบรมเพื่อคัดเลือกเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด เข้าใจว่าเป็นรุ่นแรกในระยะนั้น อบรม

แล้วคัดเลือก เห็นจะราวปี ๒๔๘๓ – ๒๔๘๔ ซึ่งขณะนั้นผมยังเป็นหัวหน้าแผนกอ่อนอาวุโสอยู่ ซึ่งเราเรียกกันในสมัยนั้นว่า ขนาดหัวหน้าแผนกชั้นตรี คุณอุดม ฯ คุณปกรณ์ ฯ เป็นหัวหน้าแผนกขนาดชั้นเอก แล้วใคร ๆ ก็เรียกว่าพี่ดม ๆ โดยที่เคยไปเป็นนายอำเภอบางสะพาน เคยเข้าป่าใหญ่ จึงกลายเป็นนักล่าสัตว์ใหญ่ไปด้วย ท่านเคยเล่าวิธีล่าสัตว์ประเภทช้างที่น่าเลื่อมใส และจำได้จนบัดนี้ว่า จะยิงช้างตรงไหนจึงจะอยู่หมัดทะลุถึงขั้วหัวใจได้

หลังจากคุณอุดม ฯ เป็นข้าหลวงประจำจังหวัดสตูลอยู่ไม่นานก็ย้ายไปเป็นข้าหลวงประจำรัฐปะลิสอยู่พักหนึ่ง ระหว่างนั้นผมไปประจำอยู่ทางหน่วยจัดการปกครองดินแดนที่ยึดครองแห่งกองบัญชาการทหารสูงสุด ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ก็ได้ไปพบกันในแหลมมะลายูอีกแม้เมื่อเสร็จสงครามใหม่ ๆ คุณอุดม ฯ ย้ายมาเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผมเป็นปลัดจังหวัดนครปฐม มีหน้าที่ปฏิบัติงานต่อเนื่องกันอีกในด้านการประสานงานในหน้าที่ที่เรามีส่วนปลดอาวุธกองทัพญี่ปุ่นร่วมกับกองทัพสัม-พันธมิตร จากนั้นก็ห่างเมืองกันไปหลายปี คุณอุดม ฯ ไปอยู่ภูเก็ตผมอยู่พิษณุโลก – อุตรดิตถ์ จนเมื่อปี ๒๔๙๓ ผมย้ายไปเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดลำปาง คุณอุดม ฯ ย้ายไปเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดเชียงใหม่ร่วมภาคเดียวกัน ได้ร่วมประชุมกันที่ลำปางหลายครั้ง ที่เชียงใหม่ก็อีกหลายครั้ง นี่ก็อีกเหมือนกัน คุณอุดม ฯ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดชั้นผู้ใหญ่ ในเมื่อผมเพิ่งจะขึ้นชั้นรุ่น ๆ

พูดถึงการเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดของคุณอุดมนี้ ผมอยากขอรับอนุญาตจากเจ้าของคำพูดมาเขียนไว้ในบันทึกนี้ด้วย กล่าวคือ ท่านผู้ใหญ่

ของกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้นผู้หนึ่ง ซึ่งแม้ในขณะที่ผมเขียนบันทึกนี้อยู่ท่านก็ยังคงเป็นผู้ใหญ่ชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงมหาดไทยอยู่ ท่านผู้นั้นได้เคยกล่าวกับผู้เข้ารับการอบรมจากนายอำเภอ – ปลัดจังหวัด เพื่อเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดในรุ่นหลัง ๆ บางคนว่า ท่านมีส่วนคัดเลือกตัวผู้ที่จะเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดมาหลายรุ่น เท่าที่จำได้และพูดได้ถนัดปากว่าการเลือกคุณอุดมเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดในสมัยประชาธิปไตยนั้นไม่ผิดหวังเลย (แม้สักอย่างเดียว?) ผมแปลถ้อยคำของท่านว่า คุณอุดมเหมาะสมกับตำแหน่งข้าหลวงหรือผู้ว่าราชการจังหวัดในทุกด้านและก็เป็นความจริงเช่นนั้น จนถึงวาระสุดท้าย แม้จะมาเป็นข้าหลวงหรือผู้ว่าราชการจังหวัดประจำสำนักนายกรัฐมนตรี

มีข้อน่าจะบันทึกไว้บางตอน ในคราวที่เราอยู่ภาค ๕ (ที่ตั้งภาคที่ลำปาง) ซึ่งท่านขุนไตรกิตยานุกูล เป็นข้าหลวงตรวจการภาค ในการประชุมผู้ว่าราชการจังหวัดหลายครั้ง บางเรื่อง คุณอุดมกับผมมักจะมีความเห็นในทางเดียวกัน แย้งความเห็นของท่านข้าหลวงภาค ท่านขุนไตร ฯ ซึ่งเป็นการขัดแย้งกันบ้างตามความเห็นแต่ละบุคคล แล้วภายหลังก็สุดแต่ความเห็นส่วนรวม คุณอุดมเรียกท่านข้าหลวงภาคว่า พี่ขุน แต่ต่อมาไม่ช้าคือราวกลางปี ๒๔๙๕ ผมย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา อยู่ได้สักปี คุณอุดมก็ย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการภาคใต้ และอีกสัก ๕–๖ เดือนก็ย้ายท่านขุนไตรกิตยานุกูลไปเป็นรองผู้ว่าราชการภาคตามระบบที่จัดใหม่นั้น คุณอุดมก็เรียกท่านขุนไตร ฯ ว่า พี่ขุนอยู่อย่างเดิม ทั้งที่ทำงานและที่บ้าน ส่วนท่านขุนไตร ฯ ก็ยอมเป็นพี่ขุนของคุณอุดมก็ต่อเมื่ออยู่บ้าน ท่านให้ความนับถือคุณอุดมในฐานะผู้บังคับบัญชาอย่างสมบูรณ์ และเต็มภาคภูมิ

จริง ๆ ไม่ใช่สักแต่ว่าแสดงออก ส่วนคุณอุดมและคุณแร่มก็ปฏิบัติต่อท่านรองภาคขุนไตร ฯ อย่างพี่ชายจริง ๆ ตลอดถึงการช่วยดูแลความเป็นอยู่ในบ้านด้วยเสร็จ เพราะตอนไปอยู่สงขลาด้วยกันนั้น ท่านขุนไตรกลับเป็นหนุ่มโสด อายุ ๕๕ – ๕๖ แล้ว ที่สงขลาเคยมีประวัติหรืออุปาทานกันมาหลายสมัย หลังจากสมเด็จชายพ้นจากตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลหรืออุปราชแล้วนั้นว่า เทศา กับปลัดมณฑล และกับเจ้าเมือง สงขลา จะต้องมีเรื่องทำนองราชสีห์อยู่ถ้ำเดียวกันไม่ได้ ทุกสมัยมา เพราะนัยว่าตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ท่านให้ลงหลักเมืองสงขลาด้วยฤกษ์ทะเลาะกันไว้ แต่น่าจะแก้ความรู้สึกนี้เสียได้ ในเมื่อถึงสมัยผมเป็นเจ้าเมืองสงขลา ๖ ปี คุณอุดมเป็นเทศาภาคท่านขุนไตร ฯ เป็นปลัดมณฑล ไม่ปรากฏว่าใครจะมีเรื่องกินใจกัน แม้ในเรื่องก้นครัว มีแต่คอยช่วยงานกันและช่วยกันแย่งความรับผิดเวลาฟ้าบันดาลก็หลายครั้ง เช่นเมื่อครั้งเปิดที่ทำการภาค ๙ สงขลา ซึ่งจังหวัดร่วมกับภาค ทำคำกล่าวเปิดมอบให้กระทรวงเพื่อให้ท่านรัฐมนตรีฯ อ่านรายงาน และท่านนายกรัฐมนตรี (ในสมัยนั้น) เป็นผู้กล่าวเปิด พอถึงฤกษ์จะต้องอ่านรายงานเข้าจริง ท่านรัฐมนตรี ฯ อยู่ในที่นั้น ๒ ท่านด้วย ก็ว่าไม่เคยรู้ ไม่เคยได้รับร่างรายงานที่จะให้อ่าน ปลัดกระทรวงซึ่งก็อยู่ในที่นั้นด้วยก็วุ่นว่า รายงานนั้นเสนอไปยังสำนักเลขานุการรัฐมนตรีแล้วหายไปไหนเสีย ยิ่งเวลาฤกษ์นาฬิกาเดินติ๊ก ๆ ไปเท่าไร ใจคอพวกเราก็ยิ่งหดหู่ลงไปทุกที เพราะนอกจากจะถูกรัฐมนตรี ๒ ท่านเฉ่งหน้าเอาแล้ว ยังไม่รู้ว่าจะเอาหน้าไปซุกไว้ที่ไหนกับท่านนายกรัฐมนตรี พวกทูตต่าง ๆ ที่สงขลาซึ่งไม่รู้เรื่องที่ฤกษ์ต้องช้าอยู่เพราะอะไร ขณะนั้นเวลาฉุกเฉินอย่างยิ่งของพวกเรา ๓ คน ซึ่งอยู่ในปะรำ เห็นว่าจะไม่พ้นเป็นแพะ ผมก็เรียนท่านเทศาภาคว่า ผมจะรับเอง คุณอุดมขบฟันกรอด พลาง

กระซิบว่าอย่าปอดมาก คุมสติไว้ เล่ารายละเอียดย่อ ๆ ถึงเรื่องสร้างตึกที่ว่าการมาให้ท่านฟังเท่าที่เวลา ๒ – ๓ นาทีจะให้ คือในระหว่างเวลาที่ท่านผู้หญิง (สมัยนั้น) หันหน้ามามองพี่แร่ม เดี๋ยวพี่แร่มลุกขึ้นไปหาท่านขุนไตร ๆ ที่ลุกมาหาผมที แต่ไม่ได้ไปหาคุณอุดม ๆ เขาสามีภริยากันคงจะรู้กันว่า เวลาคุณอุดมเครียดขึ้นมาอาการเป็นอย่างไร พอดีเวลาล่วงมาได้ ๔ – ๕ นาที ท่านนายกรัฐมนตรีเอ่ยขึ้นมาลอย ๆ เบา ๆ ว่าจะเอาไงกัน ถ้าไม่ยังไงผมจะกล่าวเปิดของผมละ คุณอุดมฯ ก็ตัดสินใจลุกขึ้นคำนับยืนหน้าไมโครโฟนมือถือกระดาษเปล่าที่ผมยัดใส่มือให้นั่น ทำเป็นอ่านรายงานปากเปล่าไปพอสมควร เพราะในปะรำนั้นส่วนมากได้ทราบวิกฤติการณ์อยู่ด้วยกันทั้งนั้น ผมสังเกตดูท่านนายกรัฐมนตรี อารมณ์ค่อยดีขึ้นเป็นลำดับจนยิ้มออกมาได้ ผมจึงรู้สึกว่าหายใจออกมาได้ ก่อนแต่นั้น ๔ – ๕ นาที รู้สึกว่าไม่ได้หายใจเลย มันอึดอัดเคร่งเครียดยิ่งที่จะกล่าวเป็นถ้อยคำได้ ขณะเดียวกันผมสังเกตเห็นขมับของคุณอุดมค่อยเต้นช้าลงช้าลง ทุกคนในวันนั้นมองเห็นในการเข้มแข็งของการควบคุมสติของคุณอุดมอย่างดี ที่เราจดจำอธิบายทได้นี้ บอกเล่าสู่กันฟังได้เป็นฉาก ๆ ดูเหมือนเวลามันเนิ่นนานเหลือเกิน ข้อพิสูจน์เรื่องนี้ของผมก็คือภาพยนต์สีของเราซึ่งบังเอิญถ่ายติดในตอนเครียดอย่างถนัดถนี่ ผมจดจำเรื่องนี้ไว้ทุกครั้งว่า ต้องมีร่างคำกล่าวอะไหล่ติดกระเป๋าไว้เสมอ ความผิดพลาดในเรื่องนี้หลังจากสอบสวนกันทางวิทยุ ๒ วันแล้วดูเหมือนได้ข้อเท็จจริงเป็นทำนองว่าตอนแรกท่านรัฐมนตรีคนหนึ่งจะต้องไป แต่ตอนหลังเปลี่ยนแปลงเป็นอีกท่านหนึ่งต่างหาก คำกล่าวที่ปลัดกระทรวงเสนอจึงไปติดอยู่ในระหว่างผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรีส่งมอบให้กับเลขานุการรัฐมนตรียัง

ไม่ถึงผู้ที่จะต้องอ่านและการไปตรวจการคราวนั้น ฝ่ายเลขานุการก็ไม่มีใครไป พวกเราพลอยพ้นจากการเป็นแพะไปด้วย

อีกกรณีหนึ่งก็คือ เรื่องที่ท่านรัฐมนตรี ฯ กับเอกอัครราชทูตอังกฤษกลับจากไปราชการที่อำเภอเบตงโดยทางรถยนต์ เข้ามาทางสะเดา โดยเปลี่ยนแปลงโปรแกรมเดินทางรถไฟ กลับเข้ามาทางด่านศุลกากรสะเดาเวลา ๐๒.๐๐ น. ปรากฏว่าทางสะดวกทุกด่าน คือทั้งด่านนอก และด่านชั้นใน ได้ความว่าที่ด่านนอกไม้กั้นปิดทางพรมแดนถูกรถยนต์ชนหักยังไม่ได้ซ่อมก่อนหน้า ๕–๖ ชั่วโมง ส่วนด่านชั้นในนั้นรู้ว่าเป็นรถผู้ใหญ่และผ่านด่านพรมแดนมาแล้ว คงไม่มีสินค้าอันใด เปิดด่านรอไว้เพื่อผ่านไปได้สะดวก ซึ่งกลายเป็นการเสียไปเลยว่าปล่อยปละละเลยกันไม่ดูไม่แลตรงข้ามกับด่านเคดาห์กว่าจะเปิดให้ผ่านมาได้ต้องโทรศัพท์รับคำสั่งทวนคำสั่งกันเป็นการใหญ่ เหตุนี้ทำให้ท่านรัฐมนตรีเอะอะทั้งคืน ถึงกับว่าจะปลดผู้ใหญ่ผู้รับผิดชอบกันทั้งเมือง ผู้ที่ไม่พ้นรับผิดชอบโดยตรงก็คือ ท่านภาคคุณอุดม, ผู้ว่าราชการจังหวัด คือผม และผู้บังคับการตำรวจ คือคุณแผ้ววิชพันธ์ นายด่าน ยศชั้น พ.ท. อีกคนหนึ่ง ส่วนท่านขุนไตร ฯ รองภาคไม่เกี่ยวข้องโดยตรง แต่ท่านก็อาสาเข้ามาขวกกับพวกเราว่า ขอแบ่งส่วนด้วยคน จะให้ท่านมากกว่าก็เอา เพราะใกล้ๆ เกษียณแล้ว ส่วนคุณแผ้วฯ เวลานั้นเป็น พ.ต.อ. กำลังรอคำสั่งแต่งตั้งเป็น พล.ต.จ. พูดอ่อย ๆ ว่าชตาผมไม่ถึงนายพลเสียเป็นแน่แล้ว แต่ในที่สุด ที่ร้ายก็พอเสมอตัวในเมื่อจำเลย ๔ คนยอมซะเรนเดอร์โดยไม่มีเงื่อนไข ยอมรับผิดโดยไม่ต้องรูดถึงผู้น้อยลงไป การที่จะตกลงกันยอมรับผิดนั้นก็โดยการตัดสินใจของคุณอุดมเพราะพวกเรามัวแต่ปอดเสียหรือเสียสติกันหมด

สิ่งที่ท่านขุนไตร ฯ ไม่ยอมรับตามความเห็นของพวกเราก็คือ วิธีการที่พวกเราพยายามจะให้ท่านแต่งงานเป็นฝั่งเป็นฝาเสียที่สงขลา ท่านขอเป็นหนุ่มน้อยอยู่จนได้ย้ายมาประจำกระทรวงเมื่อยุบเลิกภาค และได้มาประจำสำนักนายกรัฐมนตรีด้วยกันกับ คุณอุดม อีกครั้งหนึ่ง และก็เป็นพ่อเอื้อยอีกจนครบอุปสมบทและคุณอุดมจากไป

อีกเรื่องหนึ่ง ที่ก่อ ให้เกิดความ รู้สึก ประทับใจ แก่ผู้ใต้ บังคับบัญชาอย่างยิ่ง วันหนึ่งในปี ๒๔๙๘ หรือ ๒๔๙๙ ผู้ร้ายอุกฉกรรจ์ชั้นเสือและโจรสลัด ร่วมกันแหกคุกสงขลาไปได้ ๒๔ คน โดยร่วมมือกับคนภายนอก ทั้งอาวุธและยานพาหนะทั้งทางบกทางเรือ ผมเป็นผู้อำนวยการติดตามจับกุมหลังจากเกิดเหตุราว ๒๐ นาที ในเวลาพลบค่ำ ในการติดตามจับกุมครั้งนั้น มีกำลังตำรวจและเจ้าหน้าที่เรือนจำ ทำกันในเวลากระทันหัน แต่ก็ได้ผล คือ นักโทษที่ใช้อาวุธ จากภายนอกต่อสู้ ในบริเวณ เขารูปช้าง ถูกยิงตายและบาดเจ็บ จับได้ ๑๘ คน คงหนีไปได้คืนนั้น ๖ คน และยังติดตามจับได้ ในวันต่อมาอีก ๕ คน เหลือคนเดียว ที่หนีอยู่ ได้ราว ๓ เดือนก่อนถูกจับ เนื่องจากการติดตามต่อสู้ และจับกุมนักโทษแหกคุกครั้งประวัติกาลนี้ มีนักโทษถูกยิงตายในวันเดียวถึง ๑๘ ศพ ในทิศทางและสถานที่ต่อสู้ต่าง ๆ กัน จึงทำให้มีการพูดวิจารณ์กันไปในทำนองว่าเจ้าหน้าที่ทำเกินเหตุบ้าง รุนแรงไปบ้าง เป็นเหตุให้เจ้าหน้าที่หวั่นไหวไปตามอารมณ์อยู่ไม่น้อย ผมเสนอรายงานต่อท่านผู้ว่าราชการภาคว่า ผมเป็นผู้อำนวยการป้องกัน และ ติดตามนักโทษ แหกคุกครั้ง ใหญ่ ในเมืองไทยครั้งนี้ด้วยตนเอง สำหรับผู้ที่ไม่รู้จักความร้ายกาจของขุนโจรอุกฉกรรจ์เหล่านี้และพรรคพวกภายนอกแล้ว อาจมีผู้มองเห็นเป็นว่าเหตุการณ์รุนแรงไปบ้าง ฉะนั้น ถ้ามีอะไรเกี่ยวกับหน้าที่ผมขอรับผิดชอบเอง ซึ่งคุณ

คุณอุดม แต่งแฟนซี ออกรำวง กับ
ม.ร.ว. ประสานสุวรรณ สุวรรณรัฐ
ในงานชุมนุมนิสสิตเก่าจุฬาลงกรณ์
ที่สงขลา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐

อุดมฯ พูดว่า ผมได้ออกไปดูที่เกิดเหตุแล้วเหมือนกัน เสียงวิจารณ์ของพรรคพวกของผู้ร้ายเป็นอย่างนั้นเอง "ผมจะร่วมรับผิดชอบกับคุณด้วย ผมกำลังชี้แจงไปกระทรวงให้เข้าใจถูกต้องเสียก่อน ไม่ต้องวิตก" ต่อมาสัก ๑ ชั่วโมง ผมได้นำคำพูดของ คุณอุดม ไปบอก ผู้กำกับการ ตำรวจ พัศดี ตลอดถึงเจ้าหน้าที่ตำรวจและเรือนจำให้ทราบ เพื่อบำรุงขวัญให้หายเป็นห่วง จะได้ตั้งหน้าออกติดตามนักโทษตัวร้ายๆ ที่ยังหนีไปได้อีก๕–๖ คนนั้นต่อไป ซึ่งเมื่อ ๒–๓ วัน ต่อมาผม และ ผู้กำกับการตำรวจ กลับมาจากติดตามจับตัวนักโทษได้อีก ๔–๕ คน ได้ทราบว่าคุณอุดมได้ใช้เวลาระหว่างนั้นทำการประชาสัมพันธ์กับผู้คนในเมือง และในตำบลที่เกิดเหตุมีการจับนักโทษ ให้ทราบข้อเท็จจริง ตลอดถึงอำนาจตามกฎหมายของผู้คุม และเจ้าหน้าที่เรือนจำ ซึ่งสามารถใช้กำลังอาวุธป้องกันและปราบปรามนักโทษผู้ทำการแหกหักเรือนจำได้ทุกกรณี เห็นจะเป็นด้วยเรื่องนี้ด้วยเรื่องหนึ่งซึ่งทำให้การแหกหักเรือนจำในระยะต่อมาหายเงียบไปนาน

ที่สงขลา ด้วยความริเริ่มและร่วมอำนวยงานโดยคุณอุดม ก่อให้เกิดการร่วมงานพัฒนาการ ร่วมสามัคคีกันหลายอย่างหลายประการ เช่น รวบรวมผู้ใหญ่อายุ ๔๐ ปีขึ้นไปเป็นทีมฟุตบอลล์ข้าราชการทีมหนึ่ง ทีมพ่อค้าคหบดีอีกทีมหนึ่ง ไม่ว่าฝรั่ง ไทย จีน มะลายู แข่งขันฟุตบอลล์เก็บเงินซื้อเตียงคนไข้ให้โรงพยาบาล กงสุลอังกฤษก็ร่วมด้วย ได้เงินร่วม ๒๐๐,๐๐๐ บาท

เวลามีเหตุการณ์ที่สำคัญ เป็นผลได้เสียของส่วนรวม คุณอุดมจะไม่นิ่งนอนใจเลย ไม่ว่าจะเป็นของจังหวัดใด ไม่คุณอุดมก็พี่แรมเป็นไปคอยดูแลช่วยเหลือผู้ว่าราชการจังหวัดในทุกงานด้วย ไม่เคยปล่อยให้

จังหวัดหนักอกหนักใจรับรองแขก รับรองฝรั่งไปตามลำพัง ทั้งคู่เป็นอาสาเข้าไปช่วยตั้งแต่ต้นจนจบ ทั้งการสังคมและประเพณี โดยเฉพาะประเพณีของภาคใต้ ซึ่งพวกเราชาว วปอ. ย่อมทราบได้ดีจากฉายาของคุณอุดมซึ่งชาว วปอ. ให้ท่านว่า ปอเนาะ

ผมคิดว่ามีคนไทย ในฐานะข้าราชการผู้ใหญ่ไม่กี่คนที่เรียนรู้สาระสำคัญในคัมภีร์โกระอ่านได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนเหมือนคุณอุดม เหมือนกับผู้ที่ทางการสมัยหนึ่งแต่งตั้งให้ไปเป็นเทศาภาค มีหน้าที่ดูแลปกครองภูมิภาคที่ประชาชนเป็นอิสลามิกชน และเข้าถึงจิตใจของไทยอิสลามเป็นอย่างดี คุณอุดมเคยไปอาหรับ ได้ศึกษาวิธีการเกี่ยวกับศาสนาอิสลามมาเป็นเวลาพอสมควร

พูดถึงการไปศึกษา และดูงานต่างประเทศ ก็มีเรื่องน่าจะเล่าสู่กันฟังบ้างเล็กน้อย เช่น เมื่อไปครั้งแรกทางภาคพื้นสะแกนดิเนเวียน คุณอุดมดูงานในทางผสมพันธุ์โค รีดนม ขอไปอยู่ตามไร่นามากกว่าในเมือง และเมื่อไปดูงานครั้งที่ ๒ ไปสหรัฐอเมริกา ก็หนักไปทางไปดูฟาร์ม ไปดูแทรกเตอร์ไถนา การผสมเทียม มากกว่าดูงานแถวนิวยอร์คหรือชิคาโก พวกสมาชิก วปอ. คงทราบกันทุกคนว่า เมื่อเราไปดูงานที่ออสเตรเลียนั้น คุณอุดม ฯ ดูงานหนักไปทางไหน ถามคุณประสิทธิ์ ศรินทุ ก็เป็นพยานได้ว่า สองคนนี้ไปดูงานต้นไม้ดอก ต้นไม้ใบ ต้นไม้หน่อ แทบทุกเมือง เมื่อไปดูมาแล้วก็มาสอบถามผู้เชี่ยวชาญไม้เมืองไทย ซึ่งก็มีความรู้เรื่องป่าไม้เมืองออสเตรเลียไม่ใช่น้อยอยู่บ้างเหมือนกัน คือ ท่านศาสตราจารย์ เทอด สุปรีชากร แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คุณอุดม เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดของไทยคนเดียวที่เคยมีชื่อเสียงไปทั่วทุกมุมโลก โดยหนังสือพิมพ์ไทมส์ หรือไลฟ์ของอเมริกา ซึ่งลง

เรื่องสมัยคณะกู้ชาติของโซกาโนกำลังปฏิบัติงานใต้ดินในยะวา หนังสือไทมส์ หรือไลฟ์ดังกล่าวลงเรื่องเป็นทำนองว่าคณะกู้ชาติอินโดเนเซียซื้อและขนอาวุธไปจากภาคใต้ของไทย มีรูปการลำเลียงอาวุธลงเรือขนาดใหญ่ที่เมืองภูเก็ต ลงรูปคุณอุดม ฯ ข้าหลวงเสร็จเลย ว่าเป็นผู้สนับสนุนจัดหาอาวุธให้ เป็นเรื่องเกรียวกราวกันอยู่นาน ฉะนั้น เมื่อสมัยคุณอุดมไปดูงาน จึงขอไปดูอยู่ในฮอลันดาเป็นเวลานานนัก ก็คงไปอยู่เพื่อแก้ข่าวนี้กระมัง ผมเข้าใจว่าหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ครอบครัวคุณอุดมคงจะเก็บไว้เป็นประวัติศาสตร์อย่างแน่นอน

สิ่งหนึ่งที่ภรรยาผมไม่ยอมอภัยให้พี่ดมของเธอตั้งแต่แรก และเรื่อยมา และพูดทักท้วงอยู่เสมอ ก็คือเรื่องที่คุณอุดมเรียกลูกสาวคนเดียวและรักที่สุดของคุณอุดมเองว่า อิหนู !

พ่วง สุวรรณรัฐ

รองปลัดกระทรวงมหาดไทย

คำไว้อาลัย

คุณอุดม บุณยประสพ

คุณอุดม บุณยประสพ เป็นเพื่อนนักเรียนกฎหมายกับข้าพเจ้า แล้วก็มาเป็นเพื่อนนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ได้คลุกคลีกันอีก เราเพิ่งเสร็จการศึกษาเมื่อไม่นานมานี้ จู่ๆ ก็ได้ทราบข่าวมรณกรรมของ คุณอุดม บุณยประสพ โดยไม่มีวี่แววสักนิดว่าจะมีอายุสั้นสิ้นสุดโดยกระทันหัน เป็นการจากไปที่พวกเราสลดสะเทือนใจอย่างที่สุด

คุณอุดม บุณยประสพ เป็นผู้ซึ่งบุคคลทั่วไปทราบอยู่ว่าเป็นนักปกครองชั้นนำได้ทำหน้าที่ดูแลทุกข์บำรุงสุขของราษฎรมาด้วยวิริยะอุตสาหเต็มกำลังความสามารถอย่างดียิ่ง เป็นที่น่าภูมิใจ แต่ข้าพเจ้ายังเห็นไปอีกว่า คุณอุดม บุณยประสพ ได้เป็นนักกฎหมายที่ดีด้วย เพราะเป็นผู้ที่ฝักใฝ่ศึกษาหาความรู้ในวิชากฎหมายเพิ่มพูนอยู่ตลอดเวลา ใช้ความรู้โดยอิสระเป็นตัวของตัวเอง ไม่ลังเลใจในการแสดงความคิดเห็น และพร้อมที่จะยกเหตุผลหลักเกณฑ์มาอ้างอิงชี้แจง เพื่อนที่เป็นนักกฎหมายก็มีอยู่มากมายเข้าใจและคบหากันได้อย่างกว้างขวางสนิทสนม บุคลิกลักษณะที่ดีเด่นอีกประการหนึ่ง ก็คือว่าจะอยู่ในที่ใดก็ตาม คุณอุดม บุณยประสพ ทำให้ทุกคนพลอยสนุกสนานครึกครื้นสะบายใจเสมอ อันเป็นพรสวรรค์ที่มีอยู่ในตัวคุณอุดม บุณยประสพ กำลังอยู่ในวัยที่มีความสุขุมรอบคอบที่สุด ไม่ต้องสงสัยเลยว่าถ้ายังดำรงชีวิตอยู่ต่อไป จะประกอบการงานเป็นประโยชน์แก่วงศ์ตระกูล ญาติมิตร และประเทศชาติอีกมากมายหนักหนา

ทั้งที่ทราบดีว่าความตายเป็นของธรรมดา ก็สุดที่จะอาลัยเสียดายคนดี เพื่อนดีอย่างคุณอุดม บุณยประสพ มิได้ คุณอุดม บุณยประสพ ได้ไปสู่ภพใหม่แล้ว คุณงามความดีทั้งหลาย ที่กระทำไว้ยัง จะตามสนองในภพนั้น ๆ เป็นบุญกุศลสืบเนื่องตลอดไป.

พโยม เลขยานนท์
ผู้พิพากษาศาลฎีกา

คำไว้อาลัย

ในรอบปีนี้ ไม่มีความเสทือนใจครั้งใดที่เกิดแก่ข้าพเจ้า เท่ากับการจากไปโดยไม่คาดฝันของ คุณอุดม บุณยประสพ มิตรรักร่วมรุ่น วปอ. ชุดที่ ๓

การสูญเสียคุณอุดมครั้งนี้ ไม่แต่จะนำความเศร้าสลดมาสู่ข้าพเจ้าและบรรดาญาติมิตรสหายเท่านั้น ยังเป็นการสูญเสียกำลังของชาติอันควรแก่การเสียดายเป็นอย่างยิ่ง.

พล.ต.ท. เยื้อน ประภาวัต

ผู้บัญชาการ กองการศึกษา, กรมตำรวจ

อาลัย ถึง คุณอุดม บุณยประสพ

เมื่อได้ทราบข่าวว่า คุณอุดม บุณยประสพ ถึงแก่กรรมอย่างปัจจุบัน โดยไม่มีการเจ็บป่วยอาการหนักล่วงหน้ามาก่อนเลยเช่นนี้ ก็ทำให้รู้สึกสลดใจและเสียดายในการด่วนจากไปอย่างกระทันหันก่อนอายุขัยที่น่าจะเป็นไปเช่นนั้นเป็นอย่างสุดซึ้ง ทั้งนี้ เพราะพวกเรานักศึกษา วปอ. ชุดที่ ๓ แม้จะประกอบขึ้นด้วยข้าราชการทหาร พลเรือน และตำรวจ ที่มีรูปร่าง, อายุ, และความชำนาญงานมาต่าง ๆ กันก็ตาม แต่พวกเรามีความเหมือนกันอยู่ทุกคนในความสามัคคีกลมเกลียวกันถ้วนทั่วทุกตัวคน ไม่ว่าเขาผู้นั้นจะเป็นคนเงียบขรึม พูดน้อย ยิ้มมาก หรือหัวเราะง่าย ช่างพูด สนุกสนานก็ตาม ในบรรดาเพื่อนนักศึกษาที่มีอาวุโสแล้วละก็นับว่าคุณอุดม บุณยประสพ หรือ "พี่ดม" คนนี้ เป็นผู้หนึ่งที่อยู่ในประเภทสนุก ยิ้มง่าย เปิดเผย เป็นกันเอง กับเพื่อนนักศึกษาทุกคน ถ้าได้เข้าร่วมวงสนทนากับกลุ่มไหนก็เป็นต้องได้ฮากันทุกที แบบฉบับของคุณอุดม นั้น เป็นรูปของนักปกครอง ฉะนั้น เรื่องที่คุณอุดมหยิบยกขึ้นมาคุยให้ฟังจึงมักเป็นเรื่องของการปฏิบัติงาน ของนักปกครองอันเต็ม เป็นไปด้วยสาระและเกล็ดขำ ๆ มากมายอยู่เสมอ ซึ่งมักจะยกมาเล่าในรูปนิทาน หรือไม่ก็ในรูปของประสพการณ์ที่เคยไปสังสรรค์กับคนพื้นบ้านนั้น ๆ มา โดยเฉพาะแล้วคุณอุดมค่อนข้างจะถนัดในเรื่องของปักษ์ใต้อยู่มาก เพราะเคยรับราชการเป็นเจ้าเมืองแถบนั้นอยู่เป็นเวลานาน แม้ว่าครั้งหลังที่สุดจะได้ย้ายมารับราชการอยู่ในสำนักนายกรัฐมนตรีแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีความสนใจในเรื่องของปักษ์ใต้อยู่เสมอ โดยเฉพาะเรื่องที่ขึ้นใจที่สุดนั้น ไม่ใช่แร่ดีบุก สวน

ยางหรือสวนเงาะ แต่มันเป็นเรื่องของ "ปอเนาะ" ปัญหาใดถามก็ดี ปัญหาที่ยกขึ้นมาอภิปรายก็ดี หรือปัญหาอื่นใดก็ดี ถ้าคุณอุดมได้ลุกขึ้นแถลงแล้ว มักวกลงท้ายด้วยเรื่อง "ปอเนาะ" บ่อย ๆ ดังนั้น เพื่อนนักศึกษาพอเห็นหน้าคุณอุดมก็มักต้องเอ่ยทักทายว่า "ปอเนาะ" แทนสวัสดีเสมอ ทั้งนี้ เพื่อจะได้สาวเอาเรื่อง "ปอเนาะ" จากคุณอุดมอีกว่า ยังมีอะไรเหลืออยู่บ้าง เนื่องจากคุณอุดมมีเรื่องเล่าอยู่เรื่อยโดยไม่มีเรื่องจบสักที นับแต่นี้ต่อไปพวกเราก็หมดโอกาสเสียแล้วที่จะได้ฟังเรื่อง "ปอเนาะ" จากคุณอุดมอีก จึงรู้สึกเสียดายและอาลัยคุณอุดมเป็นสุดซึ้ง การจากไปของคุณอุดมอย่างไม่มีวันกลับนี้ ย่อมเป็นความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงแก่ทางราชการที่ต้องเสียนักปกครองฝีมือดีไปคนหนึ่ง และเป็นการสูญเสียครั้งสำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุดแก่ครอบครัว ญาติพี่น้อง และมิตรสหายของคุณอุดมอีกด้วย ผมขอแสดงความเสียใจ และเห็นใจเป็นที่สุดแก่ครอบครัวและญาติพี่น้องของคุณอุดม แต่ถึงอย่างไรก็ตามสำหรับตัวผมนั้น ยังมีความรู้สึกเหมือนว่า คุณอุดมยังอยู่ไม่ได้จากไปไหน ทั้งนี้ เป็นเพราะผมเองอยู่บ้านนอก คุณอุดมอยู่ในกรุง ไม่ค่อยได้พบกันอยู่เสมอเหมือนเมื่อครั้งเป็นนักศึกษา วปอ. และการจากไปของคุณอุดมนั้นก็เป็นไปอย่างกระทันหันแทบไม่น่าเชื่อสำหรับคนบ้านนอกอย่างตัวผม ฉะนั้น ผมจึงขอรักษาความรู้สึกนี้ไว้เรื่อย ๆ ไปก่อน และจดจำไว้เพียงภาพแห่งความสนิทสนมคุ้นเคยที่เรามีต่อกันมาใน วปอ. และสืบเนื่องต่อมาในภายหลัง

ขอให้ดวงวิญญาณอันดีงามของคุณอุดมจงสิงสถิตย์ และเสวยความสุข และความสงบอยู่ในสัมปรายภพนั้นเทอญ.

พล.ต. เล็ก แนวมาลี

ผู้บัญชาการโรงเรียนเสนาธิการทหารบก

คำไว้อาลัย

ข่าวมรณกรรมอันไม่มีใครคาดหมายของคุณอุดม บุณยประสพ ได้นำความเศร้าสลดใจอันสุดซึ้งมาสู่ครอบครัว ญาติ และมิตรทุกคน เพราะคุณงามความดีของคุณอุดม ย่อมเป็นที่ประจักษ์อยู่โดยทั่วไป ทั้งในวงและนอกวงราชการ

สำหรับข้าพเจ้ามีโอกาสสนิทสนมกับคุณอุดม ในคราวเข้าศึกษาในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรร่วมกันเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ และได้เดินทางไปศึกษาและดูงาน ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศด้วยกันหลายครั้ง อุปนิสสัยอันดีงาม น้ำใจอันกว้างขวาง เห็นอกเห็นใจผู้อื่น การเสียสละความโอบอ้อมอารี ความเป็นกันเองแก่มิตรสหาย ตลอดจนความรอบรู้และภูมิธรรมอันสูงของคุณอุดม ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกประทับใจเป็นที่สุด การสูญเสียคุณอุดมไปก่อนวัยอันควร ย่อมจะนำความเศร้าเสียใจและเสียดายมาให้ญาติมิตรทุกคนเป็นธรรมดา

ถึงแม้คุณอุดมจากเราไปโดยไม่มีวันกลับก็ดี แต่คุณงามความดีของคุณอุดมยังคงตรึงตราอยู่ในความรู้สึกและจิตใจของพวกเรานักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรชุดที่ ๓ ทุกคนตลอดไปโดยไม่มีวันลืม สมตามบทนิพนธ์ที่ว่า

"พฤษภและกาสร　　อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง　　สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย　　มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตย์ทั่วแต่ชั่วดี　　ประดับไว้ในโลกา"

ผลบุญใดที่ข้าพเจ้าเคยทำไว้ ขอน้อมอุทิศให้แก่ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของ คุณอุดม บุณยประสพ จงไปสู่สุขคติในสัมปรายิกภพด้วยเทอญ.

วิทย์ ยอแสงรัตน์
ผู้ตรวจราชการกระทรวงเกษตร
รักษาการในตำแหน่งที่ปรึกษากฎหมาย

คำไว้อาลัย

การจากไปอย่างไม่มีวันกลับของคุณอุดม บุณยประสพ ยังความเศร้าสลดใจอาลัยแก่บรรดาญาติมิตร ตลอดจนผู้รู้จักคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง เป็นการศูนย์เสียบุคคลผู้เป็นกำลังสำคัญในวงราชการ และวงการสังคมของประเทศไทย

คุณอุดม บุณยประสพ เป็นนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ บรรดาเพื่อนนักศึกษารุ่นเดียวกันได้รู้จักคุณอุดม บุณยประสพ ว่าเป็นนักพูดที่มีคารมคมคายและไหวพริบ เป็นนักปกครองที่สุขุมและชาญฉลาด เป็นนักกฎหมายผู้คงแก่เรียน เป็นนักสังคมสงเคราะห์ผู้เลื่อมใสในอุดมคติแห่งการสหกรณ์ ทั้งเป็นผู้มีความรักชาติอย่างแรงกล้า คุณอุดม บุณยประสพ เคยดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ มาหลายตำแหน่ง เช่น เป็นข้าหลวงประจำจังหวัดสตูล, ประจวบคีรีขันธ์, สระบุรี, ตรัง, ภูเก็ต, ข้าหลวงทหารประจำรัฐปลิส, ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่, พระนคร, ผู้ว่าราชการภาค ๙, นายกองโทกองอาสารักษาดินแดนภาค ๙ ฯลฯ และตำแหน่งสุดท้าย คือผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี, และได้บำเพ็ญคุณงามความดีเป็นอันมากในราชการ ในทางส่วนตัว คุณอุดม บุณยประสพ ได้รับการศึกษาชั้นสูง เคยอุปสมบทมาแล้ว เป็นผู้มีคุณธรรมประจำใจ เป็นที่รักใคร่สนิทสนมของบรรดาเพื่อนฝูง เป็นคนสนุกสนานร่าเริง ความรอบรู้อย่างลึกซึ้งในกิจการต่าง ๆ ทำให้คุณอุดม บุณยประสพ มีความสามารถในทางประพันธ์เรื่องต่าง ๆ เป็น

อย่างดี การที่คุณอุดม บุณยประสพ ถึงแก่กรรมลงอย่างกระทันหัน ในระหว่างที่ยังรับราชการอยู่เช่นนี้ จึงเป็นที่น่าเสียดายและอาลัยอย่างยิ่ง

บัดนี้ คุณอุดม บุณยประสพ ได้ล่วงลับไปแล้ว แม้ว่าร่างกายสังขารจะสูญสลายไปตามกฎแห่งสภาวธรรม แต่ชื่อเสียง เกียรติคุณ และคุณงามความดีที่ได้กระทำไว้จะคงอยู่ในโลก หาสูญสิ้นไปด้วยไม่ สมดังพุทธภาษิตที่ว่า "รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ นชีรติ"

ขออานิสงส์แห่งคุณงามความดี และบุญกุศลทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญจงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณอุดม บุณยประสพ ได้ประสบอิฏฐวิบูลมนูญผลและสันติสุขในสัมปรายภพเป็นนิจนิรันดร์ เทอญ.

พลเอก สนิท สนิทยุทธการ ไทยานนท์

รองเสนาธิการทหาร

ประธานกรรมการนักศึกษาวิทยาลัย

ป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๓

คำไว้อาลัย

มรณกรรมอย่างกระทันหันของ คุณอุดม บุณยประสพ ยังความเศร้าสลดใจแก่บรรดาญาติมิตรเป็นอย่างยิ่ง คุณอุดม บุณยประสพ เคยดำรงตำแหน่งในราชการที่สำคัญมามาก และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไปมานานแล้ว ข้าพเจ้าได้มีโอกาสคุ้นเคยเป็นอันดีกับท่านผู้นี้เมื่อปี ๒๕๐๓ ในระหว่างที่เป็นนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรชุดที่๓ ด้วยกัน คุณอุดม บุณยประสพ มีคุณวุฒิและคุณสมบัติที่ดีเด่นหลายอย่าง และที่ประทับใจข้าพเจ้าอย่างมากก็คือ ความเป็นนักปกครองที่เฉลียวฉลาด เข้าถึงจิตใจประชาชน และมีความปรารถนาที่จะให้การช่วยเหลือของรัฐตกถึงมือประชาชนอย่างแท้จริง ในฐานะที่ท่านเคยดำรงตำแหน่งข้าหลวงประจำจังหวัด และผู้ว่าราชการจังหวัดหลายจังหวัดตลอดจนตำแหน่งผู้ว่าราชการภาค ๙ ได้มีความสนใจอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมฐานะความเป็นอยู่ของราษฎรในชนบท และมีความนิยมเลื่อมใสในงานจัดสหกรณ์อย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้ทำให้เรามีความคุ้นเคยอย่างสนิทสนมกันยิ่งขึ้น คุณอุดม บุณยประสพ เป็นผู้ที่ได้สร้างคุณงามความดีเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองตลอดมา เมื่อข้าพเจ้าได้ทราบข่าวมรณกรรมของท่านผู้นี้ ซึ่งทำให้จากไปอย่างไม่มีวันกลับ ข้าพเจ้าจึงเต็มไปด้วยความเศร้าสลดใจ ทั้งรู้สึกอาลัยและเสียดายอย่างยิ่งที่ต้องสูญมิตรรักไปอีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นกำลังของชาติบ้านเมือง คุณอุดม บุณยประสพ ได้ล่วงลับไปแล้วเพียงร่างกาย แต่ชื่อเสียงเกียรติคุณและสกุลยังคงยั่งยืนอยู่สืบไป.

ขอคุณงามความดีทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญไว้เป็นคุณประโยชน์ จงบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณอุดม บุณยประสพ ได้ประสบอิฏฐวิบูลมนูญผลและเกษมสุขในสัมปรายภพ สมดังพุทธภาษิตที่ว่า

อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ กตปุญฺโญ อุภยตฺถ โมทติ

โส โมทติ โส ปโมทติ ทิสฺวา กมฺมวิสุทฺธิมตฺตโน

ซึ่งแปลความว่า "ผู้ทำคุณงามความดีแล้ว ย่อมผ่องแผ้วบันเทิงใจในโลกนี้ ละโลกไปก็บันเทิงเริงฤดี เพราะกรรมที่ใสสะอาดปราศมลทิน"

สมฤทธิ์ เลิศบุศย์

อธิบดีกรมสหกรณ์ธนกิจ

คำไว้อาลัย คุณอุดม บุณยประสพ

คุณอุดม บุณยประสพ เป็นผู้ที่ตั้งหน้าประกอบคุณงามความดีจนได้เป็นข้าหลวงภาค และต่อจากนั้นได้มารับราชการร่วมกับผมอยู่ในกรมตรวจราชการแผ่นดิน และได้มาศึกษาร่วมกันในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร นับว่าได้ใกล้ชิดกันมาก บรรดาผู้บังคับบัญชาตลอดจนมิตรสหายและผู้ใต้บังคับบัญชาก็รักใคร่คุณอุดม เฉพาะอย่างยิ่งภรรยาก็รักใคร่คุณอุดมมาก เพราะคุณอุดมปฏิบัติตนในทางที่น่ารักต่อบุคคลทั่ว ๆ ไป การที่คุณอุดมมาจากไปโดยกระทันหันในวัยที่ยังไม่สมควรเช่นนี้ ย่อมเป็นที่เสียดายและอาลัยแก่บรรดาญาติและมิตรสหายเป็นอย่างยิ่ง

ความจริงประการหนึ่งก็คือ เกิดมาแล้วก็ต้องตาย แต่จะตายด้วยเหตุอันใด เมื่อใด หามีใครทราบไม่ ฉะนั้น ในระหว่างที่เราท่านยังมีชีวิตอยู่ จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องพยายามสร้างสรรแต่คุณงามความดีไว้ให้มาก ใครจะเห็นหรือไม่ ไม่สำคัญ แต่เราก็ภูมิใจและสบายใจ ที่เรามิได้สร้างสิ่งที่ไม่ดีแต่ประการใด แม้จะตายก็คงสลายไปแต่ร่างเท่านั้น ส่วนชื่อเสียงและเกียรติคุณก็ยังคงอยู่ ดังเช่นที่ คุณอุดม บุณยประสพ ของเราได้ปฏิบัติมาแล้วเป็นตัวอย่างอันดีงาม

ดังนั้น จึงขอให้ดวงวิญญาณอันดีงามของคุณอุดม บุณยประสพ จงสิงสถิตย์อยู่ในทิพยพิมานด้วยเถิด.

พล.ท. ส. พูลทรัพย์

เจ้ากรมการรักษาดินแดน

ระลึกถึงคุณอุดม

ข้าพเจ้าได้รู้จักกับคุณอุดม บุณยประสพ ในระหว่างสงครามมหาเอเซียบูรพาครั้งที่แล้ว เนื่องจากได้ทำงานอยู่ในขบวนการเสรีไทยภายในประเทศด้วยกัน คุณอุดมเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด ทำงานอยู่ทางภาคใต้ ส่วนข้าพเจ้าเป็นปลัดจังหวัด รักษาการแทนข้าหลวงประจำจังหวัด ทำงานอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คุณอุดมเป็นคนเข้มแข็ง กล้าหาญ เอางานเอาการ โอบอ้อมอารี และน่าเคารพนับถือผู้หนึ่ง ข้าพเจ้าจึงเรียกคุณอุดมว่า "*พี่ดม*" แทนที่จะเรียกว่า "*ท่านข้าหลวง*" หรือ "*ข้าหลวงอุดม*" ตั้งแต่นั้นมา

เมื่อเสร็จสงครามแล้ว คุณอุดมได้ย้ายไปเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดตรังและเผอิญข้าพเจ้า ได้รับแต่งตั้งไปเป็นข้าหลวงจังหวัดพัทลุง มีอาณาเขตติดต่อกันได้ไปมาหาสู่กันบ่อยขึ้น ทำให้สนิทสนมกันมากขึ้น ครอบครัวของเราก็ได้รู้จักคุ้นเคยกันมากขึ้นด้วย คุณแร่ม พรหโมบล บุณยประสพ ภริยาของคุณอุดม ก็เป็นคนมีลักษณะเหมือนคุณอุดม ข้าพเจ้าและภริยามีความเคารพนับถือ และได้เรียกว่า "พี่แร่ม" เช่นเดียวกันด้วย คุณแร่มตอนนั้นกำลังตั้งครรภ์ เรายังได้พนันกันว่า บุตรที่เกิดมาจะเป็นชายหรือหญิง ซึ่งในที่สุดคุณอุดม และ คุณแร่มก็เป็นผู้ชนะข้าพเจ้า ที่ได้บุตรเป็นชาย คือ กฤษฎา สมความตั้งใจ

ด้วยคุณงามความดี ความสามารถในการงาน คุณอุดม ได้เจริญก้าวหน้าในราชการยิ่งขึ้นโดยลำดับ ได้ย้ายจากจังหวัดตรังไปอยู่จังหวัด

ใหญ่ขึ้นทุกที เช่น ภูเก็ต เชียงใหม่ และพระนคร จนได้เลื่อนขึ้นเป็นผู้ว่าราชการภาค หรือ "สมุหเทศาภิบาล" ที่หนุ่มที่สุดของกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น

ข้าพเจ้ายังจำได้ว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงพระมหากรุณาธิคุณ เสด็จ พระราชดำเนินไปเยี่ยมราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทุกจังหวัด โดยเสด็จเยี่ยมราษฎรที่จังหวัดนครราชสีมาเป็นแห่งแรก ขณะนั้นข้าพเจ้าเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมา เราทั้งจังหวัดได้พร้อมใจกันจัดเตรียมรับเสด็จอย่างมโหฬารเป็นประวัติการณ์ ทุกหน่วยและทุกคนต่างตั้งอกตั้งใจ จัดรับเสด็จด้วยความจงรักภักดีอย่างที่สุด เช่น สร้างซุ้มรับเสด็จอย่างสวยงามรวมทั้งสิ้นถึง ๕๐ ซุ้มเศษ สร้างปะรำพลับพลาที่ประทับทั้งที่ตัวจังหวัดและที่อำเภอทุกแห่งที่เสด็จผ่าน กับจัดเตรียมสถานที่หลายแห่ง เพื่อให้ราษฎรจำนวนหมื่น จำนวนแสนได้เฝ้ารับเสด็จชมพระบารมีโดยสะดวกทั่วกัน เป็นต้น ข้าพเจ้าทราบว่าครั้งนั้นจังหวัดอื่น ๆ ในภาค ๓ หรือภาคอีสานก็ได้พร้อมใจกันจัดเตรียมรับเสด็จอย่างเต็มที่ทำนองเดียวกัน

ในระหว่างกำลังเตรียมจัดรับเสด็จอยู่นั่นเอง คุณอุดมในฐานะผู้ว่าราชการภาค ๙ ซึ่งมีที่ทำการตั้งอยู่จังหวัดสงขลา ได้เดินทางขึ้นไปภาคอีสานโดยรถจี๊ปกับผู้ติดตาม ๒ คน และไปแวะเยี่ยมข้าพเจ้าที่นครราชสีมาด้วย เมื่อได้สนทนากัน จึงทราบว่า คุณอุดมขึ้นไปครั้งนั้น ก็เพื่อไปสังเกตการณ์การจัดเตรียมรับเสด็จของจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ว่าทำกันอย่างใด เพียงใด เพื่อจะนำไปดัดแปลงจัดเตรียมรับเสด็จในจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคใต้บ้าง สรุปว่า เพื่อมิให้ภาคใต้น้อยหน้า

ภาคใด เพราะทราบกันขณะนั้นว่า ต่อจากภาคอิสาณแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ จะทรงเสด็จภาคใต้ ดังนี้ นับว่าคุณอุดมเป็นคนสนใจเอาการเอางานมาก ยอมลำบากเสียสละความสุขส่วนตัว อุตส่าห์เดินทางขึ้นไปในท้องที่ทุรกันดาร เพื่อดูรู้เห็นการงานอันสำคัญด้วยตนเอง และเพื่อทำงานของตนให้ได้ผลจริง ๆ ไม่ยกพร่องทั้ง ๆ ที่อาจจะให้รองผู้ว่าราชการภาค หรือผู้อื่นไปแทนได้ ข้าพเจ้ายังนึกสรรเสริญวิธีทำงานของคุณอุดมอยู่ในใจ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ คุณอุดม กับ คุณแร่ม ได้รับเชิญจากรัฐบาลอเมริกันให้ไปเยือนสหรัฐอเมริกา ตามโครงการช่วยเหลือมิตรประเทศในทางวิชาการ พอคุณอุดม กับคุณแร่ม เดินทางไปแล้วไม่นาน ก็เผอิญอีกที่ต่อมาตัวข้าพเจ้าได้รับเชิญเช่นนั้นบ้าง เราจึงได้ไปอเมริกาในปีเดียวกันและได้ไปพบกันที่เมืองชิคาโก โดยข้าพเจ้ามิได้นึกฝัน การที่ได้พบกันครั้งนั้น ข้าพเจ้าได้ทราบภายหลังว่า คุณอุดม กับคุณแร่ม เมื่อทราบข่าวว่าข้าพเจ้าได้ไปอเมริกา ก็มีความยินดี คอยติดตามฟังความเคลื่อนไหวอยู่และ เมื่อเห็นว่า ตามโปรแกรม จะได้พบกัน เพียง เล็กน้อย ที่ชิคาโก แล้วจะต้องจากกัน สองสามีภริยาคู่นี้ ก็เลยถือวิสาสะอย่างข้าพเจ้าเป็นน้อง เพื่อจะได้พบหรือ ร่วมเดินทางไปดูงานด้วยกันนาน ๆ โดยทำการเจรจา เปลี่ยนแปลงโปรแกรมการเดินทางของข้าพเจ้าเสีย โดยข้าพเจ้ามิได้ทราบล่วงหน้าเลย

เรื่องนี้ พวกฝรั่งเจ้าหน้าที่ต้อนรับประจำเมืองชิคาโกก็ดี พวกบริษัทการบินก็ดี และ พวกเจ้าหน้าที่ ต้อนรับประจำเมืองอื่น ๆ ที่ข้าพเจ้า จะต้องเดินทางไปดูงาน ตามโปรแกรมก็ดีได้พร้อมกัน ตกลง ให้ ความยินยอม ในการเปลี่ยนแปลงโปรแกรมดูงานของข้าพเจ้าเสียสิ้น ทั้งนี้ ก็คงเนื่องจากคุณ

อุดม กับคุณแร่ม มีเหตุผล และเป็นที่เชื่อถือ ของเจ้าหน้าที่ฝรั่งเหล่านั้น ว่าการเปลี่ยนแปลงโปรแกรมจะได้ประโยชน์ยิ่งขึ้น พวกนั้นจึงยอมตกลง นับว่าเป็นสิ่งแปลกประหลาด เพราะข้าพเจ้าผู้เป็นเจ้าของโปรแกรมมิได้รู้เห็นด้วยเลย แต่อย่างไรก็ตาม การถือวิสาสะของคุณอุดม กับคุณแร่ม กลับทำให้บังเกิดความตื่นเต้นยินดีแก่ข้าพเจ้าในเวลาต่อมาเป็นอันมาก ทั้งๆ ที่ในตอนแรกไม่ทราบเรื่องรู้สึกหัวเสียอยู่บ้าง เพราะได้กะโครงการและเตรียมการเดินทางไว้แล้ว การที่ข้าพเจ้าทราบเรื่อง ก็เพราะได้ติดต่อสอบถามไปยังบริษัทให้แน่นอนก่อนออกเดินทางกลับได้รับตอบจากบริษัทว่า ในเที่ยวบินดังกล่าวนั้น ไม่มีที่นั่งสำหรับข้าพเจ้า เพราะได้มีการเปลี่ยนแปลงเสียแล้วจึงทำให้เกิดไม่สบายใจ จนกระทั่งได้พบคุณอุดม กับคุณแร่มเดินทางไปถึงและแจ้งเรื่องให้ทราบ จึงหมดห่วงและเห็นดีด้วย ดังนี้ ข้าพเจ้ายังระลึกถึงเหตุการณ์ครั้งนั้นไม่ลืม

จากเมืองชิคาโก เรา ๓ คนเดินทางไปดูงานด้วยกันอีกหลายเมือง และได้เที่ยวได้กินกันอย่างสบาย ข้าพเจ้ารู้สึกอบอุ่นสนุกสนานกว่าการเดินทางในตอนแรก และนับว่าได้ประโยชน์มาก นอกจากการดูงานแล้ว ยังได้ไปเยี่ยมใครต่อใครไปดูของแปลก ๆ และไปร่วมในพิธีแจกประกาศนียบัตรแก่หนูอรนุช ซึ่งขณะนั้นกำลังศึกษาอยู่ที่อเมริกา และเพิ่งสำเร็จเตรียมอุดมศึกษาด้วย ทำให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสแลเห็นพิธีอันมีเกียรตินั้นโดยตลอด คุณอุดม กับคุณแร่ม เสร็จการดูงานก่อนข้าพเจ้า และดูเหมือนเราได้แยกกันที่เมืองบอสตัน แล้วสองสามีภริยา ก็บินกลับไปก่อน ทางยุโรป คงทิ้งให้ข้าพเจ้าเดินทางดูงานอยู่คนเดียวด้วยความว้าเหว่ต่อไป

ที่ยุโรป ข้าพเจ้าทราบว่า คุณอุดม กับคุณแร่ม พักอยู่ไม่นานก็เดินทางต่อไปยังอาฟริกา ไปอียิปต์ และเซาดิอารเบีย ความว่าในฐานะที่

เป็นผู้ว่าราชการภาค ๙ มีหน้าที่ปกครองชาวไทยอิสลามใน ๔ จังหวัดภาคใต้ คุณอุดมก็ใคร่ตะเกียกตะกายไปให้ถึงดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ของพระศาสดานบีมูฮัมหมัดต้นศาสนาอิสลามให้ได้ เช่น เมืองเจ็ดดาห์ และเมกกะ เป็นต้น กับเพื่อไปเยี่ยมชาวไทยมุสลิม ซึ่งเดินทางไปแสวงบุญอยู่ ณ เมืองดังกล่าวนั้นด้วย ทั้งนี้ นับว่าคุณอุดม เป็นผู้มีวิริยะอุตสาหะผู้หนึ่ง เมื่อกลับมาถึงเมืองไทยแล้ว ข้าพเจ้าทราบว่าคุณอุดม ได้ใช้ประโยชน์จากการเดินทางครั้งนั้น ในการบริหารงานการปกครองในภาคใต้เป็นอันมาก กระทำให้บังเกิดความสงบเรียบร้อยเป็นอย่างดี มีชื่อเสียงดังไปถึงสหพันธมาลายา และสิงคโปร์

ต่อมาได้มีการเลิกระบบการปกครองโดยมีภาค เรียกกันว่ายุบเลิกภาค คุณอุดมจึงโอนจากกระทรวงมหาดไทย ไปเป็นผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่ข้าพเจ้าได้ย้ายจากนครราชสีมา เข้ามารับราชการเป็นรองอธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ ข้าพเจ้าจำได้ว่า เมื่อข้าพเจ้ามาปลูกบ้านอยู่ในกรุงเทพ ฯ เสร็จใหม่ ๆ คุณอุดมยังได้ขับรถด้วยตนเองพาคุณแร่มไปเยี่ยม และต่อมาได้เอื้อเฟื้อจัดส่งต้นไม้อันมีค่า หายาก ไปให้ปลูกหลายต้น ทั้งไม้ดอก ไม้ใบ ซึ่งต่อมาข้าพเจ้าได้ย้ายมาเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ คุณอุดมกับคุณแร่ม ก็ยังได้มีไมตรีจิตไปเยี่ยมแสดงความยินดีส่งเสริมให้กำลังใจ และให้ต้นไม้แก่ข้าพเจ้าอีก เพราะเห็นว่าข้าพเจ้าชอบ ต้นไม้เหล่านั้นยังปรากฏอยู่ที่บ้านของข้าพเจ้าจนทุกวันนี้

ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ คุณอุดม ได้รับเลือกเข้าเป็นนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรรุ่นที่ ๓ ผู้หนึ่ง และเผอิญ ข้าพเจ้าก็ได้รับเลือกเข้า

เป็นนักศึกษาในรุ่นเดียวกันนั้นด้วย เราได้เรียนร่วมกัน ๑ ปี ข้าพเจ้าได้สังเกตเห็นว่า คุณอุดมเป็นนักเรียนที่เด่นมากคนหนึ่ง เป็นคนขยันขันแข็ง แทบไม่เคยขาดโรงเรียนเลย ชอบคิด ชอบเขียน ชอบแต่งบทประพันธ์ต่างๆ เมื่อมีการถกแถลงทางวิชาการในบทเรียน คุณอุดมก็ช่วยอภิปรายถกแถลง มีเหตุมีผลน่าฟัง เช่นเรื่องเกี่ยวแก่ศาสนาอิสลามพระคัมภีร์กุรอ่าน การถือบวช การเรียนในปอเนาะ และอื่น ๆ นับว่าได้ประโยชน์มาก จนได้รับฉายาจากพวกเรานักศึกษาว่าเป็น "หะยี" ผู้หนึ่ง เรียกกันว่า "หะยีอุดม" แต่จะมีสิทธิ์มีเสียงเยี่ยงหะยีทั้งหลายหรือไม่ ข้าพเจ้าไม่ทราบ

ในระหว่างการศึกษา คณะนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรได้เดินทางไปศึกษาภูมิประเทศภายในหลายครั้ง และในตอนปลายสมัยการศึกษา ทางวิทยาลัยฯ ได้จัดให้นักศึกษาเดินทางไปศึกษาภูมิประเทศภายนอกที่ประเทศออสเตรเลีย แล้วกลับมาแวะสนุกกันที่สิงคโปร์ก่อนถึงบ้าน คุณอุดมก็ได้ร่วมเดินทางไปกับคณะด้วย ทำให้มีโอกาสใกล้ชิดสนิทสนม สนุกสนาน เป็นกันเอง และเห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น โดยเฉพาะคุณอุดมอยู่ที่ไหน ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่า มักมีเรื่องมีนิทานคุยกันที่นั่นครึกครื้นเสมอ แม้คุณจรัล สาระนาค ซึ่งเป็นนักเล่านิทานชนิดน่าหวาดเสียวเหลือเชื่อ และคุณหะริน หงสกุล ซึ่งเป็นนักเล่านิทานไม่คิด ไม่เห็น ไม่น่าเชื่อ ไม่น่าเป็นไปได้ทั้งเรื่องสั้นเรื่องยาว ซึ่งพวกเราชอบฟังกันนักก็ปรากฏว่ายังเอาชนะคุณอุดมไม่ใคร่ได้ ถ้าคุณอุดมได้เล่าข้างพวกนักศึกษาในรุ่นเดียวกันคงยังจำได้ดี ทั้งนี้ก็เพราะคุณอุดมมีอารมณ์สนุกอยู่เสมอ

เมื่อเสร็จการศึกษาแล้ว พวกรุ่นเราได้ร่วมชุมนุมพบปะสังสรรค์กันอยู่เนืองๆ คุณอุดมเป็นคนรักหมู่รักคณะ และดูเหมือนจะไม่เคยขาด

ตรงกันข้ามถ้าใครขาด คุณอุดมกลับเป็นคนคอยตามต่อว่าเสียซ้ำ ในระยะหลัง ๆ นี้ จนถึงเดือนมิถุนายน ๒๕๐๕ ทราบว่าเนื่องจากมีงานเร่งด่วน คุณอุดมต้องออกตรวจราชการตรากตรำมาก แต่เมื่อพบกันก็ดูยังแข็งแรง กระฉับกระเฉงไม่มีร่องรอยป่วยไข้อันใด ส่วนข้าพเจ้าระหว่างนั้นก็เผอิญเป็นระยะชีพจรลงเท้า ต้องเดินทางไปตรวจงานตามหัวเมืองและไปดูงานในต่างประเทศติด ๆ กัน จึงไม่ใคร่ได้พบกัน จนถึงปลายเดือนมิถุนายน ขณะที่ข้าพเจ้าเดินทางจากญี่ปุ่นมาดูงานอยู่ที่ไต้หวันนั้นเอง วันหนึ่งท่านเอกอัครราชทูตไทยได้นำหนังสือพิมพ์ที่ส่งไปจากกรุงเทพ ฯ มาให้อ่าน จึงพบข่าวว่า คุณอุดมถึงแก่กรรมเสียแล้ว ด้วยโรคหัวใจวาย ข้าพเจ้าอ่านข่าวแล้วใจหายวูบ ไม่คิดเลยว่าคุณอุดมมิตรที่รักและพี่ชายที่ดีของข้าพเจ้าผู้หนึ่ง จะจากไปโดยรวดเร็วเช่นนั้น เป็นเรื่องไม่น่าเป็นไปได้เลย รู้สึกสลดใจที่สุด ข้าพเจ้าได้รีบแสดงความเสียใจมายังคุณแร่มและเล่าเรื่องคุณอุดมให้ผู้ที่อยู่ที่นั่นได้ฟังหลายคน ทุกคนที่ทราบข่าวต่างรู้สึกเสียดายอาลัยทั้งนั้น

ในโอกาสงานพระราชทานเพลิงศพคุณอุดม เพื่อนนักศึกษาได้ร่วมกันเขียนคำไว้อาลัยแด่คุณอุดม ข้าพเจ้าระลึกถึงความสัมพันธ์ที่มีมาจึงเขียนข้อระลึกนี้มาร่วมเป็นอนุสรณ์ไว้อาลัยด้วย ณ ที่นี้ พร้อมกับขอตั้งจิตอธิษฐานขอให้ดวงวิญญาณของคุณอุดม หรือพี่ดมซึ่งเป็นคนดีและดีต่อข้าพเจ้าตลอดมา จงไปสู่สุคติภพ เทอญ

และในโอกาสเดียวกันนี้ ข้าพเจ้าคิดว่าถ้าคุณอุดมสามารถรำพันความในใจออกมาได้ ก็อาจรำพันออกมาดุจเดียวกับคำกลอนดอกสร้อย

"รำพึงในป่าช้า" ของพระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) ซึ่งข้าพเจ้าขอคัดมาลงไว้ ๓ บทด้วย ดังนี้

ห่วงเอ๋ยห่วงอะไร
ไม่ยิ่งใหญ่เท่าห่วงดวงชีวิต
แม้คนลืมสิ่งใดได้สนิท
ก็ยังคิดขึ้นได้เมื่อใกล้ตาย
ใครจะยอมละทิ้งซึ่งสิ่งสุข
เคยเป็นทุกข์ห่วงใยเสียได้ง่าย
ใครจะยอมละแดนแสนสบาย
โดยไม่ชายตาใฝ่อาลัยเลย

ดวงเอ๋ยดวงจิตต์
ลืมสนิทกิจการงานทั้งหลาย
ยอมละชีพเคยสุขสนุกสบาย
เคยเสียดายเคยวิตกเคยปกครอง
ละทิ้งถิ่นที่สำราญเบิกบานจิตต์
ซึ่งเคยคิดใฝ่เฝ้าเป็นเจ้าของ
หมดวิตกหมดเสียดายหมดหมายปอง
ไม่ผินหลังเหลียวมองด้วยซ้ำเอย

ดวงเอ๋ยดวงวิญญาณ
เมื่อยามลาญละพรากไปจากขันธ์
ปองแต่ให้ญาติมิตรสนิทกัน
คร่าวน้ำตาต่างบรรณาการไป

ธรรมดาพาคะนึงไปถึงหลุม
หรือที่ชุมเพลิงเผาเฝ้าร้องไห้
คิดถึงกาลก่อนเก่ายิ่งเศร้าใจ
ตามวิสัยธรรมดาเกิดมาเอย.

สุวรรณ รื่นยศ
อธิบดีกรมราชทัณฑ์

อาลัยคุณอุดม

ถึงแม้ผมเพียงแต่ได้ยินชื่อเสียงเกียรติคุณ และไม่คุ้นเคยกับคุณอุดม บุณยประสพ มาก่อนก็ตาม แต่โชคก็ได้อำนวยให้ผมได้มีโอกาสร่วมสถานการศึกษาชั้นสูงของชาติร่วมกับคุณอุดม ฯ ในเมื่อเราอายุเกินกลางคนเข้าไปแล้ว ตลอดระยะเวลา ๑ ปี ที่เรากลับเป็นนักเรียนอีกครั้งร่วมกันในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร (ชุดที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๐๓) เราได้รู้จักชอบพอกันเช่นเพื่อนที่สนิททั้งหลายพึงมีต่อกัน คุณอุดม ฯ เป็นคนเปิดเผยสนุกรื่นเริง ไม่ถือตัว เป็นกันเองตลอดเวลา ในวงสนทนาระหว่างพวกเราถ้ามีคุณอุดม ฯ อยู่ด้วยเป็นทำให้บรรยากาศสดชื่น ออกรสออกชาติ สนุกสนานเฮฮากันคล้าย ๆ กับเราเป็นนักเรียนรุ่นหนุ่ม ๆ ย้อนหลังไปสัก ๒๐ ปี ผมจะไม่มีวันลืมภาพและเหตุการณ์ที่เราได้ผ่านมาแล้วด้วยกัน เป็นอันขาด ในการจากไปอย่างไม่นึกไม่ฝันของคุณอุดม ฯ จึงทำให้ผมงงงันและเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง ไม่มีทางอื่นช่วยได้นอกจากคิดเสียว่า ชีวิตเป็นของไม่เที่ยง ทุกคนหนีความตายไม่พ้น คุณอุดม ฯ เป็นผู้อยู่ในศีลในสัตย์ประกอบคุณงามความดีในโลกนี้ไว้มาก จึงขอให้กุศลผลบุญอันนั้น และบุญอันใดที่ผมได้บำเพ็ญมาทั้งหลาย จงดลบันดาลให้คุณอุดม ฯ มีความเกษมสำราญในสวรรค์ชั้นฟ้าโน้นเทอญ.

น.ต. หยู่ ทองเวส

กระทรวงอุตสาหกรรม

คนดีที่จากไป

วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรนี้แปลก เพราะเป็นโรงเรียนที่รวบรวม "นักเรียนโค่ง" ไว้ได้มากกว่าสถาบันอื่นใดทั้งหมด พูดถึงวัยก็มีนักเรียนที่เป็น *คุณปู่*, *คุณตา* แล้วจริงๆ แม้กระนั้นก็ยังมี *ชายโสด* ปนอยู่บ้างเหมือนกัน พูดถึงคุณวุฒิ นักเรียนแต่ละท่านก็เคยเป็นรัฐมนตรี, เป็นศาสตราจารย์, เป็นแม่ทัพ กันทั้งนั้น จึงอาจมีคนแปลกใจว่า *แล้วมาเรียนหาอะไรกันอีก*

คำโบราณที่มักจะมีผู้อ้างเสมอคือ *ไม้แก่ดัดยาก* นั้นอาจเป็นได้ถ้านำไปดัดที่อื่น แต่ในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรนี้ ไม้แก่กลับดัดง่าย เพราะตัวไม้แก่เอง, ผู้ดัด, วิธีการดัด และสิ่งแวดล้อม ต่างก็เต็มใจและมีเหตุผลพอที่จะดัดเข้าหากัน ฉะนั้นในหลักสูตรหนึ่งปีของนักศึกษาชุดที่ ๓ นี้ จึงทำให้คนรุ่นคุณปู่, คุณตา กลับกะปรี้กะเปร่าขึ้นมาใหม่เหมือนเมื่อยังนุ่งกางเกงขาสั้นสวมหมวกฟางอยู่ ทำให้เราได้เพื่อนใหม่อีกมาก ซึ่งหลังจากไปร่วมกินร่วมนอนกันตามจังหวัดต่าง ๆ ทั้งของประเทศไทย และของประเทศออสเตรเลียแล้ว ก็ทำให้สนิทสนมกันเหมือนคบกันมาเป็นสิบ ๆ ปี ทำให้เรามีหูตากว้างขวางขึ้น และรู้จักเข้าใจ *เพื่อน* ดีขึ้น

ผมเคยรู้จัก *ข้าหลวงอุดม* ในฐานะ นักปกครองมือดี ของกระทรวงมหาดไทย และในฐานะผู้ชายมือดีอีกเหมือนกันที่ได้แต่งงานกับเนติบัณฑิตหญิงคนแรกของเมืองไทย แต่งานในหน้าที่ของเราไม่ทำให้เรา *รู้จัก* กันดีกว่านี้ จนกระทั่งได้มาร่วมเป็นนักเรียนในโรงเรียนข้างคลองหลอดด้วยกัน

ข้าหลวงอุดม มีบุคลิกลักษณะที่ชนะใจคนได้ง่าย, เปิดเผย, ร่าเริง, เสียสละ, หลักวิชาดี, มีประสพการณ์มาก ฉะนั้นหลังจากการเรียนร่วมกันได้ไม่นาน พวกเราก็พากันรักข้าหลวงอุดม และได้ความรู้จากประสพการณ์ของท่านเป็นอันมาก เฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการปกครองและพลเมืองในจังหวัดภาคใต้ ซึ่งข้าหลวงอุดมจะไม่ยอมให้ใครเข้าใจผิด, ไม่ยอมให้ใคร "แตะต้อง" ในทางไม่ดีเลย ข้อนี้ชาวสี่จังหวัดภาคใต้จะทราบหรือเปล่าก็ไม่รู้ ว่าพวกเขาได้มีตัวแทนที่เข้มแข็ง ที่รักและเป็นห่วงพวกเขา รวมอยู่ในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรนี้ด้วย

การศึกษา และดูงานในจังหวัดภาคใต้ ของพวกเราจะไม่ได้ผลสมบูรณ์เลย ถ้าข้าหลวงอุดมไม่ "ปูพื้น" ไปก่อน, ไม่อธิบายอย่างแจ่มชัด ณ ท้องถิ่นนั้น ๆ และไม่ปรับความเข้าใจอีกครั้งหนึ่งเมื่อกลับมาแล้ว

ในทางส่วนตัว ผมรักคนง่าย แต่เลื่อมใสคนยาก เมื่อข้าหลวงอุดมทำให้ผมเลื่อมใสได้ในเวลาอันรวดเร็ว แล้วกลับมาตายจากไปในเวลาอันไม่สมควรเช่นนี้ จึงทำให้ผมรู้สึกเศร้า และเมื่อคิดถึงส่วนรวมด้วยแล้วก็จะยิ่งเสียดาย เพราะข้าหลวงอุดมเป็นคนดีที่จะทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติได้อีกมากมาย และคนดีในระดับนี้ก็คงมีอยู่ไม่มากนัก คนที่ตายไปแล้วไม่จำเป็นจะต้องเป็นคนดีทุกคนหรอก แม้จะสรรเสริญเยินยอกันอย่างไรก็ตาม แต่ผมรับรองได้ว่า *ข้าหลวงอุดมเป็นคนดีจริงๆ*

พลอากาศเอก หะริน หงสกุล

ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารอากาศ

คำไว้อาลัย

คุณอุดม บุณยประสพ

คุณอุดม บุณยประสพ เป็นคนร่าเริง คุยสนุก และโอบอ้อมอารี จึงเป็นที่รักและนับถือในหมู่เพื่อนฝูง สำหรับตัวผมซึ่งเป็นน้องสุดท้อง วปอ. ชุดที่ ๓ คุณอุดมเป็นทั้งเพื่อนและเป็นเสมือนพี่ชาย เป็นเพื่อน เพราะนอกจากจะเป็นนักศึกษารุ่นเดียวกันแล้ว เรายังมีความสนิทสนมหยอกล้อกันฉันทมิตรอยู่เป็นเนืองนิจ เราสนใจในสิ่งที่คล้าย ๆ กัน โดยเฉพาะการปลูกต้นไม้ คุณอุดมเป็นเสมือนพี่ เพราะสูงอายุกว่า มีความน่ารัก มีสิ่งที่โน้มนำใจให้น่านับถือ ผมจึงเรียกคุณอุดมว่า "พี่ดม"

ในตอนเย็นจวนพลบค่ำ ถ้าได้มีเวลาอยู่บ้าน ผมมักไปนั่งที่ศาลาไทยในสวนเพลิดเพลินอยู่กับการเฝ้าดูนกนานาชนิดสีต่าง ๆ กัน เลี้ยงไว้ในกรงดินขนาดใหญ่ มีต้นไม้และพันธุ์ไม้ปลูกประดับเป็นสวน ผมจึงเรียกเอาเองว่าสวนนก นกบางตัวชอบบินฉวัดเฉวียนไปมา บ้างก็โผตัวไปมาบนกิ่งไม้ส่งเสียงร้องไพเราะไม่ขาดสาย นกตัวโปรดของผมตัวหนึ่งคือเจ้าเขียวก้านตองท้องสีส้ม ซึ่งผมได้ไปพรากพี่พรากน้องมาจากอินเดีย เจ้าเขียวก้านตองตัวนี้จะร้องเพลงเจื้อยแจ้วไปจนเป็นตัวสุดท้าย แล้วก็บินโผเข้าไปในกอฟิลโลเดนดรอน กระโดดไปมาบนก้านใบจนแน่ใจว่าตนมาเกาะอยู่บนที่ที่เคยนอน แล้วก็จะขยับขาขยับปีกพองขน หรี่ตารอแสงตะวันให้หมดไปจากท้องฟ้า ใกล้กับก้านใบฟิลโลเดนดรอนที่เจ้าเขียวก้านตองตัวนี้เกาะ

นอนเป็นประจำ แต่ใกล้มาทางบ่อน้ำตก มีต้น Dracaena fragrans 'Victoriae' สูงจากพื้นถึงยอดสัก ๒ ฟุต ทุกเย็นที่ผมเฝ้าดูเจ้าเขียวก้านตองโผตัวไปมาบนก้านใบพีลโลเดนดรอน ก็อดที่จะชมความงามของต้นวิคตอเรียนี้ไม่ได้ ใบช่างมีสีเหลืองอร่ามตาตัดกับสายใบสีเขียว วิคตอเรียราคาไม่ถูกนัก และหาซ้ำงจะยาก วันหนึ่งสัก ๒ ปีมาแล้ว ที่ตลาดต้นไม้ท้องสนามหลวง ขณะผมกำลังถามราคาวิคตอเรียซึ่งเพิ่งตอนยอดมาใส่กระถางไว้ใหม่ ๆ มีมือหนึ่งมาจับหัวไหล่ผม เสียงพูดกับคนขายเป็นการสั่งบอกผมว่า "อย่าไปบอกราคาท่านเลย ท่านต่อไปงั้นแหละ ไม่ซื้อหรอก" แน่นอน ไม่ใช่ใครอื่น เป็นพี่ดมนั่นเอง "ของเรามีอยู่ อยากได้ก็ไม่บอก" พี่ดมพูดเชิงตัดพ้อ

เย็นวันนั้น พอผมกลับจากตลาดนกท้องสนามหลวง ก็ปรากฏว่ามีต้นวิคตอเรียขนาดงามใส่กระถางอยู่ข้างสนาม ผมดีใจเป็นที่สุด รีบต่อยกระถางเอาลงปลูกข้างกอพีลโลเดนดรอน ต้นวิคตอเรียนี้เจริญงอกงามดีแต่ก็มีสู้จะราบรื่นนักในตอนแรก ๆ นกยูงเคยซอยนอนใต้ต้นพีลโลเดนดรอนและซอยจิกกินใบวิคตอเรียเสียขาดวิ่น จนในที่สุดต้องเอาออกจากสวนนกมาปล่อยไว้ข้างนอก ซึ่งเป็นเหตุให้ผมศูนย์เสียนกยูงตัวนี้ไป ต่อมาไก่ฟ้าอีก ๒ ตัวก็เจริญรอยตามนกยูง ผมก็จำต้องเอาออกไปจากสวนนกอีกเช่นกัน แต่จากนั้นมา ต้นวิคตอเรียก็ปราศจากศัตรู นับวันก็เจริญงอกงามยิ่งขึ้น ผมได้รับความสุขใจสบายใจจากการชมความงามของต้นวิคตอเรียมิใช่น้อย ผมเชื่อว่าพี่ดมคงจะได้สร้างความสุขใจสบายใจในทางหนึ่งทางใดให้กับคนอื่นอีกหลาย ๆ คน มากกว่าผมได้รับ

วันที่เราทราบข่าวร้ายว่า พี่ดมจากเราไปอย่างไม่มีวันกลับ ภรรยาของผมตัดใบวิคตอเรียทำเป็นพวงหรีดวางข้างหีบศพ ผมตื่นตันใจ

ต้นวิคตอเรียเป็นแต่เพียงสิ่งหนึ่งในหลาย ๆ สิ่งที่คอยเตือนความทรงจำของผมถึงคุณงามความดีของพี่ดม แม้พี่ดมจะจากไปอย่างไม่มีวันกลับ แต่พี่ดมก็ยังอยู่ในความทรงจำของผม วิคตอเรียต้นนั้นอาจตายศูนย์หายไปเสียเมื่อไรก็ได้ แต่พี่ดมก็จะยังคงอยู่ในความทรงจำของผมไปตลอดชั่วชีวิต.

อดุล วิเชียรเจริญ
เลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จดหมายถึงผู้ตาย

๒๕ กันยายน ๒๕๐๕

เรียน คุณอุดม บุณยประสพ ซึ่งเคยเป็นที่รักของเพื่อนฝูงทั้งหลาย

ผมได้รับหนังสือข่มขู่จากเพื่อนของเราคนหนึ่งว่า ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณครั้งนี้ พวกเพื่อนนักศึกษา วปอ. ชุด ๓ ต้องช่วยกันเขียนคำไว้อาลัย หรือบทความลงในหนังสือที่จะแจก โดยอ้างตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์มาเพื่อให้พวกเราเกิดความเกรงกลัว (ในหนังสือนั้นว่า ให้เกรงใจ) ผมตั้งใจไว้นานแล้วว่า จะแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนไว้อาลัยคุณซึ่งเคยเป็นเพื่อนรักกันมาให้หยดย้อย ผู้อ่านต้องเศร้าสลดใจน้ำตาไหลอาลัยอาวรณ์ถึงคุณเป็นอันมาก แต่เมื่อโดน "นักเลงใหญ่ไยร์เล่ย์หรือเป็ปซี่" ข่มขู่ท่านองนี้ ผมก็เลยฮึดสู้ เป็นอย่างไรก็เป็นกัน จะเอาโรงพักหรือราชทัณฑ์มาอ้างก็ไม่กลัว แล้วผมก็เปลี่ยนใจไม่เขียนโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนละ เขียนจดหมายมาเล่าให้คุณฟังดีกว่า ว่าพวกเพื่อนของคุณอุดมเหล่านี้เล่นไม่ซื่อเสียแล้ว คุณอุดมจากเรามาไม่ทันไรพวกเพื่อนก็วางแผนวางเพลิงเผาคุณเข้าให้ แล้วเขาก็พากันโพนทนาหน้าตาเฉยว่า รักคุณ อาลัยคุณเหลือเกิน จนต้องทำหนังสือเล่มนี้ขึ้น พุทโธ่!

คุณอุดมครับ คุณอย่าไปหลงไหลได้ปลื้มกับพวกเพื่อนนักเลงใหญ่แถวดอนเมืองหรือบางขวางเหล่านี้เลยครับ ท่านเหล่านี้ดีแต่ตัวโตกว่าและห่อมกว่าพวกไยร์เล่ย์หรือเป็ปซี่หน่อยเท่านั้น แต่ฝีไม้ลายมือก็ยังงั้นแหละ ท่านอ้างว่าเป็นเพื่อนรักคุณอุดมบ้าง สนิทชิดชอบกับคุณอุดมบ้าง

แต่ผมไม่เห็นท่านคนไหนมาเป็นผู้สนิทชิดชอบกับคุณอุดมในขณะนั้น แต่คุณอุดมกับผมสิ เราเคยเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่บรมสมกัปป์ ผมจะฟื้นความจำของผมเองให้คุณฟัง

เมื่อประมาณปี ๒๔๗๗ หรือ ๒๔๗๘ ผมเป็นอัยการจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ขณะนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดท่านไม่อยู่ ผมก็เลยว่าราชการแทน วันหนึ่ง ผมถูกเรียกตัวมารายงานข้อราชการในกรุงเทพฯ เสร็จธุระแล้วก็นั่ง นอน ยืน เดิน ไปกับรถไฟด่วนสายใต้ กลับไปเกาะหลัก ที่ Railway Station หัวลำโพง (ในฐานะที่ผมก็เป็นนักศึกษา วปอ. ชุด ๓ จำต้องมีภาษาอังกฤษปนไว้บ้างในจดหมายนี้) ผมได้พบกับคุณอุดม และคุณแร่มที่นั่น เตรียมตัวจะขึ้นรถไฟ ผมถามคุณอุดมว่าจะไปไหน คุณแร่มตอบแทนว่า เอ้า ไม่รู้หรือ คุณอุดมได้รับแต่งตั้งเป็นนายอำเภอบางสพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์เรากำลังเดินทางไปรับหน้าที่

หวาน ผมนึกในใจ คุณอุดมเข้ามาอยู่ในกรงเล็บของผมแล้ว อย่ากระนั้นเลย เราจะต้องข่มขู่ให้คุณอุดมหงอผมเสียแต่บัดนี้ (ผมก็รู้จักวิธีข่มขู่เช่นเดียวกับท่านผู้รวบรวมหนังสือเล่มนี้เหมือนกันน่า) ผมมองดูคุณอุดมตั้งแต่ศีรษะถึงเท้า และจากเท้าย้อนขึ้นไปอีก (ขออภัยครับ อย่าว่าผมหยาบคาย ผมกำลังประมาณสถานการณ์ดู ตามวิธีของนักศึกษา วปอ.) ผมก็พบว่า เวลานั้นคุณอุดมสูงกว่าผมหน่อย และล่ำสันกว่าผมมาก ผมต้องเปลี่ยนแผนการที่กำหนดไว้อย่างกระทันหัน โดยกล่าวว่า แหม ยินดีจริงซะ เราเพื่อนกัน แล้วไปอยู่เมืองเดียวกันซะด้วย

พอได้เวลารถไฟด่วนออก คุณอุดม คุณแร่ม และผมก็พากันขึ้นไปนั่งสรวลเสเฮฮาบนรถชั้นที่ ๒ (หลวงท่านกำหนดให้ขึ้นรถไฟชั้น ๒ เท่านั้น)

ผมยังเสียดาย แผนการที่ข่มขู่คุณอุดมตามที่กำหนดไว้แต่แรก จึงวิจัยและวิเคราะห์ว่า คุณอุดมสูงกว่าผมหน่อยหนึ่ง และล่ำสันกว่าผมมาก ผมจะแก้ปัญหานี้อย่างไร ด้วยปรีชาญาณของผมที่สมควร แก่ตำแหน่งนักศึกษา วปอ. ชุด ๓ อย่างยิ่งนี้เอง ผมจึงค้นพบแผนการใหม่ ซึ่งคิดว่าจะมีอันตรายน้อยลง ผมได้เปลี่ยนเป้าหมายจากคุณอุดม มายังคุณแร่ม โดยกล่าวว่าในฐานะที่ผมเป็นอัยการ (และรักษาการผู้ว่าราชการจังหวัด) คุณอุดมเป็นนายอำเภอ คุณแร่มเป็นทนายความ คุณอุดมเป็นพนักงานสอบสวนทำสำนวนคดีอาญาส่งให้ผม แต่คุณแร่มเป็นทนาย คงจะคิดแก้ผู้ต้องหาของคุณอุดมให้หลุดพ้นคดีไป อาชีพชักจะขัดกัน เพราะฉะนั้น (ผม ซ.ต.พ. เข้าให้) คุณแร่มจะมาว่าคดีอาญาในเขตจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ไม่ได้ เฉพาะอย่างยิ่ง คดีอาญาที่เกิดในท้องที่อำเภอบางสพาน ผมคาดว่าคุณแร่มจะค้าน และคุณอุดมน่าจะค้าน ตรงข้ามทั้งคุณอุดมและคุณแร่มยอมรับปากผมง่าย ๆ ผมนึกรักและนับถือคุณอุดมและคุณแร่มยิ่งขึ้น นับแต่วันนั้นมาพระเจ้าคงจะรักคุณอุดมด้วย จึงเอาตัวไปเสียตั้งแต่ยังหนุ่มน้อยเช่นนี้

๒๓. น. เศษคืนวันนั้น ผมได้ลงที่สถานีประจวบ ฯ แต่รถไฟยังพาเอาคุณอุดม และ คุณแร่มต่อไปอีก หลายชั่วโมง กว่าจะถึงอำเภอบางสพาน ผมยังจำคืนวันนั้นได้อย่างแม่นยำ

เวลาผ่านไป ผมถูกย้ายจากประจวบคีรีขันธ์ ทราบว่าคุณอุดมก็ย้ายไปรับหน้าที่อื่น โดยมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ จนได้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดรวมหลายจังหวัด เมื่อได้มาพบปะกันครั้งใด คุณอุดมกับผมก็ได้สรวลเสเฮฮากันอย่างสนุกสนานทุกครั้งไป

ต่อมาประมาณปี ๒๕๐๒ คุณอุดมกับผมก็มาเจอกันในสำนักนายกรัฐมนตรี คราวนี้คุณอุดมเป็นผู้ตรวจราชการของสำนักนายกรัฐมนตรี ผมก็หมดท่า ไม่มีทางข่มขู่คุณอุดมอีกได้เลย แล้วมิหนำซ้ำยังไปเป็นนักเรียนโค่งด้วยกันในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรอีกด้วย ผมได้รับความรู้จากคุณอุดมมากมายหลายประการ เช่น เรื่องความเจริญของชาวไทยอิสลาม เป็นต้น

จดหมายของผมจะจบลงอย่างไม่สมบูรณ์ ถ้าไม่พื้นความจำเรื่องที่เราไปออสตราลาย (Australia) ด้วยกัน คุณอุดมกับผมพัก Hotel เดียวกันเรื่อยมา และมักจะมีความเห็นอะไรพ้องต้องกันเสมอ แต่การเห็นพ้องกันในสิ่งเดียวกันเสมอ ๆ เช่นนี้ มักจะขัดใจกันได้ ฉะนั้น คุณอุดมกับผมจึงได้ตกลงกันว่า ถ้าคุณอุดมว่าสิ่งนี้ดี ผมก็ต้องไปเลือกหาที่อื่น มิฉะนั้นสถานการณ์ในภูมิภาคออสตราลายอาจเปลี่ยนแปลงไปได้

คุณอุดมครับ จดหมายของผมอาจยาวไปสักหน่อย นักเลงใหญ่แถวดอนเมืองหรือแถวบางขวางอาจเขม่นผมก็ได้ ท่านอาจเห็นว่าผมไม่ได้เขียนไว้อาลัยคุณเลยตามที่กำหนดไว้ แล้วไม่นำลงในหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพของคุณ ก็ช่างท่านเถอะครับ

ถ้าสวรรค์มีจริง ขอให้คุณอุดมได้ประสพสุขในสรวงสวรรค์นั้น ชั่วนิรันดร.

พลโท อัมพร จินตกานนท์
ปลัดกระทรวงเศรษฐการ

อุดม เด็กดี

คนชื่อ "อุดม" โดยมากเป็น "เด็กดี" และเป็นที่รับกันในวงการศึกษาของชาวไทยจนถึงกับมีครูบาอาจารย์บางคน หากินกับชื่อนี้ได้ ถ้าไม่เชื่อก็ไปตามร้านขายหนังสือเรียน แล้วถามหาซื้อหนังสือเรื่อง "อุดม เด็กดี" ราคาเล่มละ ๑.๓๐ บาท ขายดีมาก พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๘ แล้ว ทั้ง ๆ ที่พิมพ์คราวละหลายหมื่นเล่ม นอกจากนั้นแล้ว ฯพณฯ พลเอก ถนอม กิตติขจร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ยังนำเอาไปแสดงเป็นละครวิทยุโทรทัศน์ สอนเด็กและผู้ปกครองที่สถานีไทยโทรทัศน์ (ช่อง ๔) อีกด้วย

อุดมของเราก็ย่อมได้ชื่อว่าเป็นเด็กดีมาตั้งแต่เด็ก ๆ และเมื่อเติบโตใหญ่ขึ้น ก็กลายมาเป็นคนดี และก็เป็นคนดีของชาติ

ต่อไปนี้เป็นชีวประวัติของอุดม เกี่ยวกับการศึกษา ณ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

การเปิดและดำเนินการศึกษา

เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๐๒ พลโท ทักษ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา ผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ได้รายงานงานต่อ พลเอก หลวงสวัสดิ์กลยุทธ รองผู้บัญชาการวิทยาลัยป้องราชอาณาจักร ว่า ตามที่ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ได้อนุญาตให้ใช้ โครงการศึกษา และ หลักสูตรการศึกษา ของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ประจำปีการศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งจัดให้เข้าระดับเดียวกันกับของต่างประเทศ เช่น National War College ของสหรัฐอเมริกา Imperial Defence College ของสหราชอาณาจักร Institut de la Defense Nationale และ Centre des Hautes Etudes Militaires ของฝรั่งเศส ตลอดจน NATO Defence College ได้แล้วนั้น

จึงสมควรกำหนดเวลาในการศึกษาทุกวันราชการในตอนเช้า ส่วนตอนบ่ายเปิดโอกาสแก่นักศึกษาไปปฏิบัติราชการ ในตำแหน่งหน้าที่ของตนตามปกติ ทั้งนี้ ตั้งแต่วันพฤหัสบดี ที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๓ เป็นต้นไป และ สมควรเฉลี่ย จำนวนที่นั่ง ให้กับกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ตามความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับการรักษาความมั่นคงของชาติมากน้อยเพียงใด

ทั้งนี้ รองผู้บัญชาการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ได้รายงานต่อไปยัง ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๐๒

ในวันรุ่งขึ้น ฯพณฯ พลเอก ถนอม กิตติขจร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม จึงได้กราบเรียน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี และ เรียน ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่าง ๆ ทุกกระทรวง ขอให้พิจารณาคัด

เลือกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เพื่อเข้าศึกษาในวิทยาลัยป้องราชอาณาจักรตามเกณฑ์ที่กระทรวงกลาโหมได้กำหนดไว้

สำนัก นายกรัฐมนตรี ได้ มีหนังสือ ถึง กระทรวง กลาโหม ที่ กห. ๖๓๐๓/๒๕๐๒ ลงวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ ส่งข้าราชการสำนักนายกรัฐมนตรีชั้นผู้ใหญ่ มาเข้าเป็นนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ เป็นจำนวน ๗ นาย ในบัญชีรายนามนั้น มีชื่อ *อุดม* ของเรา ตำแหน่งผู้ตรวจราชการชั้น ๑ กรมตรวจราชการแผ่นดินรวมอยู่ด้วย พร้อมทั้งประวัติของ *อุดม* คือ

๑. เกิด วันที่ ๑ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๔๙ ที่จังหวัดพระนคร

๒. นามภริยา นางแร่ม พรหโมบล บุณยประสพ

๓. นามบิดา พระยาบุณยธรรมธาดา (บุญ บุณยประสพ)
นามมารดา คุณหญิง เมี้ยน บุณยธรรมธาดา

๔. นามบิดาของภริยา พระยาบุเรศผดุงกิจ (รวย พรหโมบล)
นามมารดาของภริยา นางพร้อม พรหโมบล

๕. คุณวุฒิ

ก. การศึกษาขั้นมหาวิทยาลัยหรือเทียบเท่า เนติบัณฑิต โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม (พ.ศ. ๒๔๗๓)

ข. การศึกษาจากโรงเรียนทหาร —

ค. การศึกษาต่างประเทศ ได้รับทุนสหประชาชาติ (U.N.) ไปศึกษาวิชา Public Administration Formation of Villages Land Re-allotment ในประเทศเนเธอแลนด์ (ก.ย. ๒๔๙๕–พ.ศ. ๒๔๙๖)

ง. การดูงานต่างประเทศ ได้รับทุน Liadu – grant จากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาไปดูงาน Communities Activities ๑๐ มลรัฐในสหรัฐอเมริกา (มี.ค.–ก.ค. ๒๔๙๙) ไปสังเกตการเดินทางคนไทย ไปพิธีฮัจจ์ที่เมือง Jidda Saudi Arabia (ก.ค. ๙๙)

จ. ความรู้ในภาษาต่างประเทศ อ่านเขียน แปล พูดภาษาอังกฤษได้

๖. เงินเดือน ชั้นพิเศษอันดับ ๒ (๖,๗๐๐ บาท)

๗. ประวัติการรับราชการ

ก. ตำแหน่งที่สำคัญ ๆ

๑. ข้าหลวงประจำจังหวัดสตูล (๑ เม.ย. ๘๗)
๒. ข้าหลวงทหารประจำรัฐปลิส (๑๒ ก.ย. ๘๗)
๓. ข้าหลวงประจำจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (๑มิ.ย.๘๘)
๔. ,, ,, สระบุรี (๑๑ ม.ค. ๘๙)
๕. ,, ,, ตรัง (๗ ต.ค. ๘๙)
๖. ,, ,, ภูเก็ต (๗ ก.พ. ๙๒)
๗. ,, ,, เชียงใหม่ (๓๐ม.ค.๙๔)
๘. ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนคร (๑ ก.ค. ๙๕)
๙. ผู้ว่าราชการภาค ๆ (สงขลา) (๕ ก.ค. ๙๗)

ข. ราชการพิเศษ

๑. ผู้บังคับกองพันกองอาสารักษาดินแดนภาค ๙ เข้ารับพระราชทานธงประจำกอง และนำกองอาสารักษาดินแดนเดินสวนสนาม (๒๔มิ.ย.๙๘)

๒. ไปประจำกรมประมวลราชการแผ่นดิน(คำสั่งสำนักคณะรัฐมนตรี ที่ ๑๐/๒๕๐๐ลง ๘ ก.พ. ๒๕๐๐)

๓. เป็นกรรมการเร่งรัดภาษีอากรประจำกรมศุลกากร (คำสั่ง ร.ม.ว. กระทรวงการคลัง ที่ ๔๒๔๕๔/๒๕๐๑ ๑๕ ส.ค. ๐๑)

กระทรวงกลาโหมได้เสนอรายนามต่อคณะรัฐมนตรี เพื่อขอให้เข้าศึกษาในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรได้ และคณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๐๓ ลงมติเห็นชอบด้วยและให้ดำเนินการต่อไปได้

การรายงานตัว

เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๓ เวลา ๑๐๐๐ นาฬิกา อุดม แต่งกายเครื่องแบบตรวจราชการชั้นพิเศษได้รายงานตัวที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เพื่อเตรียมเข้ารับการศึกษาต่อไปตามมติของคณะรัฐมนตรี โดยได้เขียนรายงานในสมุดรายงานประจำตัวนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ณ ห้องศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ว่าดังนี้.—

วันเดือนปี : ๑๕ ก.พ. ๐๓

ยศ, นาม : นายอุดม บุณยประสพ

ข้อความ : เรียน ผู้บัญชาการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

ตามมติคณะรัฐมนตรี ๑๙ มกราคม ๒๕๐๓

อนุมัติให้กระผม นายอุดม บุณยประสพ ผู้ตรวจ

ราชการชั้นหนึ่ง สำนักนายกรัฐมนตรี เข้ารับการศึกษา ในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ ประจำปีการศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓

กระผมขอรายงานตัวเข้ารับการศึกษา ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป.

อ. บุณยประสพ"

พอได้เวลา ๑๐.๓๐ นาฬิกา อุดมเข้านั่งประจำโต๊ะตามป้ายชื่อในห้องศึกษา และได้เลขประจำตัว ๖๓ (ทั้งหมดมี ๖๔ โดยเรียงตามลำดับตัวอักษรชื่อ ก — อ) พลโท ทักษ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา ผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรได้กล่าวต้อนรับ แนะนำนักศึกษาให้รู้จักกัน และแนะนำเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของวิทยาลัยให้รู้จักนักศึกษา

ในที่สุด ได้ซ้อมความเข้าใจ ในพิธีเปิดการศึกษา และระเบียบการศึกษาทั่วไป

ณ โอกาสนั้น นักศึกษา ได้เลือกตั้ง กรรมการถาวร ของนักศึกษาชุดที่ ๓ นี้ และถึงแม้จะได้สำเร็จการศึกษากันมาหลายปีแล้ว จนกระทั่งอุดมของเราได้จากไปอย่างไม่รู้วันกลับจนตราบเท่าทุกวันนี้ ท่านกรรมการชุดนี้ก็ได้ทำหน้าที่ สำหรับกลุ่มนักศึกษา ชุดนี้ อยู่จน ตราบเท่า ทุก วันนี้ กรรมการที่ต้องทำงาน อย่างไม่หยุดยั้ง ตลอดเวลา จนบัดนี้ และในภายหน้านั้นคือ เหรัญญิกของคณะ อันได้แก่ *อรุณ ประสานทอง* ซึ่งเป็นผู้ช่วยเหลือ *พลเอก สนิท สนิทยุทธการ ไทยานนท์* ประธาน ฯ อยู่ตลอดกาล

พิธีเปิดการศึกษา

พิธีเปิดการศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ ประจำปีการศึกษา ๒๕๐๓ ซึ่งอุดมของเราร่วมเป็นผู้รับประศาสน์วิทยาการอยู่ด้วยนั้น ได้มีขึ้น ณ ห้องศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรภายในกระทรวงกลาโหม เมื่อวันพุธที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๓ เวลา ๑๕.๐๐ นาฬิกา ตามคำเชิญของ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม การแต่งกายใน ในพิธีนี้ ทหารและตำรวจ – เครื่องแบบปกติขาว พลเรือน – สากลนิยม ส่วนนักศึกษาชุดที่ ๓ ทหารและตำรวจ – เครื่องแบบปกติขาว พลเรือน– เครื่องแบบปกติ

พอได้เวลา ๑๔.๔๕ นาฬิกา นักศึกษา ผู้บังคับบัญชา และเจ้าหน้าที่วิทยาลัย พร้อมด้วยท่านผู้มีเกียรติที่ได้รับเชิญเข้านั่งประจำที่ตามที่ได้จัดไว้

เวลา ๑๔.๕๐ นาฬิกา ฯพณฯ พลเอก ถนอม กิตติขจร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ได้มาถึงห้องพิธี นักศึกษาทำความเคารพและผู้อำนวยการวิทยาลัยได้รายงานยอด

ฯพณฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ผู้เป็นประธานในพิธี ได้มาถึงเวลา ๑๕.๐๐ นาฬิกาพอดี ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ซึ่งเป็นผู้บัญชาการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ได้อ่านรายงานเปิดการศึกษา ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ได้กรุณาให้โอวาทและนโยบายการศึกษา แล้วกล่าวเปิดการศึกษาและจบด้วยเพลงมหาฤกษ์

โอวาทของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ในวันนั้นมีความหลายตอนที่เป็นที่ซาบซึ้งจับใจอุดมของเราเป็นพิเศษ จึงสมควรที่จะนำความตอนนั้น ๆ มาเขียนลงให้ปรากฏไว้ ณ ที่นี้ด้วย คือ:

"ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นการจำเป็นอย่างที่สุดของชาติไทย เราปัจจุบันที่บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทุก ๆ กระทรวงทบวงกรม และทุกหน่วยองค์การของรัฐบาล จำต้องมีความเข้าใจซาบซึ้งถึงนโยบายของรัฐบาลอย่างถ่องแท้ ไม่ว่ารัฐบาลจะกำหนดนโยบายประจำหรือเปลี่ยนแปลงอย่างไร ต้องศึกษา ค้นคิด และวิจัยปัญหาต่าง ๆ โดยหาวิถีทางดำเนินการปฏิบัติให้บรรลุถึงผลสำเร็จแห่งจุดมุ่งหมายตามนโยบายนั้น ด้วยหลักการที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ และหลักในการประหยัด ซึ่งประหยัดทั้งการเงินเวลาและกำลังงาน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์แห่งความเจริญและผาสุกของประ-ชาชนตลอดจนความสงบสุขแห่งชาติ

หนทางที่ประเทศชาติของเราจะเจริญก้าวหน้า และมีความมั่นคงยิ่งขึ้นนั้นย่อมต้องอาศัยการศึกษา ค้นคว้า หาทางปฏิบัติที่ถูกต้อง และด้วยความร่วมมือร่วมใจด้วยกันทุกฝ่าย การศึกษาในวิทยาลัยแห่งนี้เป็นการศึกษาในระบบวิทยาการชั้นสูงของชาติ ซึ่งมุ่งหมายที่จะนำหลักการต่างๆไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล"

"ปัจจุบันนี้ ความเจริญของโลกในด้านต่างๆ เช่น ทางวิทยาศาสตร์ทางเทคโนโลยี สูงขึ้นอย่างไม่สามารถวัดค่าได้ ทำให้โลกเรานี้มองดูแคบเข้าทุก ๆ ที่ การติดต่อระหว่างประเทศก็กระทำได้ด้วยเวลาอันรวดเร็วฉะนั้น ความเจริญของประเทศต่าง ๆ จึงมีการแข่งขันกันขึ้น ถ้าเราไม่พยายามเตรียมศึกษาเป็นพิเศษในปัญหาสำคัญๆ ทุกด้านแล้ว ประเทศของเราก็อาจจะต้องประสบความลำบากมากขึ้นในอนาคต ปัญหาเรื่องการทหารการเมือง การเศรษฐกิจ จิตวิทยาและสังคม เหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัญหาสำคัญ และสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างสลับซับซ้อน ชาวโลกเพิ่มมากขึ้น

ก็มีปัญหาต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัวอยู่แล้ว ยิ่งมีความผันแปรทางการเมืองของโลกในระบบที่ขัดกัน ก็ยิ่งจะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ และก็ทำให้เกิดความสำคัญในการศึกษามากยิ่งขึ้น ฉะนั้น ข้าพเจ้าหวังใจว่านักศึกษาทั้งหลายคงจะเห็นพ้องด้วย"

และ "อนึ่ง ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นโชคอันดีแก่ท่านนักศึกษา ซึ่งล้วนแต่เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ย่อมประสบปัญหาต่าง ๆ ในขณะที่ผ่านมาในชีวิตปฏิบัติหน้าที่ราชการ เมื่อได้มีโอกาสมามีชีวิตคล้ายเป็นนักเรียนอีกครั้งหนึ่งเช่นนี้ คงจะทำให้ท่านทั้งหลายได้ย้อนระลึกไปถึงปัญหาความข้องใจต่าง ๆ และนำมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันทำให้ค้นคิดหาข้อแก้ไขได้ง่ายขึ้นอีกในสถาบันแห่งนี้ เพราะเท่ากับนำผู้ชำนาญการทุกกระทรวงมาพบกันทุก ๆ เช้า ตลอดระยะเวลา ๑๐ เดือน ความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ต่างกระทรวง ก็จะมีโอกาสสนิทแน่นแฟ้นสามัคคียิ่งขึ้น"

การถกแถลงเนื่องในการศึกษา

บทเรียนที่ ๑ สถานการณ์ของโลก

ก) เหตุการณ์และบริเวณสำคัญที่ไทยควรเพ่งเล็ง
อุดมอยู่ในคณะที่ ๔ (การสังคม)

ข) วัตถุประสงค์ของชาติไทยที่ได้มาจากเหตุการณ์ของโลก
อุดมอยู่ในคณะที่ ๑

บทเรียนที่ ๒ การขัดแย้งและกำลังอำนาจ

อุดมอยู่ในคณะที่ ๒

บทเรียนที่ ๓ กำลังอำนาจและการใช้กำลังอำนาจของชาติไทย

อุดมอยู่ในคณะที่ ๒

บทเรียนที่ ๔ กรรมวิธีของการกำหนดนโยบายความมั่นคงแห่งชาติ

อุดมอยู่ในคณะที่ ๔

บทเรียนที่ ๕ ค่ายศัตรู

อุดมอยู่ในคณะที่ ๔

บทเรียนที่ ๖ ประเทศที่เป็นพันธมิตรและร่วมมือกับไทย

อุดมอยู่ในคณะที่ ๒

บทเรียนที่ ๗ ประเทศที่ยังไม่ร่วมกับฝ่ายใด

อุดมเป็นประธานอยู่ในคณะที่ ๑

บทเรียนที่ ๘ การประมาณสถานการณ์ของชาติ

อุดมเป็นรองประธานอยู่ในคณะที่ ๑

บทเรียนที่ ๙ การพัฒนานโยบายความมั่นคงแห่งชาติ

อุดมอยู่ในคณะที่ ๑ (การเมือง)

บทพิเศษ นโยบายความมั่นคงแห่งชาติ

นอกจากอุดมได้ร่วมถกแถลงโดยทั่วไปแล้ว อุดมยังเข้าถกแถลงถึงแผนการณ์และโครงการณ์สนับสนุนแนวความคิดทางยุทธศาสตร์ อันเป็นหน้าที่ของสำนักนายกรัฐมนตรีและของกระทรวงมหาดไทย

การดูงาน

การดูงานเป็นการปฏิบัติประจำและเป็นส่วนสำคัญ ของหลักสูตรของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เป็นเรื่องที่ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า มีประโยชน์เป็นส่วนหนึ่งแก่รายการศึกษา เพราะได้ให้โอกาสแก่นักศึกษาได้ไปเยี่ยมเยียนสถานที่สำคัญและกิจการสำคัญ ๆ

ลักษณะและขอบเขตของการดูงานมีต่างกัน หลักสำคัญอันหนึ่งที่ยึดถือเป็นทางปฏิบัติ คือ การดูงานในบริเวณต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ ต่อนโยบายความมั่นคงของชาติ การดูงานนี้ก่อให้เกิดประโยชน์มาก อาจนำมาคลุกเคล้าปนเปกัน และนำเข้าไปประกอบกับการศึกษา ที่ได้รับมาแล้วในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เพื่อเป็นการปรับปรุงใหม่ให้ดีขึ้นได้

ก. การดูงานภายในประเทศ

ระหว่างที่ได้รับการศึกษาอยู่ในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร อุดมของเราถึงแม้จะได้กลายเป็นชาวปักษ์ใต้ไปแล้ว ก็ได้ถูกส่งตัวเดินทางไปดูกิจการและศึกษาภูมิประเทศภาคใต้ร่วมกับเพื่อนนักศึกษาทั้งคณะ

ความมุ่งหมายในการเดินทางไปทั้งนี้ มีข้อสำคัญที่ได้รับเป็นความรู้อยู่ ๔ ประการด้วย คือ

๑. ด้านการทหาร มุ่งหมายจะดูที่ตั้งหน่วยทหาร การจัด การฝึกและภูมิประเทศในการป้องกันราชอาณาจักร เกี่ยวกับยุทธศาสตร์ของชาติ ความเหมาะสมในการปรับปรุงการวางกำลังป้องกันโดยทั่วไปในอนาคต

๒. ด้านการเมือง มุ่งหมายจะทราบ ขนบธรรมเนียมประเพณีและความรู้สึกนึกคิดของชาวพื้นเมือง ตลอดจนมติมหาชนของภาคนี้เกี่ยวกับรสนิยมในระบอบการปกครอง ความสะดวก หรือความยากลำบาก ในการดำเนินการปกครอง การแทรกแซงหรือการบั่นทอนของฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่ลักลอบเข้ามาก่อกวน ทั้งนี้ รวมถึงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศข้างเคียงด้วย

๓. ด้านการเศรษฐกิจ มุ่ง หมาย จะ ศึกษา และ ดูกิจ การ เกี่ยวกับอาชีพความอยู่ดีกินดีของประชาชน แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ และอุตสาหกรรมและโรงงานต่าง ๆ

๔. ด้านจิตวิทยาและสังคม มุ่งหมายจะดูการศึกษาของประชาชนแบบธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติ ความรู้สึกนิยมในความเจริญเกี่ยวกับอารยธรรมทั่วไป

การเดินทางทั้งนี้ กระทรวงมหาดไทยได้ให้ความอนุเคราะห์ช่วยดำเนินการอำนวยความสะดวกในการเดินทาง การพัก การจัดอาหาร และการศึกษา โดยได้รับการร่วมมืออย่างเต็มที่ จากบรรดาท่านเจ้าหน้าที่ในท้องที่จังหวัดสงขลา ยะลา ปัตตานี และภูเก็ต และจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารแห่งจังหวัดทหารบก สงขลา ตลอดจนได้รับความเอื้อเฟื้อจากกองทัพอากาศในการเดินทางไกลด้วยเครื่องบิน

วันเสาร์ที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๐๓ เวลาประมาณ ๘.๐๐ นาฬิกา เราได้เดินทางโดยเครื่องบินกองทัพอากาศไปยังจังหวัดสงขลา ดูท่าเรือและศึกษาภูมิประเทศ แล้วไปหาดใหญ่ดูกิจการสถานีการยาง เยี่ยมค่ายเสนาณรงค์ ดูกิจการอุตสาหกรรม พักที่หาดใหญ่

วันอาทิตย์ ที่ ๑๓ จากหาดใหญ่ด้วยรถยนต์ไปคลองแงะ สะเดา ปาดังเบซาร์ นาทวี โคกโพธิ์ และยะลา เพื่อศึกษาภูมิประเทศและเส้นทางตามชายแดน พักที่ยะลา

วันจันทร์ ที่ ๑๔ เดินทางโดยรถยนต์ระหว่างยะลา และ เบตง เพื่อศึกษาภูมิประเทศและเส้นทางชายแดน คงพักที่ยะลา

วันอังคาร ที่ ๑๕ เดินทางโดยรถไฟระหว่างยะลาและสุไหงโกลก เพื่อศึกษาภูมิประเทศและเส้นทางชายแดน คงพักที่ยะลาอีก

วันพุธ ที่ ๑๖ เดินทางด้วยรถยนต์จากยะลาไปปัตตานี โคกโพธิ์ นาทวี คลองแงะ และหาดใหญ่ เพื่อศึกษาภูมิประเทศ และเส้นทางในจังหวัดปัตตานี พักที่หาดใหญ่

วันพฤหัสบดี ที่ ๑๗ เดินทางด้วยรถยนต์ไปกลับระหว่างภูเก็ต ท่าฉัตรไชย ท่านุ่น และพังงา เพื่อศึกษาภูมิประเทศ เส้นทาง และท่าข้าม แล้วเดินทางจากสนามบินภูเก็ตกลับพระนคร เวลาประมาณ ๑๘๐๐ นาฬิกา

ต่อมาระหว่างวันศุกร์ ที่ ๒๗ และ วันอาทิตย์ ที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๐๓ ซึ่งเป็นวันหยุดราชการ ด้วยความเอื้อเฟื้อของกองทัพอากาศ อุดม และ เพื่อนนักศึกษาได้มีโอกาสไปดูกิจการ และ ศึกษาภูมิประเทศ ที่จังหวัดลำปาง โดยได้แวะเยี่ยมค่าย สุรศักดิ์มนตรี แห่งมณฑลทหารบก ที่ ๗ ซึ่ง พลตรี สมัย แววประเสริฐ นักศึกษาของเราหมายเลข ๔๘ เป็นผู้บัญชาการ และได้ชมกิจการเหมืองลิกไนท์ที่แม่เมาะด้วย

และ ใกล้จะปิดการศึกษา คือ เมื่อวันพฤหัสบดี ที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๐๓ เวลาประมาณ ๘.๐๐ นาฬิกา ด้วยความเอื้อเฟื้อของกองทัพอากาศเช่นเคย เราได้ออกเดินทาง ไปดูกิจการ และ ศึกษาภูมิ ประเทศ ในภาคเหนือ ลงชมเขื่อนภูมิพล แล้วไปเชียงใหม่

วันศุกร์ ที่ ๒ โดยรถยนต์ รสพ. ซึ่งนักศึกษาของเรา หมายเลข ๙ เป็นผู้อำนวยการ เราได้เดินทางไปฝาง แล้วกลับเชียงใหม่

วันเสาร์ ที่ ๓ จากเชียงใหม่เราบินไปแม่ฮ่องสอน แม่สะเรียงและพิษณุโลก

วันอาทิตย์ ที่ ๔ โดยรถ รสพ. จากพิษณุโลกไปหล่มศักดิ์ และเพ็ชรบูรณ์ แล้วบินจากหล่มศักดิ์กลับดอนเมือง

นอกจากนี้แล้ว เราได้ถือโอกาสไปดูกิจการตามโรงงานและสถานที่ต่าง ๆ ในจังหวัดใกล้เคียงอีกมากแห่ง

ข. การดูงานภายนอกประเทศ

ประเทศออสเตรเลียได้มีความปรารถนา เป็นเวลานานปีมาแล้ว ที่จะเข้าใจเรื่อง ของมหา สมุทรแปซิฟิคฝั่งตะวันตก และ ตะวันออกเฉียงใต้ แห่งทวีปเอเซียอยู่บ้าง เพื่อที่จะรักษาความมั่นคงในเขตนี้ วันเวลาที่ประเทศต่าง ๆ จะเก็บตัวไว้ได้อย่าง ปลอดภัยภายในเส้นเขตแดน ของตนเองนั้นได้ผ่านพ้นไปแล้ว แทนที่จะได้ครองชีพอยู่ ในที่สงบแห่งหนึ่งแห่งใดของโลก บัดนี้ทุกประเทศต่างอยู่ ในเขตที่ยุ่งที่สุดของโลกไปตามกัน มันจะเป็นไปไม่ได้อีกแล้วที่ประเทศหนึ่งประเทศ ใดจะพึ่งตนเองไป ได้ทั้งหมดเพื่อความปลอดภัยของตนจากกำลังและทรัพยากรของตนเท่านั้น การปลีกตนเองออกไปอยู่โดยโดดเดี่ยวนั้นจะไม่มีความปลอดภัยได้เลย ความปลอดภัยนั้นจำต้องแสวงจากระบบการร่วมกันป้องกันที่แน่นอนมั่นคง ประเทศออสเตรเลียคงจะได้สำนึกได้ดียิ่งในช่วงโหว่นี้เช่นเดียวกับประเทศไทย ประเทศทั้งสอง

นี้จึงได้เต็มใจ ยิ่งที่ได้ร่วมกันเป็น สมาชิกแห่งองค์การ ป้องกันร่วมกันแห่งเอเซียอาคเนย์

ในบรรดาประเทศแห่งสมาชิกองค์การ สปอ. อีก ๗ ประเทศนั้น ประเทศออสเตรเลียมีนักศึกษา วปอ. เคยไปน้อยที่สุดประเทศหนึ่ง เรานักศึกษา วปอ. ๓ จึงได้ตกลงใจกันโดยพร้อมเพรียงขอไปดูงานในประเทศนี้

ก่อนไป ฯพณฯ พลเอก ถนอม กิตติขจร ในฐานะผู้บัญชาการวิทยาลัยได้กรุณาเลี้ยงส่งอย่างกันเอง ณ บ้านของ ฯพณฯ เชิงสะพานเทคโกมล เมื่อวันพุธที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๐๓ เริ่มตั้งแต่เวลา ๑๘.๓๐ นาฬิกา

วันอาทิตย์ ที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๐๓ เราได้ออกเดินทางโดยเครื่องบินเอืองหลวง อันมีมงคลนามว่า "ศรีสุนทร" เวลา ๘.๐๐ นาฬิกาตรงถึง ดาร์วิน เวลา ๒๓.๕๐ นาฬิกา เวลา ๐๐.๕๐ นาฬิกา บินต่อไปซิดนีย์

วันจันทร์ ที่ ๑๗ และ วันอังคาร ที่ ๑๘ อยู่ซิดนีย์ รุ่งขึ้นเช้าวันพุธที่ ๑๙ จึงออกเดินทางโดยรถยนต์ไปยังริชมอนด์

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๐ ไปวอลลองกอง และ ปอร์ต เคมบลา
วันศุกร์ ที่ ๒๑ ไปโนวรา และ แคนเบอรา
วันเสาร์ ที่ ๒๒ อยู่แคนเบอรา
วันอาทิตย์ ที่ ๒๓ ไปคูมา แล้วกลับ
วันจันทร์ ที่ ๒๔ อยู่แคนเบอรา
วันอังคาร ที่ ๒๕ บินไปเมลเบิร์น
วันพุธ ที่ ๒๖ วันพฤหัสบดี ที่ ๒๗ และวันศุกร์ที่ ๒๘ อยู่ที่เมลเบิร์น

วันเสาร์ ที่ ๒๙ ไปซิดนีย์ และอยู่จนกลางคืน วันจันทร์ ที่ ๓๑ จึงบินกลับประเทศไทย

วันอังคาร ที่ ๑ พฤศจิกายน ถึงดาร์วิน เวลา ๐๓.๔๐ นาฬิกา และเวลา ๐๔.๔๐ นาฬิกา ออกจากดาร์วินมาสิงคโปร์ ค้างอยู่คืนหนึ่งก็บินกลับถึงพระนคร ณ วันพุธ ที่ ๒

ระหว่างอยู่ออสเตรเลีย เราได้ชมโรงงานสรรพาวุธ โรงทหารบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ โรงงานถลุงเหล็กและเหล็กกล้า โรงเรียนนายร้อย โรงไฟฟ้าและไฟฟ้าพลังน้ำ โรงกลั่นน้ำมันเชื้อเพลิง ย่านอุตสาหกรรม โรงงานสร้างรถยนต์ การท่าเรือและเขื่อนน้ำ โรงงานเกี่ยวกับการก่อสร้าง การสงวนพันธุ์สัตว์ สภาผู้แทนราษฎร กระทรวงกลาโหม ฯลฯ ฯลฯ

บรรดาท่านเจ้าหน้าที่ออสเตรเลียทั่วประเทศที่เราติดต่อด้วย ได้เอื้อเฟื้อแก่เราเป็นอย่างดี ตลอดจนท่านเจ้าหน้าที่ไทยแห่งสถานเอกอัครราชทูต และท่านกงสุลไทย ในออสเตรเลียก็ได้ติดต่อช่วยเหลืออย่างเต็มที่ ทั้งนี้ยากที่พวกเราจะลืมเสียได้

วิทยานิพนธ์

การศึกษาซึ่งจะต้องปฏิบัติเป็นประจำอีกส่วนหนึ่งในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ก็คือ ได้กำหนดให้นักศึกษาทุกคน ค้นคว้าทำวิทยานิพนธ์ในหัวข้อเรื่อง ที่เกี่ยวข้อง กับความมั่นคงของชาติ โดยหาผลลัพธ์และข้อเท็จจริงต่าง ๆ ตลอดจนสรุปประมวลเอาเองคนละ ๑ เรื่อง

ความมุ่งหมายสำคัญของการที่กำหนดให้เขียนวิทยานิพนธ์ หรือให้มีการค้นคว้าเป็นรายบุคคลนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้แต่ละท่านได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติม นอกเหนือจากที่ได้รับอยู่ตามปกติ และเป็นการฝึกฝนตนเองให้เกิดความรู้ ความสามารถ ในอันที่จะวิเคราะห์ศึกษา เรื่องราวต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลยิ่งขึ้น

คุณภาพ และมาตรฐาน ของวิทยานิพนธ์ นี้ ให้อยู่ ใน ระดับ เดียวกับมหาวิทยาลัยไม่ใช่เป็นบันทึกประวัติความเป็นมา หรือเป็นแต่เพียงการรวบรวมข้อเท็จจริงต่าง ๆ ต้องการให้ตีความ และสรุปความคิดเห็นของตนเอง ตามหลักการค้นคว้า และให้มีการวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ อย่างพินิจพิเคราะห์

หัวข้อเรื่องที่จะค้นคว้า หรือทำวิทยานิพนธ์นั้น นักศึกษาแต่ละคนเลือกเรื่องที่เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ ได้เองตามความพอใจ เมื่อเลือกเรื่องได้แล้ว ให้กำหนดหัวข้อสั้น ๆ พร้อมด้วยความคิดเห็น สำคัญของตนเอง รีบรายงานเสนอขออนุญาตต่อผู้บัญชาการวิทยาลัย ฯ โดยผ่านทางผู้อำนวยการวิทยาลัยเสียตั้งแต่ตอนต้น ๆ ปีการศึกษา เมื่อได้รับอนุมัติแล้ว จะได้มีเวลาอย่างพอเพียงสำหรับคอยติดตามค้นหาศึกษาและดำเนินการไปพร้อม ๆ กับงาน ทางด้านอื่น ๆ ในการนี้ ถ้านักศึกษา ผู้ใดต้องการอาจารย์ ผู้แนะนำทางวิทยาลัย ฯ จะได้จัดเจ้าหน้าที่จากวิทยาลัย ฯ หรือขอเรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ หรือผู้ชำนาญการภายนอกให้

เมื่อได้ทำวิทยานิพนธ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้อำนวยการวิทยาลัยจะได้ให้ โอกาสแก่ผู้ทำวิทยานิพนธ์สรุปด้วยวาจา ตามการศึกษาแบบสมนาเฉพาะสาระสำคัญที่จะแสดงถึงความคิดเห็นของตนเอง และเพื่อขอรับการ

วินิจฉัยต่อที่ประชุมนักศึกษาเสียก่อน ครั้นแล้วจึงรวบรวมรายงานเสนอต่อผู้บัญชาการวิทยาลัยเพื่อพิจารณานำไปใช้ประโยชน์ หรือดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดต่อไป

วิทยานิพนธ์ของ คุณอุดม คือ เรื่อง *"รัฐบาลควรวางนโยบายการปกครอง ๔ จังหวัดในภาคใต้"*

เรื่อง ๔ จังหวัดในภาคใต้นี้ในระหว่างศึกษา คุณอุดมสนใจเป็นพิเศษจริง ๆ เมื่อมีโอกาสคุณอุดมก็ได้พยายามชี้แจงแสดงเหตุผลต่าง ๆ แม้นักศึกษาที่เป็นชาวปักษ์ใต้เองบางคนยังยอมยกนิ้วว่า อุดมรู้จักบ้านของเขาดีกว่าเขาเสียอีก

พิธีปิดการศึกษา

พิธีปิดการศึกษาได้มีขึ้น ณ สถานที่เปิดการศึกษา เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๐๓ เวลา ๑๐.๐๐ นาฬิกา โดยมี ฯพณ ฯ พลเอก ถนอม กิตติขจร รองนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน

ณ โอกาสนี้ พลเอก สนิท สนิทยุทธการ ไทยานนท์ ประธานนักศึกษาชุดที่ ๓ ได้รายงานผลการพัฒนานโยบายความมั่นคงแห่งชาติเสนอต่อ ฯ พณ ฯ

และ พลโท ทักษ์ เสนีวงศ์ ณ อยุธยา ผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ได้รายงานถึงผลการศึกษาเฉพาะสาระสำคัญ คือ

"เพื่อให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้คัดเลือกเข้ามาเป็นนักศึกษาในชุดที่ ๓ นี้ สามารถร่วม

กันพัฒนานโยบายความมั่นคงของชาติ เข้าใจถึงการเตรียมการและการใช้กำลังทางด้านการเมือง การเศรษฐกิจ การทหาร ตลอดจนการสังคมและจิตวิทยา ให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติ ตลอดจนเพื่อเป็นการพัฒนาความเข้าใจในหน้าที่และความสำคัญของซึ่งกันและกันอันจะอำนวยความสะดวกในการร่วมมือประสานงานกันต่อไปให้ดียิ่งขึ้น ทางวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ได้พิจารณาปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรการศึกษาเสียใหม่ ที่สำคัญคือได้ตัดทอนชั่วโมงการฟังคำบรรยายแนะนำทางหลักการลงไป เพิ่มเวลาการบรรยายชี้แจงข้อเท็จจริงในปัจจุบัน และขยายเวลาของการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นคณะขึ้น กับจัดให้มีเวลาสำหรับเดินทางร่วมกันไปดูงานศึกษาภูมิประเทศ ทั้งภายในและภายนอกประเทศให้มากยิ่งขึ้น

การบรรยายในเรื่องชี้แจงข้อเท็จจริง นอกจากที่วิทยาลัยฯ จะเชิญ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ท่านรองนายกรัฐมนตรีทั้ง ๒ ท่าน รัฐมนตรีผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในนโยบายของแต่ละกระทรวง และข้าราชการจากทุก ๆ กระทรวงแล้ว วิทยาลัยได้เชิญบุคคลสำคัญ ๆ ผู้มีเกียรติชาวต่างประเทศทั้งภายนอกและภายในประเทศมาร่วมให้ความคิดเห็นต่าง ๆ อาทิ เช่น

จากภายนอกประเทศ ได้เชิญ –

– พลเอก เซอร์ เจฟฟรีบอร์น	ผู้บัญชาการวิทยาลัยป้องกันราช-อาณาจักร ของสหราชอาณาจักรอังกฤษ
– พลเรือเอก เซอร์ รอย เดาลิง	ประธานคณะเสนาธิการผสมแห่งประเทศออสเตรเลีย
– นายดักกลาสไฮด์	บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ เดลิ-เวอร์ก์เกอร ของประเทศอังกฤษ

จากภายในประเทศได้เชิญ—

—ฯพณฯ เซอร์ริชาร์ด วิตติงตัน เอกอัครราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทย

—ฯพณฯ ยู. อเล็กซิส จอนสัน เอกอัครราชทูตอเมริกา ประจำประเทศไทย

—ฯพณฯ มัลคอม ริชาร์ด บุคเกอร์ เอกอัครราชทูตออสเตรเลียประจำประเทศไทย

และผู้ชำนาญการแต่ละสาขา ที่ประจำอยู่ในสถานทูตต่างประเทศเข้าร่วมบรรยายด้วยอีกหลายนาย

ก็ยังได้ถือโอกาสเชิญบรรดาท่านหัวหน้างาน หลายสาขาเป็นชุดได้มาตอบคำถามของนักศึกษาพร้อม ๆ กัน การศึกษาแบบนี้ปรากฏว่าได้ทำให้เกิดความสนใจในหมู่นักศึกษาในอันที่จะค้นคว้าหาเหตุผล เพื่อนำมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมมือร่วมใจปฏิบัติงานเป็นส่วนรวมได้ดีมาก

ผลงานที่ได้จากการร่วมความคิดเห็น ส่วนรวมของนักศึกษาในชุดนี้ ทางวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ได้คอยรวบรวมเสนอต่อ ฯพณฯ อยู่เสมอมา เฉพาะในวันนี้ จึงขอนำเอกสารเกี่ยวกับนโยบายความมั่นคงของชาติ ซึ่งนักศึกษาชุดที่ ๓ นี้ได้ร่วมประชุมกันจัดทำขึ้นเสนอโดยตรงต่อ ฯพณฯ อีกครั้งหนึ่ง บรรดาผลงานทางด้านการศึกษาเหล่านี้ คงจะเป็นประโยชน์ในทางความคิดที่จะนำไปพิจารณาถึงการรักษาความมั่นคงของชาติไทยได้บ้างไม่มากก็น้อย วิทยาลัย ได้ขออนุญาตเดินทางไปดูงานและศึกษากิจการต่าง ๆ ภายในประเทศ ทางภาคใต้และภาคเหนือตลอดจนต่างประเทศ เช่น ประเทศออสเตรเลีย และสิงคโปร์นั้นก็ได้รับผลดีสมตามความมุ่งหมายทุกประการ

กล่าวคือ นักศึกษาในนามของผู้แทนข้าราชการไทยทุกๆ กระทรวงร่วมกัน ได้ถือโอกาสเจริญสัมพันธไมตรีกับรัฐบาล ข้าราชการ ทหาร พลเรือน ทุก ๆ กระทรวงของประเทศออสเตรเลีย ได้ดูการพลังงานไฟฟ้า การอุตสาหกรรมหนัก การอุตสาหกรรมเบา นักศึกษาหลายท่านได้แยกไปดูกิจการ ของ แต่ละ กระทรวง และ กิจการอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่การเดินทางไปคราวนี้เป็นไปในทาง ที่เพื่อการศึกษา ก็ยังได้รับการต้อนรับ อย่างสมเกียรติจากคณะรัฐมนตรี โดยเฉพาะที่สำคัญ คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ผู้สำเร็จราชการ และนายกเทศมนตรี ทุก ๆ รัฐที่ผ่านไปนับเป็นประวัติการณ์ของชาติ ที่มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายพลเรือนและทหารไปเยี่ยมเยียน ทำความเข้าใจกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของประเทศออสเตรเลียอันอาจจะเป็นผลสืบเนื่องได้เพิ่มพูนความสัมพันธ์แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการช่วยเหลือต่าง ๆ ซึ่งจะยังเกิดขึ้นในต่อ ๆ ไป นอกจากนั้นนักศึกษา ฯ ยังได้มีโอกาสออกไปศึกษาดูกิจการเกี่ยวกับการอุตสาหกรรมและการพลังงานภายในประเทศ ตลอดจนการปฏิบัติงานของหน่วยราชการที่สำคัญต่าง ๆ ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนทั้งในบริเวณ จังหวัดพระนครและจังหวัดอื่น ๆ ที่สำคัญเป็นการเพิ่มพูลความรู้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นอีกด้วย

ในด้านการค้นคว้าและวิจัยภารกิจต่าง ๆ นักศึกษาได้เรียบเรียงวิทยานิพนธ์ขึ้น เพื่อให้เป็นหลักสำหรับนักศึกษาในรุ่น ต่อไป ได้ใช้เป็นเครื่องวินิจฉัยอีกด้วย

สรุป โดยส่วนรวมแล้วการศึกษาของนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ชุดที่ ๓ นี้ ได้ดำเนินไปตามโครงการและหลักสูตรที่วางไว้โดยเรียบร้อยทุกประการ และได้ผลสมความมุ่งหมายของทางราชการเป็นอย่างดี

ฯพณฯ ประธานในพิธีได้กล่าวในที่สุด มีความตอนหนึ่งซึ่งเป็นที่ภาคภูมิใจแก่นักศึกษายิ่ง คือ:

"ผลงานของนักศึกษาที่ได้จากความคิดความเห็นร่วมกัน ในการศึกษาตามหลักสูตรและนำเสนอขึ้นมานั้น ท่านนายกรัฐมนตรีและข้าพเจ้าได้มีความสนใจเป็นอันมาก ความคิดเห็นบางประการที่รัฐบาลเห็นเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมก็ได้นำไปใช้บริหารราชการให้ยังเกิดความผาสุกแก่ประชาชน ความก้าวหน้า และความมั่นคงของประเทศชาติ เอกสารอันเกี่ยวกับนโยบายความมั่นคงของประเทศชาติของนักศึกษา ชุดที่ ๓ ที่ได้เสนอต่อข้าพเจ้าในวันนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะเป็นเอกสารที่มีประโยชน์ต่อการบริหารราชการของรัฐบาลเป็นอันมาก ซึ่งข้าพเจ้าจะได้นำเสนอต่อฯพณฯ นายกรัฐมนตรี รับไว้พิจารณาต่อไป"

พิธีพระราชทานปริญญาบัตรและเข็มรัฏฐาภิรักษ์

เมื่อวันพุธ ที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔ เวลา ๑๔.๓๐ นาฬิกา เป็นวันเวลาที่คุณอุดมและนักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรชุดที่ ๓ ย่อมลืมเสียมิได้เป็นอันขาด ทั้งนี้ก็โดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่เปรียบมิได้ คือได้ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเหยียบตึกที่ตั้งวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ณ ตึกกองบัญชาการทหารสูงสุด เพื่อพระราชทานปริญญาบัตรและเข็มรัฏฐาภิรักษ์แก่มวลนักศึกษา พวกเราที่เป็นพลเรือนก็แต่งเครื่องแบบปกติ ส่วนที่เป็นทหารก็แต่งเครื่องแบบปกติขาวและคาดกระบี่ มีถุงมือ

เมื่อใกล้เวลาเสด็จพระราชดำเนิน ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ปลัดกระทรวงกลาโหม ผู้บัญชาการทหารสูงสุด เสนาธิการทหาร และผู้บัญชาการทหารบก เรือ และอากาศ ได้ไปรอรับเสด็จอยู่ ณ บาทวิถีถนนราชินี

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงพิธีมณฑลแล้ว ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ได้กราบบังคมทูลถวายรายงานผลการศึกษาของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ฯลฯ

เสร็จแล้ว ผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร อ่านรายชื่อข้าราชการที่สำเร็จการศึกษา เพื่อเข้ารับ พระราชทาน ปริญญาบัตร และเข็มรัฏฐาภิรักษ์

เมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเสร็จแล้ว ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทก่อนเสด็จพระราชดำเนินกลับ

พระบรมราโชวาทมีความว่า ทรงมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้เห็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เข้ารับการศึกษาของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรได้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาดังกล่าวแล้วเป็นอย่างดีในวันนี้

วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เป็นวิทยาลัยสูงสุด ได้ทำการศึกษาปรากฏผลเป็นที่น่าพอใจ การประมาณสถานการณ์ระดับชาติ และการกำหนดนโยบายความมั่นคงของชาติ ย่อมจะอำนวยประโยชน์แก่การบริหารประเทศชาติเป็นอย่างมาก ทรงเห็นชอบและยินดีด้วยทุกประการ

ทรงมีความพอพระราชหฤทัยที่ได้ทราบว่า ผลของการศึกษาได้เป็นไปด้วยดีสมความมุ่งหมายของทางราชการ ขอทรงแสดงความยินดีในผลสำเร็จของข้าราชการนักศึกษาทุกคนไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ในที่สุด ได้ทรงพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานพรให้ทุกคนประสพความเจริญทั้งในหน้าที่ราชการและส่วนตัว เพียบพร้อมด้วยสติปัญญาและปฏิภานอันเฉียบแหลม สามารถปฏิบัติงานในหน้าที่และเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติสืบไป

ตอนต้นเรื่องได้กล่าวมาแล้วถึงหนังสือแบบเรียนภาษาไทยของกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง "*อุดม เด็กดี*" ต่อไปนี้ใคร่ขอบรรยายถึง อุดมของเราโดยย่อ เลียนแบบเรียนเรื่องนั้นสัก ๖ บท คือ.—

อุดมคนขยัน

ในระหว่างศึกษา อุดมของเรามาแต่เช้าทุกวัน น้อยวันนักที่อุดมจะมาสาย หรือขาดการศึกษาไป

ความรักงาน

อุดมของเราไม่ได้ขยันเพราะมาวิทยาลัย แต่เมื่อมาแล้วหากท่านผู้บรรยายว่าไม่แจ๋ว เป็นโดนอุดมซักเป็นการใหญ่ และถ้าอุดมเห็นไม่ตรงกับความคิดเห็นของอุดม ก็จะถูกอุดมค้านยิ่งกว่าในสภาผู้แทนราษฎร ยุคที่คุณแร่มผู้ร่วมชื่อสกุลเดียวกันกับอุดมเป็นผู้แทนราษฎรอยู่เสียอีก

น้ำพักน้ำแรง

ในการก่อสร้างตัว อุดมของเราร่วมมือกับคุณแร่มน้องสาว ได้พยายาม ทำให้ โรงแรม เวียงใต้ เลื่อนฐานะมาเป็นโรงแรมชั้น ๑ จนได้

ข้อสำคัญประการหนึ่งก็คือ การประหยัด มีเพื่อนนักศึกษาของอุดมหลายคนพยายามไปที่ห้องรับประทานอาหารของโรงแรมนี้ ซึ่งมีอาหารดีและมีราคาสูงเช่นห้องรับประทานอาหารชั้น ๑ ทั่วไป แต่ทุกคนกลับมาโดยไม่มีโอกาสลิ้มทับอุดมของเราเลย เพราะอุดมของเรามีคติอยู่ว่าจะไม่มาแสดงตนที่นั่นให้คนเห็นเลย

ทางก้าวหน้า

อุดมเป็นนักศึกษาแท้ ศึกษาไม่รู้จักจบ เมื่อสำเร็จจากวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรแล้ว อุดมยังไปเข้าโรงเรียนสงครามจิตวิทยา อุดมคิดจะทำสงครามทางจิตวิทยาต่อไปอีกอย่างไม่ลดละ

ผู้บริสุทธิ์

อุดมเคยเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด หรือผู้ว่าราชการจังหวัดมาหลายจังหวัด และเคยเป็นผู้ว่าราชการภาคด้วย ที่ปักษ์ใต้นั้น อุดมเคยเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดสตูล จังหวัดตรัง จังหวัดภูเก็ต แถมยังเลยไปเป็นข้าหลวงทหารประจำรัฐปลิศเสียอีกด้วย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ เมื่อย้ายไปย้ายมา วนเวียนบ่อยครั้งอยู่แถวปักษ์ใต้ อุดมจึงมีผู้รู้จักกันมากในปักษ์ใต้ แต่ในโอกาสเดียวกันในพระนครมีคนเคยได้ยินชื่ออุดม โดยไม่รู้จักอีกไม่น้อย และคนเหล่านี้หลายคนเอ่ยถึงอุดมในทางไม่ดี หาว่ามีอะไรๆ ในยามสงคราม ขอถือโอกาสนี้ชี้แจงว่า *อุดมของเรา* คือ *อุดม บุณยประสพ* หรือเรียกง่ายๆ ว่า "*อุดม–แร่ม*" เป็นผู้บริสุทธิ์ ขออย่าดู่ อุดมไม่เคย

เป็น "มังกรทะเล" (ฝรั่งกังไสเรียก "Sea — 龍") อุดมของเราผิวขาวผ่องอยู่เสมอ ไม่ว่าจะไปกรำแดดกรำน้ำที่ไหนมา เพื่อนฝูงจึงเรียกว่า "อุดมขาว"

มิตรแท้

อุดมเป็นมิตรแท้ของเพื่อนฝูงทุกคน หากใครไม่คิดล้มทับอุดม ผู้ที่ไม่เพียงแต่จะยืนยัน (แม้จะนั่งยันหรือนอนยันก็ยอม) ได้ก็คือ ประสิทธิ์ ศรินทุ

"วปอ. ๓/๖๒"
กองบัญชาการทหารสูงสุด

รูปํ ชีรติ มจฺจานํ
นาม โคตฺตํ นชีรติ

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ทหารอากาศ บางซื่อ พระนคร โทร. 46493
เรืออากาศเอก สุนทร เหรียญแก้ว ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๕